અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

અહેવાલયોગ્ય

ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતમાં

દીવાની અપીલીય હકૂમત

સિવિલ અપીલ નં.૧૬૪૭/૨૦૨૧

[એસએલપી (સિવિલ) નં.૩૯૩૬/૨૦૨૨માંથી ઉદ્ભવેલ]

પી.એ.એસ.એલ. વિન્ડ સોલ્યુશન્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ

... અપીલકર્તા

વિરુદ્ધ

જીઇ પાવર કન્વર્ઝન ઇન્ડિયા પ્રાઇવેટ લિમિટેડ

... સામાવાળા

ચુકાદો

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી આર. એફ. નરીમન

૧. પરવાનગી આપવામાં આવી.

૨. હાલની અપીલ એક રસપ્રદ પ્રશ્ન ઉઠાવે છે–કે શું ભારતમાં સંસ્થાપિત બે કંપનીઓ ભારતની બહાર લવાદી માટે કોઈ મંચ પસંદ કરી શકે – અને શું ભારતની બહારના એવા મંચ પર આપવામાં આવેલ ચુકાદો, જેના પર વિદેશી લવાદી એવોર્ડની માન્યતા અને અમલીકરણ પરનું સંમેલન, ૧૯૫૮ ["**ન્યૂયોર્ક સંમેલન**"] લાગુ થાય છે, તેને લવાદી અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ ["**લવાદી અધિનિયમ**"] ના ભાગ II હેઠળ "વિદેશી ચુકાદો" કહી શકાય અને તેને લાગુ કરી શકાય.

<u>હકીકતલક્ષી પૃષ્ઠભૂમિ</u>

૩.૧. અપીલકર્તા એ કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ હેઠળ નિગમિત કંપની છે, જે ગુજરાતનાં અમદાવાદ ખાતે તેની નોંધાયેલ કચેરી છે. સામાવાળા કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ હેઠળ સ્થાપિત કંપની છે, જેની નોંધાયેલ ઓફિસ ચેન્નાઈ, તમિલનાડુ ખાતે છે અને તે જનરલ ઈલેક્ટ્રિક કન્વર્ઝન ઈન્ટરનેશનલ એસએએસ, ફ્રાન્સની ૯૯ ટકા પેટાકંપની છે, જે બદલામાં જનરલ ઈલેક્ટ્રિક કંપની, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની પેટાકંપની છે.

૩.૨. ૨૦૧૦માં, અપીલકર્તાએ સામાવાળાને ચોક્કસ કન્વર્ટરના પુરવઠા માટે ત્રણ ખરીદીના આદેશો જારી કર્યા હતા. આ ખરીદીના આદેશો અનુસાર,

સામાવાળાએ અપીલકર્તાને છ કન્વર્ટર પૂરા પાડ્યા હતા. ઉપરોક્ત કન્વર્ટર્સની વોરંટીની મુદત પૂરી થવાના સંબંધમાં પક્ષો વચ્ચે વિવાદો ઉભા થયા હતા. આ વિવાદોને ઉકેલવા માટે, પક્ષોએ ૨૩.૧૨.૨૦૧૪ તારીખનો સમાધાન કરાર કર્યો. સમાધાન કરારની કલમ ૫.૧ અને ૫.૨ હેઠળ, સામાવાળા કન્વર્ટર પેનલની કામગીરી માટે આ મોડ્યુલો પર વોરંટી સાથે ચોક્કસ ડેલ્ટા મોડ્યુલો પ્રદાન કરવા માટે સંમત થયા હતા. સમાધાન કરારની કલમ ૬માં વિવાદ નિવારણની કલમ છે જે નીચે મુજબ છેઃ

"૬. નિયમનકારી કાયદો અને વિવાદનું સમાધાન

૬.૧ આ કરારમાંથી ઉદ્ભવતા અથવા તેનાથી સંબંધિત કોઈપણ વિવાદ અથવા મતભેદ પક્ષકારો દ્વારા સૌહાર્દપૂર્ણ રીતે ઉકેલવામાં આવશે. (વિવાદને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલી શકાય તે પહેલાં તેને સૌહાર્દપૂર્ણ રીતે ઉકેલવા માટે ઓછામાં ઓછા ૬૦ દિવસનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે).

૬.૨ જો વાટાઘાટો દ્વારા કોઈ સમાધાન થઈ શકતું નથી, તો તમામ વિવાદો, વિવાદો અથવા મતભેદોને આંતરરાષ્ટ્રીય ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના સમાધાન અને લવાદીના નિયમો અનુસાર, અંગ્રેજી ભાષામાં ઝુરિચમાં મધ્યસ્થી દ્વારા સંદર્ભિત કરવામાં આવશે અને અંતે ઉકેલવામાં આવશે, જે નિયમો આ કલમના સંદર્ભ દ્વારા સમાવિષ્ટ હોવાનું માનવામાં આવે છે. આર્બિટ્રેશન એવોર્ડ અંતિમ અને બંને પક્ષો માટે બંધનકર્તા રહેશે.

૬.૩ આ કરાર (અહીં ઉલ્લેખિત કોઈપણ દસ્તાવેજો સાથે) પક્ષો વચ્ચેના સમગ્ર કરારની રચના કરે છે અને આથી સ્પષ્ટપણે જાહેર કરવામાં આવે છે કે જ્યાં સુધી પરસ્પર સંમત ન થાય અને લેખિતમાં કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તેમાં કોઈ ફેરફાર અને/અથવા સુધારા અસરકારક રહેશે નહીં."

૩.૩. સમાધાન કરાર અનુસાર પક્ષો વચ્ચે વિવાદો ઉભા થયા હતા, જેમાં અપીલકર્તાએ દાવો કર્યો હતો કે કન્વર્ટર્સ માટે જે વોરંટીઓ આપવાની હતી તે આપવામાં આવી ન હતી, જ્યારે સામાવાળાએ દલીલ કરી હતી કે વોરંટીમાં માત્ર ડેલ્ટા મોડ્યુલો આવરી લેવામાં આવ્યા છે, કન્વર્ટરોને નહીં. આમ, ૦૩.૦૭.૨૦૧૭ પર, અપીલકર્તાએ ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ ["આઇસીસી"] ને આર્બિટ્રેશન માટેની વિનંતી જારી કરી. ૧૮.૦૮.૨૦૧૭ ના રોજ, પક્ષો આઇસીસી દ્વારા નિયુક્ત એકમાત્ર મધ્યસ્થી દ્વારા વિવાદોના સમાધાન માટે સંમત થયા. પક્ષકારો વચ્ચે સંમતિ થઈ હતી, જે લવાદીની વિનંતીમાં અને લવાદીના સંદર્ભની શરતોમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે, કે વિવાદને લાગુ પડતો મૂળ કાયદો ભારતીય કાયદો હશે.

૩.૪. સામાવાળાએ એ આધાર પર મધ્યસ્થીના અધિકારક્ષેત્રને પડકારતી પ્રારંભિક અરજી દાખલ કરી હતી કે બે ભારતીય પક્ષો લવાદીની વિદેશી બેઠક પસંદ કરી શક્યા ન હોત. મહત્ત્વની વાત એ છે કે, અપીલકર્તાએ ઉપરોક્ત

અરજીનો વિરોધ કર્યો હતો અને ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે આવું કરવા પર કાયદાકીય રીતે કોઈ પ્રતિબંધ નથી. પ્રોસિજરલ ઓર્ડર નંબર ૩ તારીખ ૨૦.૦૨.૨૦૧૮ દ્વારા, વિદ્વાન એકમાત્ર લવાદ, શ્રી ઈયાન લિયોનાર્ડ મીકિને સામાવાળાની પ્રારંભિક અરજીને નકારી કાઢી હતી, જે નીચે મુજબ છેઃ

> "ટ્રિબ્યુનલને જાણવા મળ્યું છે કે બે ભારતીય પક્ષો ભારતની બહાર મધ્યસ્થી કરી શકે છે. ટ્રિબ્યુનલને ખાતરી છે કે રિલાયન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૨૦૧૪) ૭ એસ. સી. સી. ૬૦૩ (આંક સી.એલ.એમ.–૩) માં ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય અગ્રણી સત્તા છે. ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતે સાસણ પાવર લિમિટેડ વિરુદ્ધ નોર્થ અમેરિકન કોલ કોર્પોરેશન ઇન્ડિયા પ્રાઇવેટ લિમિટેડ (૨૦૧૬) ૧૦ એસ.સી.સી. ૮૧૩ (આર.એલ.–૬) કેસમાં આની પુષ્ટિ કરી છે, જેણે મધ્યપ્રદેશ હાઇકોર્ટ ૨૦૧૬ (૨) એ.આર.બી.એલ.આર. ૧૭૯૧ (એમ.પી.) સમક્ષ અગાઉના ઉદાહરણમાં ૧૧.૦૯.૨૦૧૫ ના રોજ પ્રસ્તુત કર્યું હતું કે બે ભારતીય કંપનીઓ ભારતની બહાર મધ્યસ્થી કરી શકે છે.
>
> વધુમાં, એટલાસ એક્સપોર્ટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વિરુદ્ધ કોટક એન્ડ કંપની (૧૯૯૯) ૭ એસ.સી.સી. ૬૧ના અગાઉના કેસમાં, જે સાસણમાં લાગુ કરવામાં આવ્યો હતો, એવું જાણવા મળ્યું હતું કે ભારતીય કરાર

અધિનિયમ ૧૮૭૨ની કલમ ૨૩ હેઠળ ગેરકાયદેસર કરાર, કારણ કે તે ભારતીય જાહેર નીતિનો ભંગ કરે છે, તે રદબાતલ ગણાશે, પરંતુ તે "માત્ર એટલા માટે કે મધ્યસ્થીઓ વિદેશમાં સ્થિત છે, જ્યારે પક્ષોએ તેમની આંખો ખુલ્લી રાખીને સ્વેચ્છાએ કરાર કર્યો હોય ત્યારે લવાદી કરારને રદ કરવા માટે પૂરતા ન હોઈ શકે" (પૃષ્ઠ ૬૫, ચુકાદાના પેરા એફ). અહીં એવો કેસ છે જ્યાં પક્ષો મુક્તપણે ઝુરિચને આર્બિટ્રેશનની બેઠક તરીકે સંમત થયા હતા.

જી.એમ.આર. એનર્જી લિમિટેડ વિરુદ્ધ દિલ્હી હાઇકોર્ટ તાજેતરના નિર્ણયમાં આ સ્થિતિનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે. ડૂસન પાવર સિસ્ટમ્સ ઇન્ડિયા પ્રાઇવેટ લિમિટેડ ૧૪ નવેમ્બર ૨૦૧૭ના રોજ સીએસ(કોમ) ૪૪૭/૨૦૧૭ (આરએલ–૭) બે ભારતીય પક્ષોને ભારતની બહાર મધ્યસ્થી કરવાની મંજૂરી આપવા માટે એટલાસ લાગુ કરે છે. ટ્રિબ્યુનલે સામાવાળાની દલીલની નોંધ લીધી છે કે આ કેસ "અપીલ કરવામાં આવે તેવી અપેક્ષા છે" (સામાવાળાની પ્રારંભિક અરજી તારીખ ૯ ડિસેમ્બર ૨૦૧૭, પેરા ૨૩) પરંતુ ટ્રિબ્યુનલે કાયદા સાથે વ્યવહાર કરવો જ જોઈએ કારણ કે તે હાલમાં તેને શોધે છે અને તેમાં કોઈ શંકા નથી કે વર્તમાન કેસમાં અંતિમ ચુકાદો જી.એમ.આર.માં ભારતમાં કોઈપણ સંપૂર્ણ અપીલ પહેલા હશે.

ટી.ડી.એમ. ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ યુ.ઇ.ડેવલપમેન્ટ ઇન્ડિયા પ્રાઇવેટ લિમિટેડ (૨૦૦૮) ૧૪ એસ.સી.સી. ૨૭૧ પર નિર્ભરતામાં સામાવાળાની દલીલો, ટ્રિબ્યુનલના નિષ્કર્ષમાં ખોટી છે, કારણ કે તે સ્વીકારવામાં આવે છે કે બે ભારતીય નાગરિકોને ભારતીય કાયદાની બાબત તરીકે, ભારતીય મૂળ કાયદાનું અપમાન કરવાની મંજૂરી ન હોવી જોઈએ, કારણ કે આ દેશની જાહેર નીતિનો ભાગ છે, આ લેક્સ આર્બિટ્રી અને લેક્સ કારણ વચ્ચે તફાવત કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે.વર્તમાન કેસમાં, પક્ષકારોએ વિદેશી મૂળ કાયદો પસંદ કર્યો નથી, માત્ર એક વિદેશી બેઠક પસંદ કરી છે.

સામાવાળાએ મેસર્સ આધાર મર્કેન્ટાઇલ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ શ્રી જગદમ્બા એગ્રીકો એક્સપોર્ટ્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ પર પણ આધાર રાખ્યો હતો. (૨૦૧૫) એસ.સી.સી. ઓનલાઈન બોમ ૭૭૫૨, જે સામાવાળાએ રજૂ કર્યું હતું તે ટી.ડી.એમ. (આર.એલ.–૪) ને અનુસરે છે. જો કે, ટ્રિબ્યુનલ જાણે છે કે આ નિર્ણયની ટીકા કરવામાં આવી છે કારણ કે અદાલતને સ્પષ્ટ રીતે જાણવા મળ્યું નથી કે બે પક્ષો ભારતની બહાર લવાદીનો વિકલ્પ પસંદ કરી શકતા નથી, પરંતુ ભારતીય પક્ષો ભારતીય કાયદાનું અપમાન કરી શકતા નથી કારણ કે તે ભારતીય જાહેર નીતિનું ઉલ્લંઘન કરશે, જેના કારણે ચુકાદાનું ખોટું અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે જે સૂચવે છે કે ભારતીય પક્ષો વિદેશી બેઠક પસંદ કરી શકતા

નથી.તેણે કહ્યું હતું કે, આધાર કોઈ પણ સંજોગોમાં પ્રથમ વખતનો નિર્ણય છે અને ભારતીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉચ્ચ અધિકારીઓની જીત થાય છે.

અંતે, એનરકોન (ઇન્ડિયા) લિમિટેડ વિ. એનરકોન જી.એમ.બી.એચ. (૨૦૧૪) ૫ એસ.સી.સી. ૧ અને ભારત એલ્યુમિનિયમ કંપની વિ.કૈસર એલ્યુમિનિયમ ઇન્ક. (૨૦૧૨) ૯ એસ.સી.સી. ૫૫૨ એ સામાવાળા દ્વારા તેની રજૂઆતના સંબંધમાં આધાર રાખ્યો હતો કે ભારતીય કાયદા હેઠળ સૌથી નજીકનું અને સૌથી વાસ્તવિક જોડાણ પરીક્ષણ સામાવાળાને મદદ કરતું નથી કારણ કે તે પરીક્ષણ ત્યાં જ સુસંગત છે જ્યાં બેઠક અસ્પષ્ટ છે.વધુમાં, ભારતે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે ભારતીય કાયદાની કલમ ૨૮ની લાગુ પડવાની ક્ષમતા કરારના મૂળ કાયદા સુધી મર્યાદિત છે અને તે લવાદની બેઠકને લાગુ પડતી નથી.

નિષ્કર્ષ

ઉપર દર્શાવેલ કારણોસર, ટ્રિબ્યુનલને લાગે છે કે સમાધાન કરારમાં આર્બિટ્રેશન કલમ માન્ય છે અને તે સ્વિસ એક્ટ લાગુ કરવા માટે આગળ વધશે કારણ કે આર્બિટ્રેશનનું કેન્દ્ર ઝુરિચ, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ છે."

૩.૫. આ પ્રક્રિયાગત આદેશને કોઈપણ પક્ષ દ્વારા પડકારવામાં આવ્યો ન હતો. ઉપરોક્ત પ્રક્રિયાગત આદેશ અનુસાર, લવાદીનું કેન્દ્ર ઝુરિચ, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું હતું. સામાવાળાએ મુંબઈ, ભારતને એક અનુકૂળ સ્થળ તરીકે સૂચવ્યું હતું જેમાં મધ્યસ્થીની કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવે કારણ કે તેનાથી ખર્ચમાં ઘટાડો થશે. અરજદારે આ સૂચનનો વિરોધ કર્યો હતો.૨૮.૦૬.૨૦૧૮ ની કેસ મેનેજમેન્ટ પરિષદમાં, વિદ્વાન લવાદે નિર્ણય લીધો કે બેઠક ઝુરિચમાં હોવા છતાં, સામાવાળા દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજીને સ્વીકારીને તમામ સુનાવણી મુંબઈમાં યોજાશે.પર્વત મુહમ્મદ પાસે ન આવ્યો હોવાથી, મુહમ્મદ, વિદ્વાન મધ્યસ્થીના રૂપમાં, પર્વત પર ગયા અને મુંબઈમાં અનુકૂળ સ્થળે તમામ બેઠકો યોજી હતી.

૩.૬ વિદ્વાન મધ્યસ્થી દ્વારા ૧૮.૦૪.૨૦૧૯ તારીખનો અંતિમ ચુકાદો પસાર કરવામાં આવ્યો હતો જેમાં અપીલકર્તાનો દાવો નકારી કાઢવામાં આવ્યો હતો.વિદ્વાન મધ્યસ્થીએ કહ્યું:

"ઓપરેટિવ ભાગ

૨૨૭. ઉપરોક્ત બાબતના આધારે, આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ આથી શોધે છે, ધરાવે છે અને આદેશ આપે છે:

પ્રારંભિક મુદ્દાઓ

એ. લવાદીની બેઠક ઝુરિચ, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં છે.

ગુણદોષ પર

બી. કરારના ભંગ, નુકસાન અને તેના પરના વ્યાજ માટેના દાવેદારના દાવાઓ નકારી કાઢવામાં આવે છે.

સી. દાવેદાર ભારતીય વ્યાજ અધિનિયમ, ૧૯૭૮ અનુસાર, કાનૂની ખર્ચ અને સંચિત વ્યાજ, જો કોઈ હોય તો, સાથેના ખર્ચમાં સામાવાળાને INR ૨૫,૯૭૬,૩૩૦.૦૦ અને US $૪૦,૦૦૦.૦૦ ચૂકવશે.

ડી. કોઈ પણ પક્ષના અન્ય તમામ દાવાઓ, તેઓ અસ્તિત્વમાં છે તે હદ સુધી, નકારી કાઢવામાં આવે છે.

એપ્રિલ ૨૦૧૯નો આ ૧૮મો દિવસ ઝુરિચમાં બનાવવામાં આવ્યો છે "

૩.૭. અંતિમ ચુકાદો પસાર થયા પછી, સામાવાળાએ અપીલકર્તાને ઉપરોક્ત ચુકાદા દ્વારા આપવામાં આવેલી રકમ ચૂકવવા માટે કહ્યું. અપીલકર્તા પાલન કરવામાં નિષ્ફળ ગુજરાત હાઇકોર્ટ સમક્ષ આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૪૭ અને ૪૯ હેઠળ અમલીકરણની કાર્યવાહી શરૂ કરી, જેના અધિકારક્ષેત્રમાં અપીલકર્તાની સંપત્તિઓ સ્થિત હતી. આ તબક્કે, અપીલકર્તાએ સંપૂર્ણ વલણ અપનાવ્યું હતું અને ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે લવાદનું કેન્દ્ર ખરેખર મુંબઈ હતું, જ્યાં લવાદની કાર્યવાહીની તમામ સુનાવણીઓ થઈ હતી. તેથી ભારપૂર્વક જણાવતા, અપીલકર્તાએ લવાદી અધિનિયમની કલમ ૩૪ હેઠળ કહેવાતા

અંતિમ ચુકાદાને પડકારતી કાર્યવાહી દાખલ કરી હતી, જે સ્મોલ કોઝ કોર્ટ, અમદાવાદ સમક્ષ સીએમએ નં.૧૮/૨૦૧૯ છે, જેને પછી કોમર્શિયલ કોર્ટ, અમદાવાદમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી હતી અને સીએમએ નં.૭૬/૨૦૨૦ તરીકે પુનઃગણતરી કરવામાં આવી હતી. સામાવાળા દ્વારા સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ ["સી.પી.સી".] ના આદેશ ૭ નિયમ ૧૧ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીને વાણિજ્યિક અદાલત, અમદાવાદ દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવી હતી. હાલમાં, આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૩૪ હેઠળની કાર્યવાહી અને અંતિમ ચુકાદાના અમલ માટે સી.પી.સી.ના આદેશ ૨૧ હેઠળ સામાવાળાની અરજી અમારી સામેની અપીલને ધ્યાનમાં રાખીને સ્થગિત છે.

<u>અપીલકર્તાનો કેસઃ</u>

૪.૧. અપીલકર્તા વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી તુષાર હિમાનીએ દલીલ કરી હતી કે બે ભારતીય પક્ષો ભારતની બહાર લવાદીની બેઠકને નિયુક્ત કરી શકતા નથી કારણ કે આમ કરવું ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨ [**"કરાર અધિનિયમ"**] ની કલમ ૨૩ સાથે વાંચીને લવાદી અધિનિયમની કલમ ૨૮ (૧) (એ) અને કલમ ૩૪ (૨એ) ની વિરુદ્ધ હશે. આ રજૂઆતને સમર્થન આપવા માટે, શ્રી હિમાનીએ બેનામી સંપત્તિ લેવડ–દેવડ પ્રતિબંધ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ (**"બેનામી લેવડ–દેવડ અધિનિયમ"**) ની જોગવાઈઓ તરફ ધ્યાન દોર્યું હતું, જેને જો બે ભારતીયો માત્ર ભારતના મૂળ

કાયદાને લાગુ કરે તો તેને ટાળી શકાય નહીં. જો કે, ભારતની બહારની બેઠકને નિયુક્ત કરીને, બે ભારતીય પક્ષો માટે ભારતના મૂળ કાયદાની બહાર નીકળવાનું ખુલ્લું છે, જે પોતે ભારતની જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ હશે.

૪.૨. ત્યારબાદ તેમણે દલીલ કરી હતી કે આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ ૨ હેઠળ માનવામાં આવતા વિદેશી પુરસ્કારો માત્ર આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશનમાંથી જ ઉદ્ભવે છે." આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨(૧)(એફ) માં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યું છે તેમ આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક આર્બિટ્રેશન એ સ્પષ્ટ કરશે કે જ્યારે પક્ષો ભારતની બહાર મધ્યસ્થી કરે છે ત્યારે એક વિદેશી તત્વ હોવું જોઈએ, વિદેશી તત્વ એ છે કે પક્ષકારોમાં ઓછામાં ઓછો એક પક્ષ ભારત સિવાયના દેશનો નાગરિક હોય અથવા ભારત સિવાયના દેશમાં આદતનાં રહેવાસી હોય અથવા ભારતની બહાર નિગમિત સંસ્થા હોય. આ કારણોસર, વર્તમાન કેસમાં પસાર કરવામાં આવેલા એવોર્ડને આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ ૨ હેઠળ વિદેશી એવોર્ડ તરીકે નિયુક્ત કરી શકાતો નથી. આ રજૂઆતને સમર્થન આપવા માટે, તેમણે આ અદાલતના વિદ્વાન સિંગલ જજના **ટી.ડી.એમ.ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર(પી) લિમિટેડ વિરુદ્ધ યુઇ ડેવલપમેન્ટ ઇન્ડિયા (પી) લિમિટેડ, (૨૦૦૮) ૧૪ એસસીસી ૨૭૧ ["ટીડીએમ"]** ચુકાદા પર અને બોમ્બે હાઇકોર્ટ બે ચુકાદાઓ ભારે આધાર રાખ્યો હતો.

૪.૩. ત્યારબાદ તેમણે એટલાસ **એક્સપોર્ટ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ વિરુદ્ધ કોટક એન્ડ કંપની,** (૧૯૯૯) ૭ એસ. સી. સી. ૬૧ [**"એટલાસ એક્સપોર્ટ"**] માં આ અદાલતના ચુકાદાને અલગ પાડવાની માંગ કરી હતી, એવી દલીલ કરી હતી કે કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ હેઠળ કરવામાં આવેલી ચોક્કસ દલીલ અદાલત દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી ન હતી અને કોઈ પણ સંજોગોમાં, આખરે, કોર્ટે તે કેસમાં અપીલકર્તાને આ અરજી હાથ ધરવાની મંજૂરી આપી ન હતી કારણ કે તે નીચેની અદાલતોમાં લેવામાં આવી ન હતી.

૪.૪. શ્રી હિમાનીએ એવી પણ દલીલ કરી હતી કે **સાસણ પાવર લિમિટેડ વિરુદ્ધ નોર્થ અમેરિકન કોલ કોર્પોરેશન (ઇન્ડિયા) પ્રાઇવેટ લિમિટેડ,** ૨૦૧૫ એસ.સી.સી. ઓનલાઇન એમ.પી. ૭૪૧૭ ["સાસણ I"] માં મધ્યપ્રદેશ હાઇકોર્ટ ચુકાદો, જેમાં નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો કે બે ભારતીય પક્ષો તેમના વિવાદોને ઉકેલવાના હેતુથી ભારતની બહાર વિદેશી બેઠક પસંદ કરી શકે છે, તે તથ્યોની ખોટી પ્રશંસા પર આધારિત છે, તેમ સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા **સાસણ પાવર લિમિટેડ વિરુદ્ધ નોર્થ અમેરિકન કોલ કોર્પોરેશન (ઇન્ડિયા) પ્રાઇવેટ લિમિટેડ, (૨૦૧૬) ૧૦ એસસીસી ૮૧૩ ["સાસણ II"]** માં અપીલમાં અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું.

૪.૫. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૪૪ની ભાષા પર જતાં, શ્રી હિમાનીએ "સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી" અભિવ્યક્તિ પર ભાર મૂક્યો હતો અને બતાવવા માટે ઘણા ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે કલમ ૪૪નો સંદર્ભ આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદીનો છે અને તેથી, વિદેશી તત્વની સંડોવણી વિના બે ભારતીય પક્ષો વચ્ચેના વિદેશી ચુકાદાને લાગુ કરી શકાતો નથી. તેમણે ઓગસ્ટ ૨૦૧૪ના ભારતના કાયદા પંચના ૨૪૬મા અહેવાલ પર પણ ભાર મૂક્યો હતો, જેમાં આર્બિટ્રેશન એક્ટમાં સુધારા અને ખાસ કરીને કલમ ૨(૧)(ઈ) ની અવેજી અને કલમ ૪૭ના સ્પષ્ટીકરણની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. તેમણે એ હકીકત પર ભાર મૂક્યો હતો કે આ બંને સુધારા એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે જરૂરી હતા કે તે હાઇકોર્ટ છે જે આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદીના તમામ કેસોમાં અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે. આ હેતુ માટે, તેમણે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ["યુ.એસ".] ના સ્થાનિક લવાદ કાયદા પર આધાર રાખ્યો હતો કે તે બતાવવા માટે કે ઉપરોક્ત કાયદા હેઠળ પણ, જ્યારે બે યુ.એસ. નાગરિકો વચ્ચેના કરાર અથવા ચુકાદામાં કોઈ વિદેશી તત્વ સામેલ હોય ત્યારે જ આવી લવાદ વિદેશમાં થઈ શકે છે. તેમણે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨(૨) ની જોગવાઈનો ઉલ્લેખ કરીને આ રજૂઆતોને સમર્થન આપ્યું હતું, જે તેમના જણાવ્યા અનુસાર, ભાગ ૨ ને ભાગ ૧ સાથે જોડતો એક સેતુ રજૂ કરે છે, જેના પરિણામે તે સ્પષ્ટ થઈ ગયું કે કલમ ૪૪ ફક્ત આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થીનો સંદર્ભ આપે છે, જેમ કે કલમ ૨ (૨) ની જોગવાઈમાં જણાવવામાં આવ્યું છે.

૪.૬. ત્યારબાદ તેમણે એવી દલીલ કરી હતી કે આર્બિટ્રેશન એક્ટ એક સ્વ–સમાવિષ્ટ સંહિતા છે, જે આ અદાલતના ઘણા ચુકાદાઓ દ્વારા લેવામાં આવી છે, અને જ્યારે બે ભારતીય કંપનીઓ વચ્ચે ઝુરિચમાં કરવામાં આવેલા ચુકાદામાં કોઈ વિદેશી તત્વ સામેલ નથી, ત્યારે આવા ચુકાદા આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ I અથવા ભાગ II હેઠળ પડકાર અથવા અમલીકરણનો વિષય ન હોઈ શકે.

૪.૭. શ્રી હિમાનીએ ત્યારબાદ વાણિજ્યિક અદાલતોની કલમ ૧૦, ઉચ્ચ અદાલતોના વાણિજ્યિક વિભાગ અને વાણિજ્યિક અપીલ વિભાગ અધિનિયમ, ૨૦૧૫ [**"વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમ"**] પર ભારે આધાર રાખ્યો હતો, જે લવાદીની માત્ર બે શ્રેણીઓને પણ માન્યતા આપે છે– આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી અને આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી સિવાય. તેમણે દલીલ કરી હતી કે કોમર્શિયલ કોર્ટ એક્ટની કલમ ૧૦ (૩) અને આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૪૭ વચ્ચે સામસામે સંઘર્ષ છે, જેના પરિણામે આર્બિટ્રેશન એક્ટનો વિજય થવો જ જોઈએ. આ હેતુ માટે, તેમણે વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૨૧માં બિન–અસ્થાયી કલમ પર આધાર રાખ્યો હતો. આ કેસ હોવાથી, કોઈ પણ સંજોગોમાં, ગુજરાત હાઈકોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા વાદગ્રસ્ત ચુકાદાને રદ કરવો પડશે કારણ કે તે અધિકારક્ષેત્ર વિના કરવામાં આવ્યો હતો કારણ કે વાદગ્રસ્ત ચુકાદા મુજબ પણ, વર્તમાન

આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદનો કેસ નથી પરંતુ તેના બદલે "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદ સિવાયની બીજી શ્રેણી" હેઠળ આવે છે, જેના પરિણામે માત્ર જિલ્લા અદાલતને જ અધિકારક્ષેત્ર હશે.

૪.૮. આખરે તેમણે દલીલ કરી હતી કે સૌથી નજીકના જોડાણ પરીક્ષણ દ્વારા, લવાદનું સ્થાન ફક્ત મુંબઈ જ હોઈ શકે છે, અને આ હેતુ માટે, તેમણે **એનર્કોન (ઇન્ડિયા) લિમિટેડ વિ. એનરકોન જીએમબીએચ, (૨૦૧૪) ૫ એસસીસી ૧ ["એનરકોન"]** પર આધાર રાખ્યો હતો. તેમના જણાવ્યા અનુસાર, દરેક પરિબળ વર્તમાન કેસમાં લવાદીને ભારત સાથે જોડતું હોવાથી, તેમાં કોઈ વિદેશી તત્વ સામેલ ન હોવાથી, આ પરીક્ષણ લાગુ કરવા માટે, બેઠક મુંબઈ જ હોવી જરૂરી છે. પરિણામે, તેમણે દલીલ કરી હતી કે ઝુરિચને શ્રેષ્ઠ રીતે "સ્વાસ્થ્યવર્ધક બેઠક" કહી શકાય. આવું હોવાથી, દેખીતી રીતે આર્બિટ્રેશન એક્ટનો ભાગ II લાગુ થશે નહીં અને આ સ્કોર પર પણ ચુકાદો અલગ રાખવો પડશે. હકીકત એ છે કે અમારી સમક્ષ લેખિત રજૂઆતોમાં, શ્રી હિમાનીએ પૂર્વગ્રહ વિના દલીલ કરી હતી કે એવોર્ડ આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૪૮ હેઠળ લાગુ કરી શકાશે નહીં, તેમ છતાં તેમણે આ મુદ્દાને ખૂબ જ વાજબી રીતે દબાવ્યો ન હતો.

<u>સામાવાળાનો કેસઃ</u>

૫.૧. સામાવાળા વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી નકુલ દેવાને સૌપ્રથમ ધ્યાન દોર્યું હતું કે અપીલકર્તાએ મધ્યસ્થી સમક્ષ તારીખ ૨૦.૦૨.૨૦૧૮ ના પ્રોસિજરલ ઓર્ડર નંબર ૩ હેઠળ જે માંગ્યું હતું તેનાથી બરાબર વિરુદ્ધ દલીલ કરી હતી. એવી દલીલ કર્યા પછી કે બે ભારતીય કંપનીઓ ભારતની બહાર લવાદીની બેઠક રાખવા માટે સંમત થઈ શકે છે, અને વર્તમાન કેસમાં, તે બેઠક ઝુરિચ હતી, અને મુંબઈમાં થઈ રહેલી કોઈપણ સુનાવણીનો વિરોધ કર્યા પછી, હવે અપીલકર્તા માટે આ અદાલત સમક્ષ ચોક્કસ વિરુદ્ધ દલીલ કરવા માટે ખુલ્લું રહેશે નહીં કારણ કે તેની સામે અંતિમ ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હતો.

૫.૨. ત્યારબાદ શ્રી દેવાને દલીલ કરી હતી કે આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ I અને ભાગ II ને પરસ્પર વિશિષ્ટ ગણવામાં આવ્યા છે અને આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ I માંથી આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશનની વ્યાખ્યાને કલમ ૪૪ માં કલમ ૪૪ માં "જ્યાં સુધી સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન હોય" અને કલમ ૨ (૨) ના પરંતુકમાં સમાવિષ્ટ ભાગો I અને II વચ્ચેના કહેવાતા સેતુ દ્વારા આયાત કરવાનો પ્રયાસ કરવા માટે શ્રી હિમાનીની દલીલમાં સમાવિષ્ટ મૂળભૂત ભ્રાંતિ તરફ ધ્યાન દોર્યું હતું. તેમના જણાવ્યા અનુસાર, કલમ ૪૪ ન્યુ યોર્ક કન્વેન્શન પર આધારિત છે, જેમાં માત્ર "વ્યક્તિઓ" ની જરૂર છે, જે બંને ભારતીય હોઈ શકે છે, જે વ્યાપારી કાનૂની સંબંધોને કારણે ઉદ્ભવતા વિવાદો ધરાવે છે, જેનો

નિર્ણય ભારતની બહારના રાજ્યના પ્રદેશમાં કરવામાં આવે છે, જે રાજ્ય ન્યુ યોર્ક કન્વેન્શન પર હસ્તાક્ષર કરનાર છે. ત્યારબાદ તેમણે દલીલ કરી હતી કે ભાગ ૧ અને ભાગ ૨ વચ્ચે બનાવવામાં આવેલી દિવાલને તોડવાનો કોઈપણ પ્રયાસ, જેને **ભારત એલ્યુમિનિયમ કંપની વિ. કૈસર એલ્યુમિનિયમ ટેકનિકલ સર્વિસીસ ઈન્ક., (૨૦૧૨) ૯ એસસીસી ૫૫૨ ["બાલ્કો"]** ને આ અદાલત દ્વારા સમર્થન આપી શકાતું નથી.

૫.૩. તેમણે વધુમાં દલીલ કરી હતી કે ભાગ–૧માં કલમ ૨(૧)(એફ) માં સમાવિષ્ટ "આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી" ની વ્યાખ્યાથી વિપરીત, લવાદી અધિનિયમની કલમ ૪૪ લાગુ થવાના હેતુ માટે રાષ્ટ્રીયતા, નિવાસસ્થાન અથવા પક્ષકારોનું રહેઠાણ અપ્રસ્તુત છે. હકીકતમાં, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, આ હવે એકીકૃત નથી કારણ કે **એટલાસ** (સુપ્રા)માં વિદેશી પુરસ્કારો (માન્યતા અને અમલીકરણ) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ [**"વિદેશી પુરસ્કારો અધિનિયમ"**] ની સમાન સામગ્રી જોગવાઈઓ હેઠળ સ્પષ્ટ રીતે નિર્ણય લેવામાં આવ્યો છે કે બે ભારતીય પક્ષો ભારતની બહારની બેઠક સાથે મધ્યસ્થી કરાર કરી શકે છે, જેના પરિણામે એવોર્ડ થશે જેને પછી વિદેશી એવોર્ડ તરીકે લાગુ કરવો પડશે.

૫.૪. તેમણે **સાસણ–૧** (સુપ્રા)માં મધ્ય પ્રદેશ હાઇકોર્ટ ચુકાદા પર પણ આધાર રાખ્યો હતો અને દલીલ કરી હતી કે, અપીલમાં સુપ્રીમ કોર્ટે હાઇકોર્ટ કોઈપણ તારણોને નકારી કાઢ્યા ન હતા, પરંતુ તેના બદલે લવાદી માત્ર બે ભારતીય કંપનીઓ વચ્ચે ન હતી તેના આધારે આગળ વધ્યા હતા. ત્યારબાદ તેમણે આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી પરની ટિપ્પણી પર આધાર રાખીને દલીલ કરી હતી, જે પ્રો.એરિક ઇ. બર્ગસ્ટેન અને ૨૦૦૫ માં યુનાઇટેડ નેશન્સ કોન્ફરન્સ ઓન ટ્રેડ એન્ડ ડેવલપમેન્ટ દ્વારા પ્રકાશિત ["**યુએનસીટીએડી કોમેન્ટરી ઓન ઇન્ટરનેશનલ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન**"], કે એક જ રાજ્યના પક્ષો તેમના વિવાદોને તેઓ જે રાજ્ય સાથે સંબંધિત છે તે સિવાયના રાજ્યમાં ઉકેલવા માટે સંમત થઈ શકે છે, જેના પરિણામે ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન પછી ઉપરોક્ત વિદેશી એવોર્ડને લાગુ કરવા માટે લાગુ થશે.

૫.૫. ત્યારબાદ તેમણે દલીલ કરી હતી કે ન તો કલમ ૨૩ કે ન તો કરાર અધિનિંયમની કલમ ૨૮ લવાદમા વિદેશી બેઠકની પસંદગી પર પ્રતિબંધ મૂકે છે. હકીકતમાં, કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૮નો અપવાદ સ્પષ્ટપણે કલમ ૨૮ની પકડમાંથી લવાદને બાકાત રાખે છે, જે પક્ષની સ્વાયત્તતાને સ્પષ્ટ મંજૂરી છે જે લવાદ અધિનિયમનો આધાર છે. તેમણે એવી પણ દલીલ કરી હતી કે કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩, જ્યારે તે "જાહેર નીતિ" ની વાત કરે છે, ત્યારે તે

જનતાને નુકસાન પહોંચાડવાના સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ કેસો સુધી મર્યાદિત હોવી જોઈએ અને આ દરખાસ્તને સમર્થન આપવા માટે ઘણા કેસોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

૫.૬. કોઈ પણ સંજોગોમાં, તેમણે **બાલ્કો** (સુપ્રા)ના ફકરા ૧૧૮નો ઉલ્લેખ કરીને શ્રી હિમાનીની દલીલનો વિરોધ કર્યો હતો અને એવી દલીલ કરી હતી કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨૮ (૧) ત્યારે જ લાગુ થશે જ્યારે મધ્યસ્થી ભારતમાં થાય અને જ્યારે બેઠક ભારતની બહાર હોય ત્યારે નહીં. સમાન રીતે, પડકાર માટે ઉપલબ્ધ આધારો, જે હવે બે પક્ષો તેમના મતભેદોને ઉકેલવા માટે વિદેશ જવાના પરિણામે ઉપલબ્ધ રહેશે નહીં, તે માફ કરી શકાય તેવા છે, અને બંને પક્ષોએ, આ કિસ્સામાં, આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૩૪ હેઠળ એવોર્ડ માટે પડકારને બદલીને ચેરી પર બે ઘટકોથી–પ્રથમ, ઝુરિચમાં એવોર્ડ માટે સ્વિસ કાયદા હેઠળ પડકાર દ્વારા, અને બીજું, આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૪૮ માં સમાવિષ્ટ આધારો હેઠળ અમલીકરણનો વિરોધ કરીને.

૫.૭. ત્યારબાદ તેમણે શ્રી હિમાનીની એ દલીલને નકારી કાઢી હતી કે "સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી" અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કલમ ૪૪ના આધારને હરાવવા માટે થઈ શકે છે, અને દલીલ કરી હતી કે કલમ ૪૪માં માત્ર એવી જરૂર છે કે લવાદનું સ્થાન ભારતની બહારના પ્રદેશમાં હોય અને આ દરખાસ્ત માટે કેસ કાયદો ટાંકવામાં આવ્યો હતો.

૫.૮. તેમણે શ્રી હિમાનીની એ દલીલને પણ નકારી કાઢી હતી કે મુંબઈ બેઠક હોવી જોઈએ, કારણ કે સૌથી નજીકની જોડાણ કસોટી માત્ર બેઠકના નિર્ધારણની ગેરહાજરીમાં લાગુ થાય છે. વર્તમાન કેસમાં, સમાધાન કરારમાં આર્બિટ્રેશન કલમ, આર્બિટ્રેટર દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા પ્રક્રિયાગત આદેશો સાથે મળીને, ઝુરિચને બેઠક તરીકે અને મુંબઈને માત્ર એક અનુકૂળ સ્થળ તરીકે નિયુક્ત કરે છે, જેને બંને પક્ષો દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યું છે, અને આ કેસમાં મધ્યસ્થ કાર્યવાહીનું સંચાલન કરવું આવશ્યક છે.

૫.૯. ત્યારબાદ તેમણે બે ભારતીય પક્ષો વિદેશી બેઠક પસંદ કરી શકે છે તે દર્શાવવા માટે શ્રી હિમાની દ્વારા વિશ્વાસ કરાયેલા ત્રણ ચુકાદાઓને અલગ પાડવા માટે આગળ વધ્યા. ત્યારબાદ તેમણે એવી દલીલ કરી હતી કે વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૨(૨) અને કલમ ૧૦ બંનેની જોગવાઈમાં, "આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી" શબ્દસમૂહ કલમ ૨ (૧) (એફ) માં સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યા દ્વારા સંચાલિત નથી, પરંતુ તે ફક્ત મધ્યસ્થીનો સંદર્ભ આપશે જેમાં બેઠક ભારતની બહાર છે.

૬. બંને પક્ષોના વિદ્વાન સલાહકારને સાંભળ્યા પછી, લવાદી અધિનિયમના ભાગ I અને ભાગ II ની સંબંધિત જોગવાઈઓ નક્કી કરવી જરૂરી છે.

"૨. વ્યાખ્યાઓ.—(૧) આ ભાગમાં, જ્યાં સુધી સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી, –

***

(ઈ) "કોર્ટ" નો અર્થ થાય છે –

(i) આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદ સિવાયના લવાદના કિસ્સામાં, જિલ્લામાં મૂળ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી મુખ્ય દીવાની અદાલત, અને તેના સામાન્ય મૂળ નાગરિક અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી હાઈકોર્ટનો સમાવેશ કરે છે, જે લવાદના વિષયની રચના કરતા પ્રશ્નો નક્કી કરવા માટે અધિકારક્ષેત્ર ધરાવે છે, જો તે દાવાનો વિષય હતો, પરંતુ તેમાં આવી મુખ્ય દીવાની અદાલત અથવા નાના કારણોની કોઈપણ અદાલત કરતાં નીચલા દરજ્જાની કોઈ દીવાની અદાલતનો સમાવેશ થતો નથી;

(ii) આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદના કિસ્સામાં, હાઈકોર્ટ તેના સામાન્ય મૂળ નાગરિક અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને, લવાદના વિષયની રચના કરતા પ્રશ્નોના નિર્ણય લેવાનો અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી હોય, જો તે દાવાનો

વિષય હોય અને અન્ય કિસ્સાઓમાં, તે હાઇકોર્ટને ગૌણ અદાલતોના હુકમોની અપીલ સાંભળવાનો અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી ઉચ્ચ અદાલત;

(એફ) "આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી" નો અર્થ એ છે કે ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ વાણિજ્યિક માનવામાં આવતા કાનૂની સંબંધોને કારણે ઉદ્ભવતા વિવાદોને લગતી લવાદી, પછી ભલે તે કરાર આધારિત હોય કે નહીં અને જ્યાં ઓછામાં ઓછો એક પક્ષ –

(i) એવી વ્યક્તિ કે જે ભારત સિવાયના કોઈ પણ દેશની રાષ્ટ્રીય અથવા આદતન નિવાસી હોય; અથવા

(ii) ભારત સિવાય અન્ય કોઈ પણ દેશમાં નિગમિત હોય તેવી નિગમિત સંસ્થા; અથવા

(iii) ભારત સિવાયના કોઈપણ દેશમાં કેન્દ્રીય વ્યવસ્થાપન અને નિયંત્રણ ધરાવતી સંસ્થા અથવા વ્યક્તિઓની સંસ્થા; અથવા

(iv) વિદેશી દેશની સરકાર;

***

અવકાશ.

(૨) જ્યાં લવાદીનું સ્થળ ભારતમાં હોય ત્યાં આ ભાગ લાગુ થશે.

પરંતુ તેનાથી વિપરીત કરારને આધિન, કલમ ૯,૨૭ અને પેટા–કલમ (૧) ની કલમ (બી) અને કલમ ૩૭ની પેટા–કલમ (૩) ની જોગવાઈઓ આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદને પણ લાગુ પડશે, ભલે લવાદનું સ્થળ ભારતની બહાર હોય અને આવી જગ્યાએ કરાયેલો અથવા કરાયેલો લવાદનો ચુકાદો આ અધિનિયમના ભાગ ૨ની જોગવાઈઓ હેઠળ લાગુ કરી શકાય તેવો અને માન્ય હોય.

***

સંદર્ભોનું નિર્માણ

(૬) જ્યાં આ ભાગ, કલમ ૨૮ સિવાય, પક્ષોને કોઈ ચોક્કસ મુદ્દો નક્કી કરવા માટે મુક્ત કરે છે, ત્યાં તે સ્વતંત્રતામાં પક્ષકારોના સંસ્થા સહિત કોઈપણ વ્યક્તિને તે મુદ્દો નક્કી કરવા માટે અધિકૃત કરવાના અધિકારનો સમાવેશ થશે.

(૭) આ ભાગ હેઠળ કરવામાં આવેલ મધ્યસ્થી ચુકાદાને સ્થાનિક ચુકાદો ગણવામાં આવશે."

પક્ષ આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૪ હેઠળ વાંધો ઉઠાવવાના તેના અધિકારને માફ કરવાનું પસંદ કરી શકે છે, જે નીચે મુજબ છેઃ

"૪. વાંધો ઉઠાવવાના અધિકારની માફી.—એક પક્ષ જે તે જાણે છે –

(એ) આ ભાગની એવી કોઈ જોગવાઈ કે જેનાથી પક્ષો અપમાન કરી શકે છે; અથવા

(બી) આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ હેઠળની કોઈપણ જરૂરિયાતનું પાલન કરવામાં આવ્યું નથી અને તેમ છતાં અનુચિત વિલંબ કર્યા વિના આવા બિન–પાલન પર પોતાનો વાંધો દર્શાવ્યા વિના આર્બિટ્રેશન સાથે આગળ વધે છે અથવા, જો તે વાંધો દર્શાવવા માટે સમય મર્યાદા આપવામાં આવે તો, તે સમયગાળાની અંદર, તે વાંધો ઉઠાવવાનો તેનો અધિકાર માફ કરવામાં આવ્યો હોવાનું માનવામાં આવશે."

વિવાદના સારને લાગુ પડતા નિયમો કલમ ૨૮માં નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવ્યા છેઃ

"**૨૮. વિવાદના વિષયને લાગુ પડતા નિયમો.**—(૧) જ્યાં લવાદીનું સ્થળ ભારતમાં સ્થિત છે, –

(એ) આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદ સિવાયની લવાદમાં, લવાદ ન્યાયાધિકરણ ભારતમાં હાલમાં અમલમાં રહેલા મૂળ કાયદા અનુસાર લવાદ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલા વિવાદનો નિર્ણય કરશે;

(બી) આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદમાં, –

(i) મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ વિવાદના સારને લાગુ પડતા પક્ષો દ્વારા નિયુક્ત કાયદાના નિયમો અનુસાર વિવાદનો નિર્ણય કરશે;

(ii) આપેલ દેશના કાયદા અથવા કાનૂની પ્રણાલીના પક્ષો દ્વારા આપવામાં આવેલ કોઈપણ હોદ્દાનો અર્થ, જ્યાં સુધી અન્યથા વ્યક્ત કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, તે દેશના મૂળ કાયદાનો સીધો ઉલ્લેખ કરે છે અને તેના કાયદાના નિયમોના સંઘર્ષનો નહીં;

(iii) પક્ષકારો દ્વારા પેટા–કલમ (૨) હેઠળ કાયદાના કોઈપણ હોદ્દામાં નિષ્ફળતા, મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ વિવાદની સપાસના તમામ સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને કાયદાના નિયમોને લાગુ કરશે જે તે યોગ્ય માને છે.

(૨) જો પક્ષકારોએ તેને આવું કરવા માટે સ્પષ્ટ રીતે અધિકૃત કર્યું હોય તો જ મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ એકસમાન અને વિના મૂલ્યે અથવા મૈત્રીપૂર્ણ સંમિશ્ર તરીકે નિર્ણય લેશે.

(૩) નિર્ણય લેતી વખતે અને ચુકાદો આપતી વખતે, મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ, તમામ કિસ્સાઓમાં, કરારની શરતો અને વ્યવહારને લાગુ પડતા વેપારના ઉપયોગોને ધ્યાનમાં લેશે."

મધ્યસ્થી અધિનિયમની કલમ ૩૪ (૨એ) હેઠળ, અન્ય બાબતોની સાથે, આવા ચુકાદાને રદ કરવા માટે અરજી દ્વારા મધ્યસ્થી ચુકાદા સામે અદાલતનો આશ્રય લઈ શકાય છે, જે નીચે મુજબ નિર્ધારિત છેઃ

"૩૪. મધ્યસ્થી ચુકાદાને અલગ રાખવા માટેની અરજી.—

***

(૨અ) આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદો સિવાય અન્ય લવાદોમાંથી ઉદ્ભવતા લવાદના ચુકાદાને પણ અદાલત દ્વારા રદ કરી શકાય છે, જો અદાલતને લાગે કે ચુકાદાની સામે દેખાતી પેટન્ટ ગેરકાયદેસરતા દ્વારા ચુકાદાને દૂષિત કરવામાં આવ્યો છેઃ

પરંતુ માત્ર કાયદાની ભૂલભરેલી અરજીના આધારે અથવા પુરાવાના પુનઃમૂલ્યાંકન દ્વારા એવોર્ડ રદ કરવામાં આવશે નહીં."

આર્બિટ્રેશન એક્ટનો બીજો ભાગ ભારતમાં વિદેશી પુરસ્કારોના અમલીકરણ સાથે સંબંધિત છે, અને તેમાં બે પ્રકરણો છે, જેમાંથી પ્રથમ પ્રકરણ પુરસ્કારોના અમલીકરણ સાથે સંબંધિત છે, જેના પર ન્યૂયોર્ક સંમેલન લાગુ થાય છે. આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ ૨ના પ્રકરણ ૧માં સમાવિષ્ટ કલમ ૪૪,૪૫,૪૭ અને ૪૯ નીચે મુજબ કાઢવામાં આવી છેઃ

"**૪૪. વ્યાખ્યા**—આ પ્રકરણમાં, સંદર્ભમાં અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી, "વિદેશી ચુકાદો" એટલે ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ વાણિજ્યિક માનવામાં આવતા કાનૂની સંબંધોને કારણે ઉદ્ભવતા વ્યક્તિઓ વચ્ચેના

મતભેદો પર મધ્યસ્થ ચુકાદો, પછી ભલે તે કરારબદ્ધ હોય કે ન હોય, જે ૧૧મી ઓક્ટોબર, ૧૯૬૦ના રોજ અથવા તે પછી આપવામાં આવ્યો હોય –

(એ) લવાદી માટે લેખિત કરારને અનુસરીને, જેને પ્રથમ અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ સંધિ લાગુ પડે છે; અને

(બી) કેન્દ્ર સરકાર જેવા પ્રદેશોમાંથી કોઈ એકમાં, પારસ્પરિક જોગવાઈઓ કરવામાં આવી હોવાની સંતોષ થતાં, સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામા દ્વારા, તે પ્રદેશો જાહેર કરી શકે છે કે જેના પર ઉપરોક્ત સંમેલન લાગુ થાય છે."

"**૪૬. જ્યારે વિદેશી પુરસ્કાર બંધનકર્તા હોય.**—આ પ્રકરણ હેઠળ અમલમાં મૂકવા યોગ્ય હોય તેવા કોઈ પણ વિદેશી ચુકાદાને તે વ્યક્તિઓ પર તમામ હેતુઓ માટે બંધનકર્તા ગણવામાં આવશે જેમની વચ્ચે તે બનાવવામાં આવ્યો હતો, અને તે મુજબ તે વ્યક્તિઓમાંથી કોઈ પણ વ્યક્તિ ભારતમાં કોઈ પણ કાનૂની કાર્યવાહીમાં બચાવ, સેટ–ઓફ અથવા અન્યથા તેના પર આધાર રાખી શકે છે અને વિદેશી ચુકાદાને લાગુ કરવા માટે આ પ્રકરણના કોઈપણ સંદર્ભોનો અર્થ ચુકાદા પર આધાર રાખવાના સંદર્ભો સહિત કરવામાં આવશે."

"**૪૭. પુરાવા.**—(૧) વિદેશી ચુકાદાના અમલીકરણ માટે અરજી કરનાર પક્ષ, અરજીના સમયે, અદાલત સમક્ષ રજૂ કરશે –

(એ) મૂળ પુરસ્કાર અથવા તેની નકલ, જે દેશના કાયદા દ્વારા જરૂરી રીતે અધિકૃત કરવામાં આવી હતી;

(બી) આર્બિટ્રેશન માટેના મૂળ કરાર અથવા તેની યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત નકલ; અને

(સી) આ પુરસ્કાર વિદેશી પુરસ્કાર છે તે સાબિત કરવા માટે જરૂરી હોય તેવા પુરાવા.

(૨) જો પેટા–કલમ (૧) હેઠળ રજૂ કરવાનો એવોર્ડ અથવા કરાર વિદેશી ભાષામાં હોય, તો એવોર્ડનો અમલ કરવા માંગતો પક્ષ તે દેશના રાજદ્વારી અથવા કોન્સ્યુલર એજન્ટ દ્વારા સાચા તરીકે પ્રમાણિત અંગ્રેજીમાં અનુવાદ રજૂ કરશે, જેમાં તે પક્ષ સંબંધિત છે અથવા ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા અનુસાર પૂરતી હોય તેવી અન્ય રીતે સાચા તરીકે પ્રમાણિત છે.

સમજૂતી–આ કલમમાં અને આ પ્રકરણમાં નીચેની કલમોમાં, "અદાલત" નો અર્થ એ છે કે મધ્યસ્થી ચુકાદાની વિષયવસ્તુ બનાવતા પ્રશ્નો નક્કી કરવા માટે મૂળ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી હાઈકોર્ટ, જો તે તેના મૂળ નાગરિક અધિકારક્ષેત્ર પરના દાવાની વિષયવસ્તુ હોત અને અન્ય કિસ્સાઓમાં, આવી હાઈકોર્ટને ગૌણ અદાલતોના હુકમોની અપીલ સાંભળવા માટે અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી હાઈકોર્ટમાં."

“**૪૯. વિદેશી પુરસ્કારોનો અમલ.**—જો કોર્ટને સંતોષ થાય કે વિદેશી એવોર્ડ આ પ્રકરણ હેઠળ લાગુ કરવા યોગ્ય છે, તો એવોર્ડ તે કોર્ટનો હુકમનામું માનવામાં આવશે.”

<u>હાલના કેસમાં મધ્યસ્થીની કાર્યવાહીની બેઠક</u>

૭. ઉપર કાઢવામાં આવેલા સમાધાન કરારની કલમ ૬ દર્શાવે છે કે લવાદીનું સમાધાન આઇસીસીના સમાધાન અને લવાદીના નિયમો અનુસાર "ઝુરિચમાં" થવાનું છે. સમાન સંજોગોમાં, **મનકસ્તુ ઇમ્પેક્સ (પી) લિમિટેડ વિ.એરવિઝ્યુઅલ લિમિટેડ, (૨૦૨૦) ૫ એસ. સી. સી. ૩૯૯,** જ્યાં વિવાદોને "હોંગકોંગમાં સંચાલિત" મધ્યસ્થી દ્વારા ઉકેલવાના હતા, કોર્ટે તારણ કાઢ્યું:

“૨૧. હાલના કેસમાં, પક્ષો વચ્ચે કરવામાં આવેલ આર્બિટ્રેશન કરાર હોંગકોંગને આર્બિટ્રેશનના સ્થળ તરીકે પ્રદાન કરે છે."હોંગકોંગ" ને લવાદીના સ્થળ તરીકે પસંદ કરનારા પક્ષો વચ્ચેનો કરાર એ નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જશે નહીં કે પક્ષોએ હોંગકોંગને લવાદીની બેઠક તરીકે પસંદ કર્યું છે. "લવાદીનું સ્થળ" શબ્દો "હોંગકોંગ" હશે, જેને કલમ ૧૭.૨ સાથે વાંચવું પડશે. કલમ ૧૭.૨ માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે ".....એમઓયુમાંથી ઉદ્ભવતા અથવા તેનાથી સંબંધિત કોઈપણ વિવાદ, વિવાદ, મતભેદને હોંગકોંગમાં સંચાલિત મધ્યસ્થી દ્વારા

સંદર્ભિત કરવામાં આવશે અને અંતે તેનું સમાધાન કરવામાં આવશે." આર્બિટ્રેશન કરારના સાદા વાંચન પર, તે સ્પષ્ટ છે કે હોંગકોંગને "આર્બિટ્રેશનના સ્થળ" તરીકેનો સંદર્ભ એ આર્બિટ્રેશનની કાર્યવાહી માટે "સ્થળ" તરીકેનો સરળ સંદર્ભ નથી; પરંતુ હોંગકોંગનો સંદર્ભ હોંગકોંગમાં સંચાલિત આર્બિટ્રેશન દ્વારા અંતિમ ઠરાવ માટે છે.પક્ષકારો વચ્ચેનો કરાર કે વિવાદ "હોંગકોંગમાં સંચાલિત આર્બિટ્રેશન દ્વારા સંદર્ભિત કરવામાં આવશે અને છેવટે ઉકેલવામાં આવશે" સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે પક્ષો સંમત થયા છે કે આર્બિટ્રેશન હોંગકોંગમાં બેસશે અને હોંગકોંગના કાયદાઓ આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહીનું સંચાલન કરશે તેમજ આર્બિટ્રેશન એવોર્ડ પર ન્યાયિક સમીક્ષાની સત્તા ધરાવે છે."

(ભારપૂર્વક)

આ કલમ મુજબ, ઝુરિચને પક્ષકારો વચ્ચે લવાદીની ન્યાયિક બેઠક તરીકે નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું.

૮. ૨૮.૦૬.૨૦૧૮ પર યોજાયેલી કેસ મેનેજમેન્ટ પરિષદમાં, વિદ્વાન લવાદે ખાસ નિર્ણય લીધો હતોઃ

"૩. સુનાવણીનું સ્થળ મુંબઈ, ભારત હશે. લવાદીની બેઠક ઝુરિચ, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં રહે છે. ભારતમાં સુનાવણીના આયોજનમાં મદદ કરવાની

રજૂઆત કરવા બદલ હું સામાવાળાનો આભારી છું. મુંબઈમાં સુનાવણી યોજવાના પરિણામ પર પરિણામના આધારે ખર્ચ અંગેના ચુકાદામાં ચોક્કસપણે ચર્ચા કરવામાં આવશે. ટ્રિબ્યુનલનો મત છે કે ભારતમાં સુનાવણી હાથ ધરવા માટે ખર્ચ કાર્યક્ષમ છે જ્યાં પક્ષો આધારિત છે, સામાવાળાના પાંચ સાક્ષી આધારિત છે, જ્યાં સામાવાળાની કાનૂની ટીમ આધારિત છે અને દાવેદારની સહ–સલાહકાર આધારિત છે. આનો અર્થ એ છે કે દાવેદારના મુખ્ય વકીલ, દાવેદારના એકમાત્ર સાક્ષી અને એકમાત્ર મધ્યસ્થીએ ભારતની મુસાફરી કરવી આવશ્યક છે. ...”

આ સમજૂતીને બંને પક્ષોએ સ્વીકારી છે. ૧૮.૦૪.૨૦૧૯ ના અંતિમ ચુકાદામાં પણ, વિદ્વાન મધ્યસ્થીએ કહ્યું હતું કેઃ

> “૮૨. ઉપર દર્શાવેલ કારણોસર, ટ્રિબ્યુનલે તેથી પ્રોસિજરલ ઓર્ડર નંબર ૩ માં ચુકાદો આપ્યો છે અને આથી જાણવા મળે છે કે સમાધાન કરારમાં આર્બિટ્રેશન કલમ માન્ય છે અને સ્વિસ એક્ટ લાગુ કરવા માટે આગળ વધે છે કારણ કે આર્બિટ્રેશનનું સ્થાન ઝુરિચ, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ છે.”

૯. શ્રી હિમાની દ્વારા ભારપૂર્વક વિશ્વાસ કરાયેલ સૌથી નજીકનું જોડાણ પરીક્ષણ ત્યારે જ લાગુ થશે જ્યારે તે અસ્પષ્ટ હોય કે પક્ષકારો દ્વારા અથવા

ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કોઈ બેઠક નિયુક્ત કરવામાં આવી છે. આ કિસ્સામાં, પક્ષકારો અને ટ્રિબ્યુનલ બંને દ્વારા બેઠક સ્પષ્ટ રીતે નિયુક્ત કરવામાં આવી છે, અને બંને પક્ષો દ્વારા સ્વીકારવામાં આવી છે. શ્રી હિમાની દ્વારા **એનરકોન** (સુપ્રા) માં આપવામાં આવેલા ચુકાદાએ ઉપરોક્ત પરીક્ષણને માત્ર એટલા માટે લાગુ કર્યું કારણ કે તેમાં આર્બિટ્રેશન કલમમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે લંડન "સ્થળ" હતું, બેઠક નહીં. તેથી, આ અદાલત દ્વારા ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે વિવાદને ભારત સાથે જોડતા વિવિધ પરિબળો અને તેને ઇંગ્લેન્ડ સાથે જોડતા કોઈ પરિબળોની ગેરહાજરીને ધ્યાનમાં રાખીને, તે કેસની હકીકતો પર, લંડનને બેઠક તરીકે ગણવાની જરૂર નહોતી, જ્યારે તે હકીકતમાં, માત્ર સ્થળ હતું (ફકરા ૯૮–૧૦૩,૧૧૪–૧૧૬, અને ૧૨૮ જુઓ).

૧૦. આ કારણોસર, શ્રી હિમાનીની દલીલ સ્વીકારવી શક્ય નથી કે વર્તમાન કેસની હકીકતોમાં લવાદીનું સ્થાન મુંબઈ હોવું જોઈએ.

<u>આર્બિટ્રેશન એક્ટનો ભાગ–૧ અને ભાગ–૨ પરસ્પર વિશિષ્ટ છે</u>

૧૧. આર્બિટ્રેશન એક્ટ ચાર ભાગોમાં છે. ભાગ ૧ એ આર્બિટ્રેશન સાથે વ્યવહાર કરે છે જ્યાં બેઠક ભારતમાં છે અને વિદેશી–બેઠેલી આર્બિટ્રેશન માટે કોઈ અરજી નથી. તેથી, મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક, લવાદની શરૂઆત, ચુકાદો આપવા અને ઉપરોક્ત ચુકાદાને પડકારો તેમજ આવા પુરસ્કારોના અમલ સાથે

વ્યવહાર કરવા માટે તે એક સંપૂર્ણ સંહિતા છે. બીજી બાજુ, ભાગ II મધ્યસ્થીની કાર્યવાહી સાથે બિલકુલ સંબંધિત નથી. તે ફક્ત ભારતમાં વ્યાખ્યાયિત વિદેશી પુરસ્કારના અમલીકરણ સાથે સંબંધિત છે. કલમ ૪૫ માત્ર તેમાં ઉલ્લેખિત સંજોગોમાં પક્ષકારોને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલવા સાથે સંબંધિત છે. આ અપવાદને બાદ કરતાં, કોઈ પણ સંજોગોમાં, ભાગ–૨ ભારતની બહારના દેશમાં એકવાર શરૂ થયેલી લવાદ કાર્યવાહીને લાગુ પડતો નથી.

૧૨. ૧૯૯૬ ના આર્બિટ્રેશન એક્ટ પહેલાં પણ, ભારત, ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શનના પ્રારંભિક હસ્તાક્ષરકર્તાઓમાંનું એક હતું, તેણે તે અનુસાર કાયદો બનાવ્યો અને ૧૯૬૧ માં ફોરેન એવોર્ડ એક્ટ લાગુ કર્યો. આ અધિનિયમ હેઠળ, કલમ ૨, જે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૪૪ ની સમાન સામગ્રી છે, તે નીચે મુજબ છેઃ

"**૨.વ્યાખ્યા.**—આ અધિનિયમમાં, સંદર્ભમાં અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી, "વિદેશી પુરસ્કાર" નો અર્થ એ છે કે ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ વાણિજ્યિક માનવામાં આવતા કાનૂની સંબંધોને કારણે ઉદ્ભવતા વ્યક્તિઓ વચ્ચેના મતભેદો પર પુરસ્કાર, પછી ભલે તે કરારબદ્ધ હોય કે ન હોય, જે ૧૧મી ઓક્ટોબર, ૧૯૫૦ના રોજ અથવા તે પછી આપવામાં આવ્યો હોય –

(એ) લવાદી માટે લેખિત કરારના અનુસરણમાં, જેને અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ સંધિ લાગુ પડે છે; અને

(બી) કેન્દ્ર સરકારને પારસ્પરિક જોગવાઈઓ કરવામાં આવી હોવાનું સંતોષ થાય તેવા પ્રદેશોમાંથી કોઈ એકમાં, સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામું બહાર પાડીને, તે પ્રદેશો જાહેર કરી શકે છે કે જેને ઉપરોક્ત સંમેલન લાગુ પડે છે."

વિદેશી પુરસ્કાર અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળ, જ્યાં અદાલતને સંતોષ થાય છે કે વિદેશી પુરસ્કાર લાગુ કરવા યોગ્ય છે, ત્યારે અદાલત પુરસ્કાર દાખલ કરવાનો આદેશ આપશે અને પુરસ્કાર અનુસાર ચુકાદો આપવા માટે આગળ વધશે. ત્યારથી આ જોગવાઈને આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ દ્વારા દૂર કરવામાં આવી છે કારણ કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૪૯ સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરે છે કે એવોર્ડ કોર્ટનો હુકમનામું માનવામાં આવશે. ત્યારબાદ, વિદેશી પુરસ્કાર અધિનિયમની કલમ ૭ એ આધારોની ગણતરી કરે છે કે જેના પર આવા વિદેશી પુરસ્કારને લાગુ કરવાનો ઇનકાર કરી શકાય છે. દેખીતી રીતે, અગાઉના શાસન હેઠળ, આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૪૦, જે ફક્ત સ્થાનિક પુરસ્કારો સાથે વ્યવહાર કરતો હતો અને વિદેશી પુરસ્કારો અધિનિયમ વચ્ચે કોઈ ઓવરલેપ ન હતો. આ સ્થિતિ વર્તમાન આર્બિટ્રેશન એક્ટમાં ચાલુ છે, જેનો ભાગ I અને ભાગ II પરસ્પર વિશિષ્ટ હોવાનું માનવામાં આવ્યું છે. આમ, **બાલ્કો** (સુપ્રા) માં, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતોઃ

"**૩૭.** ૧૯૫૩માં ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સે આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદીને સંચાલિત કરવા માટે નવી સંધિને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું.આઇસીસીની દરખાસ્તો સંયુક્ત રાષ્ટ્ર આર્થિક અને સામાજિક પરિષદ દ્વારા લેવામાં આવી હતી. આ બદલામાં ૧૯૫૮ માં ન્યૂયોર્ક ખાતે વિદેશી મધ્યસ્થી પુરસ્કારોની માન્યતા અને અમલીકરણ પરના સંમેલનને અપનાવવામાં આવ્યું (લોકપ્રિય રીતે "ન્યૂયોર્ક સંમેલન" તરીકે ઓળખાય છે). ન્યૂયોર્ક સંમેલન એ ૧૯૨૭ના જીનીવા સંમેલનમાં સુધારો છે.તે વિદેશી મધ્યસ્થી પુરસ્કારોની માન્યતા અને અમલીકરણની વધુ સરળ અને અસરકારક પદ્ધતિ પૂરી પાડે છે. તે આર્બિટ્રેશન કરારની માન્યતાને વધુ વ્યાપક અસર આપે છે.આ સંમેલન ૭–૬–૧૯૫૯ પર અમલમાં આવ્યું હતું. ભારત ૧૩–૭–૧૯૬૦ પરના આ સંમેલનમાં રાજ્ય હસ્તાક્ષરકર્તા બન્યું. ફોરેન એવોર્ડ્સ (રેકગ્નિશન એન્ડ એન્ફોર્સમેન્ટ) એક્ટ, ૧૯૬૧ ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શનને અમલમાં મૂકવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો."

***

"**૩૮.** ૧૯૬૧ના કાયદામાં, ૧૯૪૦ના કાયદાની કલમ ૧૬ અને ૩૦માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ જેવી જ અથવા સમાન ગુણવત્તાના આધારે વિદેશી ચુકાદાને પડકારવાની કોઈ જોગવાઈ નથી, જે કલમ ૩૦ હેઠળ

પુનર્વિચારણા માટે મધ્યસ્થીઓ અથવા અમ્પાયરને ચુકાદો મોકલવાની સત્તા આપે છે, જેમાં ચુકાદાને રદ કરવા માટેના આધારો પૂરા પાડવામાં આવ્યા હતા. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ૧૯૬૧નો કાયદો માત્ર વિદેશી પુરસ્કારોના અમલ સાથે સંબંધિત હતો. ભારતીય કાયદો ૧૯૬૧થી યથાવત્ રહ્યો છે. ૧૯૪૦ના અધિનિયમ હેઠળ આવરી લેવામાં આવેલી બાબતોનું ૧૯૬૧ના અધિનિયમ હેઠળ આવરી લેવામાં આવેલી બાબતો સાથે કોઈ મિશ્રણ નહોતું.

***

"૮૮. ... આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ની કલમ ૨ (૭) આ રીતે વાંચે છેઃ "**૨.(૭)** આ ભાગ હેઠળ કરવામાં આવેલ મધ્યસ્થી ચુકાદાને સ્થાનિક ચુકાદો ગણવામાં આવશે."

અમારા મતે, ઉપરોક્ત જોગવાઈ, કોઈપણ રીતે, આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા પ્રાદેશિક સિદ્ધાંતને હળવા કરતી નથી. તે ચોક્કસપણે આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ માં ડીલોકલાઇઝ્ડ આર્બિટ્રેશનની વિભાવનાને રજૂ કરતું નથી. એ યાદ રાખવું જોઈએ કે આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬નો ભાગ ૧ માત્ર સંપૂર્ણ રીતે સ્થાનિક આર્બિટ્રેશન એટલે કે જ્યાં કોઈ પણ પક્ષ કોઈ પણ રીતે "વિદેશી" નથી, પરંતુ ભારતમાં યોજાયેલી કલમ ૨ (૧) (એફ) માં

આવરી લેવામાં આવેલી "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન" ને પણ લાગુ પડે છે. "સ્થાનિક પુરસ્કાર" શબ્દનો ઉપયોગ બે અર્થમાં થઈ શકે છેઃએક તેને "આંતરરાષ્ટ્રીય પુરસ્કાર" થી અલગ પાડવા માટે અને બીજું તેને "વિદેશી પુરસ્કાર" થી અલગ પાડવા માટે. એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે "વિદેશી પુરસ્કાર" તે દેશમાં સ્થાનિક પુરસ્કાર હોઈ શકે છે જેમાં તે આપવામાં આવે છે. સમગ્ર આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ ભારતમાં કરવામાં આવતા પુરસ્કારો અને ભારતની બહાર કરવામાં આવતા પુરસ્કારોને અલગ અલગ માન્યતા આપવા માટે રચવામાં આવ્યો હોવાથી, "સ્થાનિક પુરસ્કારો" અને "વિદેશી પુરસ્કારો" શબ્દો વચ્ચે તફાવત કરવો જરૂરી છે. આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ની યોજના એવી જોગવાઈ કરે છે કે ભાગ ૧ ભારતમાં થતી "આંતરરાષ્ટ્રીય આર્બિટ્રેશન" તેમજ સામાન્ય રીતે ભારતમાં થતી "સ્થાનિક આર્બિટ્રેશન" બંનેને લાગુ પડશે. લવાદી અધિનિયમ, ૧૯૯૬માં સમાવિષ્ટ સંખ્યાબંધ જોગવાઈઓ એટલે કે ઉપરોક્ત અધિનિયમની પ્રસ્તાવના, પરંતુક અને કલમ ૧(૨), કલમ ૨(૧)(એફ), કલમ ૧૧(૯), કલમ ૧૧(૧૨), કલમ ૨૮(૧)(એ) અને કલમ ૨૮(૧)(બી) ના સ્પષ્ટીકરણ પરથી આ સ્પષ્ટ થાય છે. ઉપરોક્ત તમામ જોગવાઈઓ, જેમાં "આંતરરાષ્ટ્રીય" શબ્દનો સમાવેશ થાય છે, તે પુરસ્કાર પૂર્વેની પરિસ્થિતિ સાથે સંબંધિત છે."આંતરરાષ્ટ્રીય પુરસ્કાર" શબ્દ ભાગ ૧ માં બિલકુલ નથી આવતો. તેથી, એવું જણાય છે

કે "સ્થાનિક પુરસ્કાર" શબ્દનો અર્થ ભારતમાં આપવામાં આવેલો પુરસ્કાર છે, પછી ભલે તે સંપૂર્ણ રીતે સ્થાનિક સંદર્ભમાં હોય, એટલે કે સ્થાનિક લવાદીમાં સ્થાનિક રીતે આપવામાં આવેલો પુરસ્કાર હોય અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય સંદર્ભમાં એટલે કે આંતરરાષ્ટ્રીય લવાદીમાં સ્થાનિક રીતે આપવામાં આવેલો પુરસ્કાર હોય. બંને પ્રકારના પુરસ્કારો કલમ ૩૪ હેઠળ પડકારવા માટે જવાબદાર છે અને આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ની કલમ ૩૬ હેઠળ લાગુ કરી શકાય છે. તેથી, તે સ્પષ્ટ જણાય છે કે કલમ ૨(૭) નો ઉદ્દેશ આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ ના ભાગ ૧ હેઠળ આવરી લેવામાં આવેલા સ્થાનિક પુરસ્કારને ઉપરોક્ત અધિનિયમના ભાગ ૨ હેઠળ આવરી લેવામાં આવેલા "વિદેશી પુરસ્કાર" થી અલગ પાડવાનો છે; અને "સ્થાનિક પુરસ્કાર" ને ભારતમાં આપવામાં આવતા "આંતરરાષ્ટ્રીય પુરસ્કાર" થી અલગ પાડવાનો નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આ જોગવાઈ, જો કંઈપણ હોય તો, ભાગ I અને ભાગ II વચ્ચેના સ્પષ્ટ તફાવતને સંપૂર્ણપણે અલગ ક્ષેત્રોમાં લાગુ પડે છે અને તેમાં કોઈ ઓવરલેપિંગ જોગવાઈઓ નથી.

૮૯. ભાગ I અને ભાગ II એકબીજાથી અલગ છે તે ભાગ I અને ભાગ II ના વ્યાખ્યા વિભાગમાંથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે. કલમ ૨(૧)(એ) થી (એચ) માં સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યાઓ ભાગ ૧ સુધી મર્યાદિત છે. પ્રારંભિક

રેખા જે "આ ભાગમાં, સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી" પ્રદાન કરે છે.", તે આ સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ કરે છે. તેવી જ રીતે, કલમ ૪૪ ભાગ II (અમુક વિદેશી પુરસ્કારોના અમલીકરણ); પ્રકરણ I (ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શન પુરસ્કારો) ના હેતુઓ માટે વિદેશી પુરસ્કારની વ્યાખ્યા આપે છે. વધુમાં, કલમ ૫૩ ભાગ II (અમુક વિદેશી પુરસ્કારોના અમલીકરણ); પ્રકરણ II (જિનેવા કન્વેન્શન પુરસ્કારો) ના હેતુઓ માટે વિદેશી પુરસ્કારનું અર્થઘટન આપે છે.ઉપરોક્તમાંથી, સંસદનો ઈરાદો સ્પષ્ટ છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ના ભાગ ૧ અને ભાગ ૨ વચ્ચે કોઈ ઓવરલેપિંગ નહીં હોય.બંને ભાગો એકબીજાથી પરસ્પર અલગ છે.અપીલકર્તાઓ માટે વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોને સ્વીકારવી એ કલમ ૨ (૭) હેઠળ સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓના આધારે કલમ ૪૪ હેઠળ આવતા "વિદેશી ચુકાદા" ને સ્થાનિક ચુકાદામાં રૂપાંતરિત કરવાનું રહેશે, ભલે મધ્યસ્થી ભારતની બહાર થાય અથવા વિદેશી મધ્યસ્થી હોય, જો મધ્યસ્થી કરારને સંચાલિત કરતો કાયદો પક્ષકારોની પસંદગી દ્વારા મધ્યસ્થી અધિનિયમ, ૧૯૯૬ હોવાનું કહેવાય છે.અમારા મતે આ સંસદનો ઈરાદો નહોતો.આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬નો પ્રાદેશિકતાનો સિદ્ધાંત, ભાગ ૧ને વિદેશી લવાદીને લાગુ પડતા અટકાવે છે, ભલે કરારમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય કે લવાદીની કાર્યવાહી આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ દ્વારા સંચાલિત કરવામાં આવશે."

***

"૧૨૦. અમે વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલની રજૂઆત સાથે સંમત થવામાં અસમર્થ છીએ કે ભાગ I અને ભાગ II માં જોગવાઈઓનો કોઈ ઓવરલેપિંગ છે; ન તો ભાગ–૨ની જોગવાઈઓ ભાગ–૧ની પૂરક છે, પરંતુ બંને ભાગો વચ્ચે સંપૂર્ણ વિભાજન છે.

૧૨૧. સામાન્ય રીતે કહીએ તો, આર્બિટ્રેશનના નિયમનમાં ચાર પગલાંઓનો સમાવેશ થાય છેઃ

(એ) લવાદની શરૂઆત;

(બી) લવાદનું સંચાલન;

(સી) પુરસ્કારને પડકાર; અને

(ડી) પુરસ્કારની માન્યતા અથવા અમલ.

અમારા મતે, ઉપરોક્ત વર્ણન આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ના ભાગ I અને ભાગ II માં સ્વયંસિદ્ધ છે.આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬નો ભાગ ૧ તમામ ચાર તબક્કાઓ પર આર્બિટ્રેશનનું નિયમન કરે છે.જોકે, ભાગ–૨ માત્ર પુરસ્કારની શરૂઆત અને માન્યતા અથવા અમલીકરણના સંદર્ભમાં લવાદીનું નિયમન કરે છે."

***

"**૧૨૪.** પ્રાદેશિકતાના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યા પછી, તે સ્પષ્ટ છે કે સંસદનો ઈરાદો ભાગ ૧ અને ભાગ ૨ ને અલગ કરવાનો હતો. તેથી, ભાગ ૧ માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ જોગવાઈઓ કલમ ૪૪ અને ૫૩ એટલે કે ન્યૂયોર્ક સંમેલન અને જીનીવા પુરસ્કારો હેઠળ વ્યાખ્યાયિત વિદેશી પુરસ્કારોને લાગુ કરી શકાતી નથી.આ કાયદાની યોજનાની વિકૃતિ હશે. તેથી, શ્રી સુબ્રમણ્યમની રજૂઆત સ્વીકારવી શક્ય નથી કે ભાગ ૨ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ ભાગ ૧ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈને પૂરક છે. સંસદે સ્પષ્ટપણે બે ભાગોને અલગ પાડ્યા છે."

૧૩. આ કિસ્સો હોવાથી, ભાગ I અને II વચ્ચેની દિવાલનો ભંગ કરે તેવી કોઈપણ દલીલને સ્વીકારવી થોડી મુશ્કેલ છે. શ્રી હિમાનીની દલીલ કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨ (૨) ની જોગવાઈ એ એક સેતુ છે જે બંને ભાગોને જોડે છે, તેથી તેને નકારી કાઢવી જોઈએ.હકીકતમાં, કલમ ૨ (૨) ખાસ જણાવે છે કે ભાગ ૧ ભારતમાં જ્યાં લવાદીનું સ્થળ હોય ત્યાં જ લાગુ પડે છે.તે સ્થાયી કાયદો છે કે એક પરંતુક મુખ્ય કાયદાની જોગવાઈથી આગળ વધી શકતી નથી– જુઓ **યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. દિલીપ કુમાર સિંહ,** (૨૦૧૫) ૪ એસસીસી ૪૨૧ (ફકરા ૨૦ પર), **ડીએમઆરસી વિ. તરુણ પાલ સિંહ,** (૨૦૧૮) ૧૪ એસસીસી ૧૬૧ (ફકરા ૨૧ પર), **કંડલા એક્સપોર્ટ કોર્પોરેશન.વી. ઓસીઆઈ કોર્પ.,** (૨૦૧૮) ૧૪ એસ. સી. સી. ૭૧૫ (ફકરા ૧૩ પર), અને **માવિલાયી**

સર્વિસ કો–ઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ વિ.આવકવેરાના કમિશનર, કાલીકટ, ૨૦૨૧ એસ.સી.સી. ઓનલાઇન એસસી ૧૬ (ફકરા ૪૧ પર).

૧૪. હકીકતમાં, આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન (એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૨૦૧૫ દ્વારા કલમ ૨ (૨) માં પરંતુક દાખલ કરવાનું કારણ એ હતું કે **ભાટિયા ઇન્ટરનેશનલ વિ. બલ્ક ટ્રેડિંગ એસ.એ.,** (૨૦૦૨) ૪ એસ.સી.સી. ૧૦૫ ["ભાટિયા"] ના ચુકાદાએ એવું માન્યું હતું કે કલમ ૯ તે અસરની કોઈ સ્પષ્ટ જોગવાઈ વિના ભારતની બહાર થતી લવાદોને લાગુ પડશે. **ભાટિયા** (સુપ્રા)ના ચુકાદાને **બાલ્કો** (સુપ્રા)માં પાંચ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે સ્પષ્ટપણે નકારી કાઢ્યો છે.તેના અનુસરણમાં, હવે કલમ ૨ (૨) માં એક પરંતુક દાખલ કરવામાં આવી છે જે માત્ર એ સ્પષ્ટ કરે છે કે જ્યાં ભારતની બહાર થતી લવાદીમાં, પક્ષકારોમાંથી એકની સંપત્તિ ભારતમાં સ્થિત હોય અને તેની જાળવણી સહિત આવી સંપત્તિઓ માટે વચગાળાના આદેશો જરૂરી હોય, ત્યાં ભારતની અદાલતો આવા આદેશો પસાર કરી શકે છે.એ નોંધવું અગત્યનું છે કે "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદ" શબ્દપ્રયોગ ખાસ કરીને ભારતની બહાર લવાદના સ્થળના સંદર્ભમાં બોલાય છે, જેનું પરિણામ એવી જગ્યાએ કરાયેલો લવાદનો ચુકાદો છે, પરંતુ જે લવાદ અધિનિયમના ભાગ II ની જોગવાઈઓ હેઠળ લાગુ અને માન્ય છે. આ અભિવ્યક્તિનો સંદર્ભ, તેથી, કલમ ૨ (૧) (એફ) માં સમાવિષ્ટ "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદ" ની વ્યાખ્યાના સંદર્ભથી અલગ છે, જે ભારતમાં થઈ રહેલી આવી લવાદના સંદર્ભમાં છે, જે ફક્ત "સંદર્ભ

અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી" લાગુ પડે છે.કલમ ૨ (૧) (એફ) માં સમાવિષ્ટ ચાર પેટા–કલમો એ સ્પષ્ટ કરશે કે તેમાં સમાવિષ્ટ "આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી" અભિવ્યક્તિની વ્યાખ્યા એ અર્થમાં પક્ષ–કેન્દ્રિત છે કે લવાદી કરારના પક્ષકારોમાંથી ઓછામાં ઓછો એક પક્ષ, અન્ય બાબતોની સાથે, એવી વ્યક્તિ હોવી જોઈએ કે જે ભારત સિવાયના કોઈપણ દેશની રાષ્ટ્રીય અથવા આદતન નિવાસી હોય.બીજી બાજુ, જ્યારે "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદ" ની વાત ભારતની બહાર થવાના સંદર્ભમાં કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે સ્થળ–કેન્દ્રિત હોય છે, જેમ કે લવાદ અધિનિયમની કલમ ૭૭ દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી, આ અભિવ્યક્તિનો અર્થ એ છે કે તે એક મધ્યસ્થી છે જે ભારતની બહારના પ્રદેશમાં બે પક્ષો વચ્ચે થાય છે, ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન આવા પ્રદેશને લાગુ પડે છે, આમ તેને "આંતરરાષ્ટ્રીય" વ્યાપારી મધ્યસ્થી બનાવે છે.

<u>વિદેશી પુરસ્કારના ઘટકોને ભાગ–૨ હેઠળ લાગુ કરવાની માંગ કરવામાં આવી</u>

૧૫. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭૭ ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શનના આર્ટિકલ I અને II પર આધારિત છે.ન્યૂ યોર્ક સંમેલનની સંબંધિત જોગવાઈઓ નીચે મુજબ છે:

“**આર્ટિકલ I**

૧. આ સંમેલન એવા રાજ્ય સિવાયના રાજ્યના પ્રદેશમાં કરવામાં આવેલા મધ્યસ્થી પુરસ્કારોની માન્યતા અને અમલીકરણને લાગુ પડશે જ્યાં આવા પુરસ્કારોની માન્યતા અને અમલીકરણની માંગ કરવામાં આવે છે, અને વ્યક્તિઓ વચ્ચેના મતભેદોને કારણે ઉદભવે છે, પછી ભલે તે ભૌતિક હોય કે કાનૂની.તે મધ્યસ્થી પુરસ્કારોને પણ લાગુ પડશે જે રાજ્યમાં સ્થાનિક પુરસ્કારો તરીકે ગણવામાં આવતા નથી જ્યાં તેમની માન્યતા અને અમલીકરણની માંગ કરવામાં આવે છે."

***

"**આર્ટિકલ II**

૧. દરેક કરાર કરનાર રાજ્ય લેખિત કરારને માન્યતા આપશે, જેના હેઠળ પક્ષકારો મધ્યસ્થી દ્વારા સમાધાન કરવામાં સક્ષમ વિષય–બાબતને લગતી, કરારબદ્ધ હોય કે ન હોય, નિર્ધારિત કાનૂની સંબંધોના સંદર્ભમાં તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવેલા અથવા તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવતા તમામ અથવા કોઈપણ મતભેદોને મધ્યસ્થી સમક્ષ રજૂ કરવાનું કામ કરશે.

૨. "લેખિત કરાર" શબ્દમાં કરાર અથવા આર્બિટ્રેશન કરારમાં મધ્યસ્થી કલમનો સમાવેશ થાય છે, જે પક્ષો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત હોય અથવા પત્રો અથવા ટેલિગ્રામના વિનિમયમાં સમાવિષ્ટ હોય."

૧૬. તેનાથી વિપરીત, આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫૩, જે વિદેશી આર્બિટ્રલ એવોર્ડ્સના અમલ પર જીનીવા કન્વેન્શન, ૧૯૨૭ ["જીનીવા કન્વેન્શન"] હેઠળ પુરસ્કારો સાથે સંબંધિત છે, જણાવે છેઃ

"**૫૩. અર્થઘટન**—આ પ્રકરણમાં "વિદેશી ચુકાદો" એટલે ૨૮મી જુલાઈ, ૧૯૨૪ પછી ભારતમાં અમલમાં મુકાયેલા કાયદા હેઠળ વ્યાપારી ગણવામાં આવતી બાબતોને લગતા મતભેદો પર મધ્યસ્થી ચુકાદો, –

(ક) બીજી અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ પ્રોટોકોલ લાગુ પડે તેવા લવાદ માટેના કરારના અનુસરણમાં; અને

(ખ) કેન્દ્ર સરકાર જેવી કોઈ એક સત્તાના અધિકારક્ષેત્રને આધીન હોય તેવી વ્યક્તિઓ વચ્ચે, પારસ્પરિક જોગવાઈઓ કરવામાં આવી હોવાની સંતોષ થતાં, સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામા દ્વારા, ત્રીજી અનુસૂચિમાં નિર્ધારિત સંમેલનમાં પક્ષકાર હોવાનું જાહેર કરી શકે છે, અને જેમના માટે બીજી ઉપરોક્ત કેટલીક અન્ય સત્તાઓના અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે, અને

(ગ) કેન્દ્ર સરકાર જેવા પ્રદેશોમાંથી કોઈ એકમાં, પારસ્પરિક જોગવાઈઓ કરવામાં આવી હોવાનું સંતોષ થતાં, તે જ સૂચના દ્વારા, જે પ્રદેશોને ઉપરોક્ત સંમેલન લાગુ પડે છે તે પ્રદેશો જાહેર કરી શકે છે

અને આ પ્રકરણના હેતુઓ માટે એવોર્ડની માન્યતાને પડકારવાના હેતુ માટેની કોઈ કાર્યવાહી જે દેશમાં કરવામાં આવી હતી તે દેશમાં બાકી હોય તો એવોર્ડ અંતિમ માનવામાં આવશે નહીં."

તે જોવામાં આવશે કે કલમ ૫૩ (બી) ની જરૂરિયાત કલમ ૪૪ માં તેની ગેરહાજરીને કારણે સ્પષ્ટ છે જ્યારે તે એવોર્ડની વાત આવે છે જેને ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શન લાગુ પડે છે.

૧૭. હકીકતમાં, ન્યૂયોર્ક સંમેલનને અંતિમ સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું તે પહેલાં, ઘણા દેશો અનુચ્છેદ ૫૩ (બી) ની જોગવાઈઓ દાખલ કરવા માંગતા હતા, જે ન્યૂયોર્ક સંમેલનમાં પણ જીનીવા સંમેલનની અનુચ્છેદ ૧ને પ્રતિબિંબિત કરે છે.આમ, ચીને ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનની અનુચ્છેદ ૧ના શબ્દપ્રયોગ સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો અને કહ્યું હતું કેઃ

"ચીન

અનુચ્છેદ I નો પ્રથમ ભાગ, ફકરો ૨, પ્રદાન કરે છેઃ'કોઈપણ કરાર કરનાર રાજ્ય, આ કરાર પર હસ્તાક્ષર કર્યા પછી, તેને બહાલી આપ્યા પછી અથવા સ્વીકાર્યા પછી, જાહેર કરી શકે છે કે તે કરાર ફક્ત અન્ય કરાર કરનાર રાજ્યના પ્રદેશમાં કરવામાં આવેલા મધ્યસ્થી પુરસ્કારોની

માન્યતા અને અમલીકરણ માટે લાગુ થશે.' તે આ જોગવાઈને અનુસરે છે કે કરાર કરનાર રાજ્યમાં મધ્યસ્થી એવોર્ડ મેળવનાર કોઈપણ વ્યક્તિ માન્યતા અને અમલીકરણની વિનંતી કરી શકે છે, અને આ અધિકાર કરાર કરનાર રાજ્યના નાગરિકો સુધી મર્યાદિત નથી. ચીની સરકાર આ જોગવાઈને ખૂબ જ ઉદાર માને છે, અને તેનો અભિપ્રાય છે કે, આંતરરાષ્ટ્રીય પારસ્પરિકતાના સિદ્ધાંતના આધારે, આવા અધિકારને વિદેશી મધ્યસ્થી પુરસ્કારોના અમલ પરના ૧૯૨૭ ના સંમેલનની અનુચ્છેદ ૧ ની ભાવના અનુસાર પ્રતિબંધિત કરવો જોઈએ, જે પ્રદાન કરે છે:'મધ્યસ્થી ચુકાદાને બંધનકર્તા તરીકે માન્યતા આપવામાં આવશે અને તેનો અમલ કરવામાં આવશે, જો કે આ ચુકાદો ઉચ્ચ કરાર કરનાર પક્ષોમાંથી એકના પ્રદેશમાં કરવામાં આવ્યો હોય, જેને વર્તમાન સંમેલન લાગુ પડે છે, અને ઉચ્ચ કરાર કરનાર પક્ષોમાંથી એકના અધિકારક્ષેત્રને આધિન વ્યક્તિઓ વચ્ચે કરવામાં આવ્યો હોય.'"

તેવી જ રીતે, મેક્સિકોએ પણ વાંધો ઉઠાવતા કહ્યું:

"મેક્સિકન સરકાર આગળ માને છે કે ડ્રાફ્ટ કન્વેન્શનમાં જીનીવા કન્વેન્શનમાં સમાવિષ્ટ શરતનો સમાવેશ કરવો સલાહભર્યું રહેશે કે મધ્યસ્થીનો ચુકાદો એવા વ્યક્તિઓ વચ્ચેના વિવાદમાં કરવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ જે કરાર કરનાર રાજ્યોમાંથી એકના અધિકારક્ષેત્રને આધિન

છે. મેક્સિકન સરકાર આ દ્રષ્ટિકોણ લે છે કારણ કે મેક્સિકન કાયદો મધ્યસ્થી પુરસ્કારોને એવા કૃત્યો તરીકે માને છે જે પોતે ખાનગી હોય છે, કારણ કે તે ખાનગી વ્યક્તિઓ વચ્ચેના સમાધાનને અનુસરીને બનાવવામાં આવે છે, અને જે ત્યારે જ અમલપાત્ર બને છે જ્યારે એવોર્ડના તર્કને વધુમાં ન્યાયિક નિર્ણયની સત્તા દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવે છે."

હંગેરીએ અનુસર્યું, એમ પણ કહ્યું:

"આ કારણોસર, અને સમિતિના અહેવાલના મુદ્દા ૨૩માં સમાવિષ્ટ નિવેદનથી વિપરીત, આ મુદ્દા પર પુનર્વિચાર કરવો જોઈએ કે શું, ૧૯૨૭ના જિનેવા સંમેલનની જોગવાઈઓનું પાલન કરીને, સંમેલનની માન્યતા કરાર કરનાર રાજ્યોમાંના એક અથવા બીજાના અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ આવતી વ્યક્તિઓ વચ્ચેના મતભેદો પર મધ્યસ્થી પુરસ્કારો સુધી મર્યાદિત હોવી જોઈએ, અથવા ઓછામાં ઓછા કરાર કરનાર રાજ્યોને સંમેલન હેઠળ તેની જોગવાઈઓને માત્ર આવા પ્રકારના મધ્યસ્થી પુરસ્કારો પર લાગુ કરવાનો અધિકાર આપવો જોઈએ કે કેમ.જો સમિતિના અહેવાલમાં જણાવ્યા મુજબ 'અધિકારક્ષેત્ર' શબ્દનો હાલનો અર્થ અસ્પષ્ટ અને અસ્પષ્ટ છે, તો તેને વધુ ચોક્કસ રીતે વ્યાખ્યાયિત ન કરવાનું કોઈ કારણ નથી."

જેમ નોર્વેએ કર્યું:

> “જ્યાં સુધી સંમેલનના અવકાશની વ્યાખ્યાનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી નોર્વેની સરકાર વિશેષ સમિતિ સાથે સંમત થાય છે (અહેવાલનો ફકરો ૨૩ જુઓ) કે ૧૯૨૭ના જિનેવા સંમેલન (આર્ટિકલ I, પ્રથમ ફકરો) ની જરૂરિયાત, કે મધ્યસ્થીનો ચુકાદો "ઉચ્ચ કરાર કરનાર પક્ષોમાંથી એકના અધિકારક્ષેત્રને આધિન વ્યક્તિઓ વચ્ચે" કરવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ, તે ખૂબ અસ્પષ્ટ અને અસ્પષ્ટ છે.બીજી તરફ વર્તમાન મુસદ્દાનો વ્યાપ ગેરવાજબી રીતે વ્યાપક હોવાનું જણાય છે.હવે ઘડવામાં આવ્યું છે તેમ, મધ્યસ્થી ચુકાદાના બંને પક્ષો તે રાજ્યના નાગરિકો હોય કે જ્યાં અમલીકરણની માંગ કરવામાં આવે છે તેમજ એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં તેમાંથી કોઈ પણ કરાર કરનાર રાજ્યનો નાગરિક ન હોય તો પણ આ સંમેલન લાગુ થશે.”

૧૮. પ્રોફેસર પીટર સેન્ડર્સે "ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શન ઓન ધ રેકગ્નિશન એન્ડ એન્ફોર્સમેન્ટ ઓફ ફોરેન આર્બિટ્રલ એવોર્ડ્સ" (નેધરલેન્ડ્સ ઇન્ટરનેશનલ લો રિવ્યૂ, વોલ્યુમ ૬, અંક ૧, માર્ચ ૧૯૫૯) ના એક અનુચ્છેદ જિનેવા કન્વેન્શનની સરખામણીમાં ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શન દ્વારા કરવામાં આવેલી પ્રગતિ તરીકે તેમણે જેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેની રૂપરેખા આપી હતી, આમ:

“આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારી જગત, જેમના માટે આ સંમેલનો કરવામાં આવ્યા છે, તેમને દ્રઢ આશા છે કે સરકાર ટૂંક સમયમાં ન્યૂયોર્ક સંમેલનને બહાલી આપશે અથવા તેને સ્વીકારશે, કારણ કે તેમના મતે સંમેલન જીનીવા સંમેલનની સરખામણીમાં એક મહત્વપૂર્ણ પગલું છે.સંમેલનના જુદા જુદા લેખો પર ટૂંકમાં ટિપ્પણી કરતા પહેલા, હું જીનીવા સંમેલન ૧૯૨૭ અને ન્યૂયોર્ક સંમેલન ૧૯૫૮ વચ્ચેના સૌથી મહત્વપૂર્ણ તફાવતોની વ્યાપક રૂપરેખા આપવાનો પ્રયાસ કરી શકું છું.”

***

“૪. અનુચ્છેદ ૧ એ વિશેષ કાર્યકારી જૂથમાં તેમજ ન્યૂયોર્ક આર્બિટ્રેશન પરિષદના પૂર્ણ સત્રોમાં લાંબી ચર્ચાનું પરિણામ છે.પ્રથમ ફકરો કાર્યકારી જૂથમાં થયેલા સમાધાનનું પરિણામ છે.આ ફકરાનું પ્રથમ વાક્ય પ્રાદેશિક માપદંડ પર આધારિત છેઃ

આ સંમેલન એવા રાજ્ય સિવાયના રાજ્યના પ્રદેશમાં કરવામાં આવેલા મધ્યસ્થી પુરસ્કારોની માન્યતા અને અમલીકરણને લાગુ પડશે જ્યાં આવા પુરસ્કારોની માન્યતા અને અમલીકરણની માંગ કરવામાં આવે છે, અને વ્યક્તિઓ વચ્ચેના મતભેદોને કારણે ઉદભવે છે, પછી ભલે તે ભૌતિક હોય કે કાનૂની.

બીજું વાક્ય રાષ્ટ્રીય સિદ્ધાંતનો પરિચય આપે છેઃ
તે મધ્યસ્થી પુરસ્કારોને પણ લાગુ પડશે જે રાજ્યમાં સ્થાનિક પુરસ્કારો તરીકે ગણવામાં આવતા નથી જ્યાં તેમની માન્યતા અને અમલીકરણની માંગ કરવામાં આવે છે.

ચાલો હું આને એક ઉદાહરણ દ્વારા સમજાવું.જર્મની જર્મન પ્રક્રિયાગત કાયદા હેઠળ ફ્રાન્સમાં આપવામાં આવતા મધ્યસ્થી પુરસ્કારને જર્મન મધ્યસ્થી પુરસ્કાર અને ફ્રેન્ચ પ્રક્રિયાગત કાયદા હેઠળ જર્મનીમાં આપવામાં આવતા મધ્યસ્થી પુરસ્કારને બિન–સ્થાનિક, ફ્રેન્ચ પુરસ્કાર તરીકે માને છે.જર્મની લાગુ પડતા પ્રક્રિયાગત કાયદાના માપદંડને લાગુ કરે છે અને તેથી જ્યારે જર્મનીમાં ફ્રેન્ચ પ્રક્રિયાગત કાયદા હેઠળ જર્મનીમાં આપવામાં આવેલા પુરસ્કારના અમલીકરણની માંગ કરવામાં આવે ત્યારે સંમેલન પણ લાગુ થશે.

નવા સંમેલનનો વ્યાપ જીનીવા સંમેલન કરતાં વધુ વ્યાપક છે, જે એવા પુરસ્કારોને લાગુ પડે છે જે "ઉચ્ચ કરાર કરનાર પક્ષોના પ્રદેશમાં કરવામાં આવ્યા છે, જેમાં સંમેલન લાગુ થાય છે અને ઉચ્ચ કરાર કરનાર પક્ષોના અધિકારક્ષેત્રને આધિન વ્યક્તિઓ વચ્ચે" કરવામાં આવ્યા છે.અહીં આપણે ફક્ત પ્રાદેશિક સિદ્ધાંત શોધીએ છીએ અને આ ઉપરાંત ઉચ્ચ

કરાર કરનાર પક્ષોના અધિકારક્ષેત્રને આધિન વ્યક્તિઓ વચ્ચે એવોર્ડ આપવો આવશ્યક છે."

૧૯. તેવી જ રીતે, ગેરી બી. બોર્ન તેમના પુસ્તક "ઇન્ટરનેશનલ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન" (વોલ્ટર્સ ક્લુવર, ત્રીજી આવૃત્તિ, ૨૦૨૧) માં આ કહે છે:

"જીનીવા પ્રોટોકોલ સ્પષ્ટપણે વિવિધ કરારબદ્ધ રાજ્યોના નાગરિકો હોય તેવા પક્ષો વચ્ચે મધ્યસ્થી કરવાના કરારો સુધી મર્યાદિત હતો."આંતરરાષ્ટ્રીયતા" માટે આ એકમાત્ર માપદંડ હતો:મધ્યસ્થી કરવા માટેના અન્ય કરારો, ભલે તેમાં પરંપરાગત સરહદ પારના આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર અથવા રોકાણ સામેલ હોય, તે પ્રોટોકોલને આધિન ન હતા.

તેનાથી વિપરીત, ઉપર નોંધ્યા મુજબ, ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનના અનુચ્છેદ II નું લખાણ સ્પષ્ટપણે આર્બિટ્રેશન કરારોની શ્રેણીઓને સંબોધિત કરતું નથી જે કન્વેન્શનને આધિન છે.તેના બદલે, સંમેલનનું લખાણ માત્ર એ વાતને સંબોધિત કરે છે કે સંધિના રક્ષણ માટે કયા મધ્યસ્થી પુરસ્કારો હકદાર છે.પરિણામે, તે આર્બિટ્રેશન કરારોની વ્યાખ્યા કે જે ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનના અવકાશમાં છે તે સૂચિતાર્થ દ્વારા નક્કી થવી જોઈએ, કાં તો કન્વેન્શનના પુરસ્કારોની સારવારના સંદર્ભમાં

અથવા અન્યથા.આ સંજોગોમાં, કમનસીબે કેટલાક સંભવિત અર્થઘટનો અપનાવવામાં આવી શકે છે.આ ક્રમચયોના વિશ્લેષણ નિરાશાજનક રીતે જટિલ હોઈ શકે છે, પરંતુ, યોગ્ય રીતે સમજીને, આખરે એક સરળ, સમજદાર પરિણામ ઉત્પન્ન કરે છે."

૨૦. છેવટે, ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન, અનુચ્છેદ I (૩) માં, માત્ર બે શરતોનો ઉલ્લેખ કરે છે જે રાજ્ય દ્વારા કરી શકાય છે જ્યારે તે ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન પર હસ્તાક્ષર કરે છે, બહાલી આપે છે અથવા સ્વીકારે છે, નીચે પ્રમાણેઃ

"૩. આ સંમેલન પર હસ્તાક્ષર કરતી વખતે, તેને બહાલી આપતી વખતે અથવા તેને સ્વીકારતી વખતે અથવા તેની અનુચ્છેદ X હેઠળ વિસ્તરણને સૂચિત કરતી વખતે, કોઈપણ રાજ્ય પારસ્પરિકતાના આધારે જાહેર કરી શકે છે કે તે સંમેલનને માત્ર અન્ય કરાર કરનાર રાજ્યના પ્રદેશમાં કરવામાં આવેલા પુરસ્કારોની માન્યતા અને અમલીકરણ માટે લાગુ કરશે.તે એ પણ જાહેર કરી શકે છે કે તે સંમેલન માત્ર કાનૂની સંબંધોને કારણે ઉદ્ભવતા મતભેદો પર લાગુ થશે, પછી ભલે તે કરારબદ્ધ હોય કે ન હોય, જેને આવી ઘોષણા કરતા રાજ્યના રાષ્ટ્રીય કાયદા હેઠળ વ્યાપારી માનવામાં આવે છે."

ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનની અનુચ્છેદ ૧ અનુસાર આર્બિટ્રેશન એક્ટની અનુચ્છેદ ૪૪ લાગુ કરવામાં આવી છે.

૨૧. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૪૪ હેઠળ, વિદેશી એવોર્ડની વ્યાખ્યા એ રીતે કરવામાં આવી છે કે ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ વ્યાપારી માનવામાં આવતા કાનૂની સંબંધોમાંથી ઉદ્ભવતા વ્યક્તિઓ વચ્ચેના મતભેદો પર મધ્યસ્થી એવોર્ડ, લવાદી માટે લેખિત કરારના અનુસરણમાં કે જેના પર ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શન લાગુ થાય છે, અને કેન્દ્ર સરકાર જેવા પ્રદેશોમાંથી એકમાં, સૂચના દ્વારા, તે પ્રદેશો જાહેર કરે છે કે જેના પર ઉપરોક્ત કન્વેન્શન લાગુ થાય છે.આમ, કલમ ૪૪ હેઠળ વિદેશી પુરસ્કાર તરીકે નામાંકિત થવા માટે જે જરૂરી છે તે ચાર ઘટકો છેઃ

(i) વિવાદને ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ વ્યાપારી વિવાદ ગણવો જોઈએ.

(૨) તે આર્બિટ્રેશન માટે લેખિત કરારના અનુસરણમાં થવો જોઈએ,

(૩) તે "વ્યક્તિઓ" (તેમની રાષ્ટ્રીયતા, રહેઠાણ અથવા રહેઠાણને ધ્યાનમાં લીધા વિના) વચ્ચે ઉદ્ભવતા વિવાદો હોવા જોઈએ; અને

(૪) મધ્યસ્થી એવા દેશમાં થવી જોઈએ કે જેણે ન્યૂયોર્ક સંમેલન પર હસ્તાક્ષર કર્યા હોય.

સામગ્રી (i) નિઃશંકપણે આ કેસની હકીકતોથી સંતુષ્ટ છે.સમાધાન કરારની કલમ ૬ આપવામાં આવેલ સામગ્રી (ii) સંતોષાય છે.ઘટકો (iii) અને (iv) પણ આ કેસની હકીકતો પર સંતુષ્ટ છે કારણ કે વિવાદો બે વ્યક્તિઓ એટલે કે બે ભારતીય કંપનીઓ વચ્ચે છે અને પક્ષકારો દ્વારા નિયુક્ત બેઠક પર મધ્યસ્થી હાથ ધરવામાં આવે છે, એટલે કે ઝુરિચ, જે સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં છે અને ન્યૂયોર્ક સંમેલનમાં હસ્તાક્ષર કરનાર છે.

૨૨. આ તબક્કે, આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી પર UNCTAD કોમેન્ટરીનો ઉલ્લેખ કરવો મહત્વપૂર્ણ છે, જે જણાવે છેઃ

> " **૧.૪.૧** વિદેશી આર્બિટ્રેશન અને આંતરરાષ્ટ્રીય આર્બિટ્રેશન એકસરખાં નથી A રાજ્યમાં થતી આર્બિટ્રેશન એ B રાજ્યમાં થતી વિદેશી આર્બિટ્રેશન છે. આર્બિટ્રેશન વ્યાપારી હોય કે બિનવ્યાવસાયિક અથવા પક્ષો એક જ દેશના, જુદા જુદા દેશોના હોય કે એક કે બધા રાજ્ય A ના હોય તેનાથી કોઈ ફરક પડતો નથી. કારણ કે A રાજ્યમાં સ્થાનિક આર્બિટ્રેશન પણ B રાજ્યમાં વિદેશી આર્બિટ્રેશન છે, તેથી B રાજ્યની અદાલતોને A રાજ્યમાં આર્બિટ્રેશન માટે બોલાવતી કલમના અમલીકરણ માટે અને પરિણામે આવતા કોઈપણ ચુકાદાના અમલીકરણ માટે ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન લાગુ કરવા માટે કહેવામાં આવશે.

વિદેશી લવાદીને મદદ કરવી

કેટલીક કાનૂની પ્રણાલીઓમાં અદાલતો પુરાવાઓની પ્રાપ્તિમાં મદદ કરીને, રક્ષણના વચગાળાના આદેશો આપીને અથવા તેના જેવી રીતે "વિદેશી" લવાદીની સહાય માટે નહીં આવે.જો કે, ઘણા આધુનિક આર્બિટ્રેશન કાયદાઓ પૂરી પાડે છે કે અદાલતો વિદેશી રાજ્યમાં થતી આર્બિટ્રેશનમાં મદદ કરશે.

૧.૪.૩ આંતરરાષ્ટ્રીય લવાદીની વ્યાખ્યા

***

આદર્શ કાયદો આદર્શ કાયદામાં મધ્યસ્થી આંતરરાષ્ટ્રીય હોય છે જો ચાર જુદી જુદી પરિસ્થિતિઓમાંથી કોઈ એક હાજર હોય:

***

૨) આર્બિટ્રેશનનું સ્થળ, જો આર્બિટ્રેશન કરારમાં અથવા તેના અનુસાર નક્કી કરવામાં આવે છે, તો તે રાજ્યની બહાર સ્થિત છે જેમાં પક્ષો તેમના વ્યવસાયના સ્થળો ધરાવે છે."

૨૩. ૧૯૫૮ ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનના અર્થઘટન માટે ICCA ની માર્ગદર્શિકા:ઇન્ટરનેશનલ કાઉન્સિલ ફોર કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન દ્વારા આર્બિટ્રેશનની કાયમી અદાલતની સહાયથી સંકલિત ન્યાયાધીશો માટેની હેન્ડબુક, ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શનની અનુચ્છેદ I (૧) પર તેની ટિપ્પણીમાં, અને

ખાસ કરીને, "માન્યતા અને અમલીકરણ માંગવામાં આવે છે તે રાજ્ય સિવાયના રાજ્યના પ્રદેશમાં આપવામાં આવેલા પુરસ્કારો" અભિવ્યક્તિ નીચે મુજબ જણાવે છેઃ

> "**III. ૧. ૧.**... માન્યતા અથવા અમલીકરણ અદાલતના રાજ્ય સિવાયના રાજ્યમાં આપવામાં આવેલ કોઈપણ પુરસ્કાર સંમેલનના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે, એટલે કે તે વિદેશી પુરસ્કાર છે.તેથી, પક્ષકારોની રાષ્ટ્રીયતા, નિવાસસ્થાન અથવા રહેઠાણ એ નક્કી કરવા માટે સુસંગત નથી કે એવોર્ડ વિદેશી છે કે નહીં....
>
> એવોર્ડ ક્યાં આપવામાં આવે છે?આ સંમેલન આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતું નથી.મોટાભાગના કરારબદ્ધ રાજ્યો માને છે કે ચુકાદો આર્બિટ્રેશનના સ્થાને આપવામાં આવે છે.લવાદની બેઠક પક્ષો દ્વારા અથવા વૈકલ્પિક રીતે, લવાદ સંસ્થા અથવા લવાદ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસંદ કરવામાં આવે છે.તે કાનૂની છે, ભૌતિક ભૌગોલિક ખ્યાલ નથી.ચુકાદાની સુનાવણી, વિચાર–વિમર્શ અને હસ્તાક્ષર અને મધ્યસ્થી પ્રક્રિયાના અન્ય ભાગો અન્યત્ર થઈ શકે છે."

૨૪. જો કે, શ્રી હિમાનીએ તેમની રજૂઆતને સમર્થન આપવા માટે નીચેના ચુકાદાઓ પર ભાર મૂક્યો હતો કે કલમ ૪૪માં "સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી" શબ્દપ્રયોગ ભાગ ૧માં સમાવિષ્ટ "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદ" ની વ્યાખ્યાને આવશ્યકપણે આયાત કરશે જ્યારે સંદર્ભમાં આ કરવાની જરૂર હોય, એટલે કે, જ્યારે બે ભારતીય પક્ષો ભારતની બહારના પ્રદેશમાં એકબીજા સામેના તેમના વિવાદોનું સમાધાન કરી રહ્યા હોયઃ

(i) **વેનગાર્ડ ફાયર એન્ડ જનરલ ઈન્શ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ v.ફ્રેઝર અને રોસ,** (૧૯૬૦) ૩ એસસીઆર ૮૫૭

> “આ દલીલનો મુખ્ય આધાર કાયદાની કલમ ૨ (૯) માં "વીમાદાતા" શબ્દની વ્યાખ્યા છે. એવું દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે તે વ્યાખ્યા "વીમાદાતાનો અર્થ" શબ્દોથી શરૂ થાય છે અને તેથી તે સંપૂર્ણ છે.તે સ્વીકારી શકાય છે કે સામાન્ય રીતે "વીમાદાતા" શબ્દને કાયદાના હેતુઓ માટે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે જેનો અર્થ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા કોર્પોરેટ વગેરે થાય છે જે વાસ્તવમાં વીમાનો વ્યવસાય કરે છે એટલે કે વીમાના કરારને અસર કરવાનો વ્યવસાય ગમે તે પ્રકારના હોય.પરંતુ કલમ ૨ "આ અધિનિયમમાં, જ્યાં સુધી વિષય અથવા સંદર્ભમાં કંઈક પ્રતિકૂળ ન હોય" શબ્દોથી શરૂ થાય છે અને પછી વિવિધ વ્યાખ્યા કલમો આવે છે

જેમાંથી (૯) એક છે.તે સારી રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તમામ વૈધાનિક વ્યાખ્યાઓ અથવા સંક્ષિપ્ત શબ્દો વ્યાખ્યાની કલમોમાં વિવિધ રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવેલી લાયકાતને આધિન વાંચવા જોઈએ જેણે તેમને બનાવ્યાં છે અને એવું હોઈ શકે છે કે જ્યાં પણ વ્યાખ્યા સંપૂર્ણ છે, કારણ કે વ્યાખ્યાયિત શબ્દનો અર્થ ચોક્કસ વસ્તુ હોવાનું કહેવાય છે, તે શબ્દ માટે વિષય અથવા સંદર્ભના આધારે અધિનિયમની વિવિધ કલમોમાં કંઈક અલગ અર્થ હોવો શક્ય છે.તેથી જ કાયદાઓમાંની તમામ વ્યાખ્યાઓ સામાન્ય રીતે વર્તમાન કેસમાં વપરાતા શબ્દો જેવા જ લાયક શબ્દોથી શરૂ થાય છે, એટલે કે, જ્યાં સુધી વિષય અથવા સંદર્ભમાં કંઈક પ્રતિકૂળ ન હોય.

તેથી કાયદાની વિવિધ કલમોમાં "વીમાદાતા" શબ્દનો અર્થ શોધવામાં, તેને સામાન્ય રીતે જે અર્થ આપવામાં આવે છે તે વ્યાખ્યા કલમમાં આપવામાં આવ્યો છે.પરંતુ આ લવચીક નથી અને અધિનિયમમાં એવી કલમો હોઈ શકે છે કે જેમાં શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય તે વિષય અથવા સંદર્ભને કારણે અર્થને દૂર કરવો પડી શકે છે અને તે વ્યાખ્યા વિભાગમાં પ્રારંભિક વાક્યને અસર કરશે, એટલે કે, જ્યાં સુધી વિષય અથવા સંદર્ભમાં કંઈક પ્રતિકૂળ ન હોય.આ લાયકાતને ધ્યાનમાં રાખીને, અદાલતે માત્ર શબ્દોને જ જોવાની જરૂર નથી, પરંતુ આવી બાબતને

લગતા આવા શબ્દોના સંદર્ભ, સંયોજન અને ઉદ્દેશને પણ જોવાની જરૂર છે અને સંજોગોમાં શબ્દોના ઉપયોગ દ્વારા વ્યક્ત કરવાના હેતુથી અર્થઘટન કરવાની જરૂર છે.તેથી, સામાન્ય રીતે કાયદામાં વપરાતા "વીમાદાતા" શબ્દનો અર્થ એ હશે કે કોઈ વ્યક્તિ અથવા કોર્પોરેટ સંસ્થા જે વાસ્તવમાં વીમાનો વ્યવસાય કરે છે, તે હોઈ શકે છે કે અમુક વિભાગોમાં આ શબ્દનો અર્થ કંઈક અલગ હોઈ શકે છે."

(પૃષ્ઠો પર ૮૬૩–૮૬૪)

(ii) **બેનેટ કોલમેન એન્ડ કંપની (પી) લિમિટેડ વિ.પુણ્ય પ્રિયા દાસ ગુપ્તા,** (૧૯૬૯) ૨ એસસીસી ૧

"**૬.** ... પરંતુ એમ ધારીને કે એવો સંઘર્ષ છે જે દલીલ કરે છે, આપણે આપણી સામેની સમસ્યાના હેતુઓ માટે તે સંઘર્ષને ઉકેલવાની જરૂર નથી.વર્તમાન અધિનિયમની કલમ ૨ ની વ્યાખ્યા "સંદર્ભમાં અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી આ અધિનિયમમાં" શબ્દોથી શરૂ થાય છે અને પૂરી પાડે છે કે વિવિધ અભિવ્યક્તિઓની વ્યાખ્યાઓ તે હશે જે ત્યાં આપવામાં આવી છે.ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૪૭, લઘુતમ વેતન અધિનિયમ, ૧૯૪૮, સી. પી. અને બેરાર ઔદ્યોગિક વિવાદ સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૪૭ અને ઔદ્યોગિક પ્રશ્નો સાથે સંકળાયેલા કેટલાક અન્ય કાયદાઓમાં પણ સમાન યોગ્યતા અભિવ્યક્તિઓ જોવા મળે છે.તેથી, તે સ્પષ્ટ છે કે 'એક અખબાર કર્મચારી' અને

'એક કાર્યરત પત્રકાર' ની વ્યાખ્યાઓનો અર્થ અન્યથા જરૂરી સંદર્ભના પ્રકાશમાં અને આધીન હોવો જોઈએ. અધિનિયમની કલમ ૫, જે પોતે ગ્રેચ્યુઇટીનો અધિકાર પ્રદાન કરે છે, પેટા–કલમ (૧) ની કલમ (ડી) માં નોમિની અથવા કાર્યરત પત્રકારના પરિવારને ગ્રેચ્યુઇટીની ચુકવણીનો કેસ ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો છે, જે અખબારની સેવામાં હોય ત્યારે મૃત્યુ પામે છે.કલમ ૧૭ (૧) માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે, જો આ કાયદા હેઠળ અખબારના કર્મચારીને નોકરીદાતા પાસેથી કોઈ રકમ ચૂકવવાની હોય, તો આવા કર્મચારી પોતે અથવા તેના દ્વારા અધિકૃત વ્યક્તિ અથવા તેના મૃત્યુના કિસ્સામાં, તેના પરિવારના કોઈપણ સભ્ય તેની વસૂલાત માટે રાજ્ય સરકાર અથવા અન્ય ચોક્કસ અધિકારીને અરજી કરી શકે છે.ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૩૩–સી (૧) માં પણ આવી જ જોગવાઈઓ જોવા મળે છે. તે કલમ હેઠળના દાવાઓમાં તે અધિનિયમના પ્રકરણ V–A હેઠળ છટણી, બાંહેધરીની ટ્રાન્સફર અને બંધ કરવાના કિસ્સામાં વળતર માટેના દાવાઓનો સમાવેશ થાય છે, જે તમામ જરૂરી રીતે સેવાની સમાપ્તિ પછી ઉદ્ભવતા દાવાઓ હશે અને દાવેદાર દેખીતી રીતે તે તમામ કેસોમાં એક હશે જે હાલમાં તે નોકરીદાતાની સંસ્થામાં કાર્યરત ન હોય જેની સામે આવા દાવા કરવામાં આવે છે.તેવી જ રીતે, કાયદાની કલમ ૫ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૧૭ હેઠળ ગ્રેચ્યુઇટી માટેનો દાવો પોતે તે જ હશે જે નોકરીની સમાપ્તિ પછી ઉપાર્જિત થાય છે.તેથી, આ જોગવાઈઓ સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે તે માત્ર એક અખબારનો કર્મચારી નથી જે હાલમાં કોઈ ચોક્કસ

અખબારની સંસ્થામાં કાર્યરત છે જે ગ્રેચ્યુટી માટેની અરજી જાળવી શકે છે.ઔદ્યોગિક પ્રશ્નો સાથે સંકળાયેલા આ તમામ કાયદાઓની યોજના એ છે કે ભૂતપૂર્વ કર્મચારીને તેમની જોગવાઈઓનો લાભ લેવાની મંજૂરી આપવી, એકમાત્ર જરૂરિયાત એ છે કે વિવાદમાં દાવો તે હોવો જોઈએ જે દાવો કરનાર વ્યક્તિની નોકરીમાં હોય ત્યારે ઊભો થયો હોય અથવા ઉપાર્જિત થયો હોય જેની સામે તે કરવામાં આવે છે.તેથી, તેમાં કોઈ શંકા ન હોઈ શકે કે "અખબારના કર્મચારી" અને "કાર્યરત પત્રકાર" ની વ્યાખ્યાઓ તેનાથી વિપરીત સંદર્ભને આધિન હોવાથી, કલમ ૫ અને ૧૭ નો લાભ ભૂતપૂર્વ કર્મચારીને ઉપલબ્ધ છે, જો કે તેણે ગ્રેચ્યુટી માટેની અરજી સમયે તે ચોક્કસ અખબારની સંસ્થામાં નોકરી કરવાનું બંધ કરી દીધું છે.સામાવાળા તેની અરજી જાળવી રાખવા માટે હકદાર ન હતો કારણ કે તે શ્રમ અદાલત સમક્ષ તેના દાવાની તારીખે અપીલકર્તા કંપનીની સેવામાં ન હતો તેવી દલીલને ટકાવી શકાતી નથી."

(૩) **એલાઇડ મોટર્સ (પી) લિમિટેડ વિ.CIT**, (૧૯૯૭) ૩ SCC ૪૭૨

"**૧૨.** ગુડયર ઇન્ડિયા લિમિટેડના કિસ્સામાં વિ.હરિયાણા રાજ્ય [(૧૯૯૦) ૨ SCC ૭૧:૧૯૯૦ એસ. સી. સી. (કર) ૨૨૩:(૧૯૯૧) ૧૮૮ આઇ. ટી. આર. ૪૦૨] આ અદાલતે કહ્યું હતું કે કાયદાનું અર્થઘટન કરતી વખતે વાજબી બાંધકામનો નિયમ લાગુ થવો જોઈએ.જો તે કાયદાના સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ અને હેતુને હરાવે તો શાબ્દિક રચના ટાળવી જોઈએ.

૧૩. તેથી, જજ લર્નડ હેન્ડના જાણીતા શબ્દોમાં, કોઈ પણ શબ્દકોશમાંથી એક ગઢ બનાવી શકતું નથી; અને યાદ રાખવું જોઈએ કે કાયદાઓનો કોઈ હેતુ અને હેતુ હોય છે જેને પૂર્ણ કરવા માટે જેની સહાનુભૂતિપૂર્ણ અને કલ્પનાશીલ શોધ તેમના અર્થ માટે નિશ્ચિત માર્ગદર્શક છે.આર. બી. જોધા મલ કુઠિયાલા વિરુદ્ધ સી. આઈ. ટી. [(૧૯૭૧) ૩ એસ. સી. સી. ૩૬૯:(૧૯૭૧) ૮૨ ITR ૫૭૦], આ અદાલતે કહ્યું કે વ્યક્તિએ વાજબી અર્થઘટનનો નિયમ લાગુ કરવો જોઈએ.એક પરંતુક કે જે અનિચ્છનીય પરિણામોને સુધારવા અને જોગવાઈને વ્યવહારુ બનાવવા માટે દાખલ કરવામાં આવે છે, એક પરંતુક કે જે વિભાગમાં સ્પષ્ટ ચૂક પૂરી પાડે છે અને વિભાગને વાજબી અર્થઘટન આપવા માટે વિભાગમાં વાંચવું જરૂરી છે, તેને કામગીરીમાં પૂર્વલક્ષી તરીકે ગણવાની જરૂર છે જેથી સમગ્ર વિભાગને વાજબી અર્થઘટન આપી શકાય."

૨૫. આપણે પહેલેથી જ જોયું છે કે કલમ ૪૪નો સંદર્ભ પક્ષ–તટસ્થ છે, જેમાં એવોર્ડ કયા સ્થળે આપવામાં આવે છે તેનો સંદર્ભ છે.આ કારણોસર, એ દલીલને સ્વીકારવી શક્ય નથી કે જ્યારે બે ભારતીય નાગરિકોના વિવાદો ભારતની બહારના દેશમાં ઉકેલાય છે ત્યારે કલમ ૪૪નો આધાર જ બદલવો જોઈએ.બીજી બાજુ, **એસ. કે. ગુપ્તા વિરુદ્ધ કે. પી. જૈન,** (૧૯૭૯) ૩ એસ.સી.સી. ૫૪ નો ચુકાદો યોગ્ય છે, અને નીચે મુજબ જણાવે છે:

"**૨૪.** આ વ્યાખ્યાની નોંધપાત્ર વિશેષતા એ છે કે તે એક સર્વસમાવેશક વ્યાખ્યા છે અને, જ્યાં વ્યાખ્યા કલમમાં, "સમાવેશ" શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, તે કાયદાના મુખ્ય ભાગમાં આવતા શબ્દો અથવા શબ્દસમૂહોના અર્થને વિસ્તૃત કરવા માટે કરવામાં આવે છે અને જ્યારે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે આ શબ્દો અથવા શબ્દસમૂહોને માત્ર એવી વસ્તુઓને સમજવા માટે જ નહીં કે જે તેઓ તેમના કુદરતી મહત્વ અનુસાર સૂચવે છે, પણ તે વસ્તુઓ કે જે અર્થઘટન કલમ જાહેર કરે છે કે તેમાં સમાવેશ થશે (જુઓ દિલવર્થ વિ. કમિશનર ઓફ સ્ટેમ્પ્સ [(૧૮૯૯) AC ૯૯,૧૦૫:૭૯ એલટી ૪૭૩]).જ્યાં કાયદાના વ્યાખ્યા વિભાગમાં કોઈ શબ્દને ચોક્કસ વસ્તુનો અર્થ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે, જ્યાં પણ તે શબ્દનો ઉપયોગ તે કાયદામાં કરવામાં આવે છે, તેનો અર્થ વ્યાખ્યાઓમાં જે કહેવામાં આવ્યું છે તે હશે સિવાય કે સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી હોય.પરંતુ જ્યાં વ્યાખ્યા એક સર્વસમાવેશક વ્યાખ્યા છે, ત્યાં જ્યારે પણ તે લાગુ પડે ત્યારે શબ્દ માત્ર તેનો સામાન્ય, લોકપ્રિય અને કુદરતી અર્થ જ ધરાવતો નથી, પરંતુ તેનો વિસ્તૃત વૈધાનિક અર્થ પણ ધરાવે છે.કોઈપણ રીતે, આવી વિસ્તૃત વ્યાખ્યાનો અર્થ એવો થવો જોઈએ કે જ્યાં સુધી આ શબ્દસમૂહ વિપરીત અસરમાં સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ ન હોય ત્યાં સુધી કાયદાની અધિનિયમિત જોગવાઈઓમાં કાપ મૂકવો નહીં (જુઓ જોબિન્સ વિ. મિડલસેક્સ કાઉન્ટી કાઉન્સિલ [(૧૯૪૯) ૧ KB ૧૪૨:

(૧૯૪૮) ૨ બધા ER ૬૧૦]).જ્યાં વ્યાખ્યા કલમમાં અભિવ્યક્તિની વ્યાખ્યા "સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી" શબ્દોથી આગળ હોય છે, સામાન્ય રીતે વિભાગમાં આપવામાં આવેલી વ્યાખ્યાને લાગુ કરવી જોઈએ અને તેને અસર કરવી જોઈએ પરંતુ આ સામાન્ય નિયમ, જો આ વ્યાખ્યાને લાગુ ન કરવી જોઈએ તે બતાવવા માટે સંદર્ભમાં કંઈક હોય તો તેનાથી અલગ થઈ શકે છે (જુઓ ખન્ના, જે., ઈન્દિરા નહેરુ ગાંધી વિરુદ્ધ રાજ નારાયણ [(૧૯૭૫) સપ એસસીસી ૧,૯૭]).આમ એવું જણાય છે કે સામાન્ય રીતે વ્યક્તિએ વ્યાખ્યાનું પાલન કરવું પડે છે અને જો તે વિસ્તૃત વ્યાખ્યા હોય તો તેનું પાલન કરવું જોઈએ.કોઈપણ વ્યાખ્યાની માળખું વધુ વખત લવચીક બનાવવા માટે સક્ષમ નથી પરંતુ કાયદામાં ચોકસાઇ અને નિશ્ચિતતા માટે જરૂરી છે કે તેને છૂટક ન બનાવવી જોઈએ અને શક્ય હોય ત્યાં સુધી ચુસ્ત રાખવી જોઈએ નહીં (જુઓ કાલ્યા સિંહ વિરુદ્ધ ગેંદા લાલ [(૧૯૭૬) ૧ એસસીસી ૩૦૪,૩૦૯:(૧૯૭૫) ૩ એસસીઆર ૭૮૩]).”

૨૬. આ કારણોસર, એવી દલીલને સ્વીકારવી શક્ય નથી કે "સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી" અભિવ્યક્તિને ન્યૂ યોર્ક સંમેલનમાં હસ્તાક્ષર કરનારા દેશોમાં બેઠક–લક્ષી જોગવાઇમાંથી વ્યક્તિ–લક્ષી જોગવાઇમાં રૂપાંતરિત કરીને કલમ ૪૪ ના આધારને પૂર્વવત્ કરી શકાય છે જેમાં લવાદી કરારના

પક્ષોમાંથી એક વિદેશી નાગરિક અથવા ભારતની બહાર આદતન નિવાસી હોવો જોઈએ.કોઈ પણ સંજોગોમાં, કલમ ૪૪ નો સંદર્ભ ભાગ ૧ માં આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદના સંદર્ભથી ખૂબ જ દૂર છે, જે કલમ ૧૧, કલમ ૨૮, કલમ ૨૯ એ (૧), કલમ ૩૪ (૨ એ) અને કલમ ૪૩ આઈના હેતુઓ માટે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે, જે તમામ ભાગ ૧ માં થાય છે અને ભારતમાં થતી લવાદો સાથે વ્યવહાર કરે છે.ઉપરાંત, શ્રી હિમાનીની દલીલમાં કલમ ૪૪માં "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદ" શબ્દને શારીરિક રીતે આયાત કરવાનો સમાવેશ થાય છે, જે કલમ ૪૪ના પ્રારંભિક શબ્દોને કારણે કરી શકાતો નથી, "આ પ્રકરણમાં" જે ભાગ ૨નું પ્રકરણ ૧ છે, અને પછી લવાદ અધિનિયમની કલમ ૨ (૧) (એફ) માં સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યાને લાગુ કરી શકાય છે, જે ભાગ ૧ સુધી મર્યાદિત હોવાથી હવે ભાગ ૨ પર લાગુ થવી જોઈએ. અર્થઘટનનો કોઈ સિદ્ધાંત આવી દલીલને સ્વીકારવાની મંજૂરી આપતો નથી.

૨૭. આ તબક્કે, **એટલાસ** (સુપ્રા) માં આ અદાલતના ચુકાદાનો સંદર્ભ લેવો મહત્વપૂર્ણ છે. આ કિસ્સામાં, અપીલકર્તા, એક ભારતીય કંપનીએ હોંગકોંગમાં સમાવિષ્ટ કંપની સાથે ૦૩.૦૬.૧૯૮૦ તારીખનો કરાર કર્યો હોવા છતાં, માલ મુંબઈમાં ભારતીય કંપની, એટલે કે કોટક એન્ડ કંપની દ્વારા પૂરો પાડવાનો હતો.બે ભારતીય કંપનીઓ એટલાસ એક્સપોર્ટ્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ

અને કોટક એન્ડ કંપની વચ્ચે વિવાદ ઊભો થયો હતો. ૦૩.૦૬.૧૯૮૦ તારીખના કરારમાં મધ્યસ્થીની કલમ નીચે મુજબ સામેલ કરવામાં આવી હતીઃ

"**૨.** ૩–૬–૧૯૮૦ તારીખના કરારમાં આર્બિટ્રેશન કલમનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે જે અહીં કાઢવામાં આવે છે અને પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છેઃ

"આ કરાર ગ્રેઇન એન્ડ ફૂડ ટ્રેડ એસોસિએશન લિમિટેડ, લંડન, કોન્ટ્રાક્ટ ૧૫ ની તારીખથી અસરકારક નિયમો અને શરતો હેઠળ કરવામાં આવ્યો છે, જેને આથી આ કરારનો એક ભાગ બનાવવામાં આવ્યો છે. ખરીદદારો અને વિક્રેતાઓ બંને આથી જીએએફટીએ કરારના લખાણ સાથે પરિચિતતાને સ્વીકારે છે અને તેના નિયમો અને શરતો દ્વારા બંધાયેલા રહેવા માટે સંમત થાય છે."

૩. "જીએએફટીએ એટલે ગ્રેન એન્ડ ફૂડ ટ્રેડ એસોસિએશન લિમિટેડ, લંડન.જી.એ.એફ.ટી. એ. ના માનક કરાર ૧૫ ની કલમ ૨૭ નીચે મુજબ પૂરી પાડે છેઃ

"૨૭. મધ્યસ્થી.—(એ) આ કરારમાંથી અથવા તે હેઠળ ઉદ્ભવતા કોઈપણ વિવાદનું સમાધાન લંડનમાં ગ્રેઇન એન્ડ ફૂડ ટ્રેડ એસોસિએશન લિમિટેડ, નંબર ૧૨૫ના લવાદના નિયમો અનુસાર લવાદ દ્વારા કરવામાં

આવશે, જે આ કરારનો ભાગ છે અને જેમાંથી અહીં બંને પક્ષોને સંજ્ઞાનાત્મક માનવામાં આવશે.

(બી) જ્યાં સુધી આવા વિવાદની પ્રથમ સુનાવણી ન થાય અને મધ્યસ્થી, અમ્પાયર અથવા અપીલ બોર્ડ દ્વારા નક્કી કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, લવાદીના નિયમો અનુસાર, અહીંનો કોઈ પણ પક્ષ અથવા તેમાંથી કોઈ પણ હેઠળ દાવો કરતી કોઈ પણ વ્યક્તિ, આવા કોઈ વિવાદને લાવશે નહીં અને તે સ્પષ્ટ રીતે સંમત થાય છે અને જાહેર કરવામાં આવે છે કે મધ્યસ્થી, અમ્પાયર અથવા અપીલ બોર્ડ પાસેથી એવોર્ડ મેળવવો, જે પણ કેસ હોય, તે બંને પક્ષોના અધિકારની પૂર્વશરત હશે અથવા તેમાંથી કોઈ એક હેઠળ દાવો કરતી કોઈપણ વ્યક્તિ, આવા કોઈ પણ વિવાદના સંદર્ભમાં તેમની સામે કોઈ કાર્યવાહી અથવા અન્ય કાનૂની કાર્યવાહી લાવશે."

લંડનના જી.એ.એફ.ટી. એ. ના નિયમો અનુસાર ૨૨.૦૬.૧૯૮૭ પર વિદેશી પુરસ્કાર આપવામાં આવ્યો હતો. કોટક એન્ડ કંપનીએ વિદેશી પુરસ્કાર અધિનિયમની કલમ ૫ અને ૬ હેઠળ હાઇકોર્ટ સમક્ષ અરજી દાખલ કરી હતી, જેમાં તે જ દાખલ કરીને અને પુરસ્કાર અનુસાર ચુકાદો જાહેર કરવા માટે પ્રાર્થના કરીને એવોર્ડનો અમલ કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી.આ પુરસ્કારને અદાલતનો નિયમ બનાવવામાં આવ્યો હતો, ત્યારબાદ બોમ્બે હાઇકોર્ટ વિદ્વાન

સિંગલ જજ દ્વારા હુકમનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું. એટલાસ એક્સપોર્ટ્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ દ્વારા દાખલ કરાયેલી લેટર્સ પેટન્ટ અપીલને ફગાવી દેવામાં આવી હતી.એક ચોક્કસ દલીલ ઉઠાવવામાં આવી હતી કે એટલાસ એક્સપોર્ટ્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ અને કોટક એન્ડ કંપની બંને ભારતીય પક્ષો હોવાથી, કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ અને ૨૮ની વિરુદ્ધ હોવાને કારણે એવોર્ડ લાગુ કરી શકાયો ન હતો. આને આ અદાલત દ્વારા નીચે પ્રમાણે રદ કરવામાં આવ્યું હતું:

> "**૧૦.** જો કે અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ચુકાદાને અમલમાં મૂકવા યોગ્ય ન ગણવો જોઈએ કારણ કે આર્બિટ્રેશન સંબંધિત પક્ષો વચ્ચેનો કરાર કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૮ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૨૩ હેઠળ જાહેર નીતિનો વિરોધ કરતો હતો. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એટલાસ અને કોટક, જે પક્ષો વચ્ચે વિવાદ ઊભો થયો હતો, તે બંને ભારતીય પક્ષો છે અને કરાર કે જેની અસર તેમને વિદેશી મધ્યસ્થીઓ દ્વારા લવાદીનો આશરો લેવા માટે મજબૂર કરવાની હતી અને તેથી ભારતના સામાન્ય કાયદા હેઠળ તેમને ઉપલબ્ધ ઉપાયને પરોક્ષ રીતે બાકાત રાખવો જોઈએ.ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ હેઠળ કરારની વિચારણા અથવા હેતુ ગેરકાયદેસર છે જો તે જાહેર નીતિનો વિરોધ કરે છે.કલમ ૨૮ અને તેના

માટે અપવાદ ૧, (જે ફક્ત આ કેસના હેતુ માટે સુસંગત છે) અહીં નીચે કાઢવામાં આવ્યા છે અને પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યા છેઃ

"**૨૮.** દરેક કરાર, જેના દ્વારા કોઈ પણ પક્ષ સામાન્ય ટ્રિબ્યુનલોમાં સામાન્ય કાનૂની કાર્યવાહી દ્વારા કોઈપણ કરાર હેઠળ અથવા તેના સંદર્ભમાં તેના અધિકારોને લાગુ કરવા માટે સંપૂર્ણપણે પ્રતિબંધિત છે, અથવા જે તે સમયને મર્યાદિત કરે છે કે જેમાં તે આ રીતે તેના અધિકારોને લાગુ કરી શકે છે, તે હદ સુધી રદબાતલ છે.

અપવાદ ૧.—આ કલમ એવા કરારને ગેરકાયદેસર બનાવશે નહીં, જેના દ્વારા બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ સંમત થાય છે કે કોઈ પણ વિષય અથવા વિષયોના વર્ગના સંબંધમાં તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવતા કોઈપણ વિવાદને લવાદી માટે મોકલવામાં આવશે અને આવી લવાદીમાં આપવામાં આવેલી રકમ જ આમ ઉલ્લેખિત વિવાદના સંબંધમાં વસૂલવામાં આવશે."

૧૧. હાથ પરનો કેસ સ્પષ્ટપણે કલમ ૨૮ ના અપવાદ ૧ દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો છે.કાનૂની કાર્યવાહીનો આશરો લેવાનો પક્ષકારોનો અધિકાર કરાર દ્વારા બાકાત નથી.પક્ષકારોએ માત્ર તેમના વિવાદ/વિવાદોને લવાદી માટે સંદર્ભિત કરીને ચુકાદો આપવો જરૂરી છે.માત્ર એટલા માટે કે મધ્યસ્થીઓ વિદેશમાં સ્થિત છે, જ્યારે પક્ષોએ તેમની આંખો ખુલ્લી રાખીને સ્વેચ્છાએ કરારમાં

પ્રવેશ કર્યો હોય ત્યારે લવાદી કરારને રદ કરવા માટે પૂરતું ન હોઈ શકે.વધુમાં, આ કેસમાં પક્ષકારોએ સ્વેચ્છાએ તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવેલા વિવાદો પર લવાદની કાર્યવાહી શરૂ કરી છે.તેઓએ મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક કરી છે, લવાદની કાર્યવાહીમાં ભાગ લીધો છે અને પુરસ્કાર ભોગવ્યો છે.અમારી સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવેલી અરજી લવાદીની કાર્યવાહી પહેલાં અથવા દરમિયાન, ન તો હાઇકોર્ટ વિદ્વાન સિંગલ જજ સમક્ષ તેમના સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલા વાંધાઓમાં, ન તો ડિવિઝન બેંચ સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલી લેટર પેટન્ટ અપીલમાં ઉઠાવવામાં આવી હતી.અપીલકર્તા એટલાસ દ્વારા પ્રથમ વખત આ અદાલત સમક્ષ આવી અરજી ઉઠાવવા માટે ઉપલબ્ધ નથી."

૨૮. તે સ્પષ્ટ છે કે આ અદાલતે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે વિદેશી પુરસ્કાર અધિનિયમની સમાન સામગ્રીની જોગવાઈઓ હેઠળ બે ભારતીય પક્ષો વચ્ચે કરવામાં આવ્યો હોવાના કારણે વિદેશી પુરસ્કારને લાગુ કરવાનો ઇનકાર કરી શકાતો નથી. અદાલતે એવું પણ માન્યું હતું કે આ અરજી નીચેની કોઈપણ અદાલતમાં ક્યારેય લેવામાં આવી ન હોવાથી, અપીલકર્તા માટે આ અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત આ અરજી ઉઠાવવા માટે ઉપલબ્ધ નથી.

૨૯. તે સ્પષ્ટ છે કે ચુકાદામાં એકથી વધુ ગુણોત્તર હોઈ શકે છે. આમ, **જેકોબ્સ વિ. લંડન કાઉન્ટી કાઉન્સિલ,** (૧૯૫૦) ૧ ઓલ ઇઆર ૭૩૭ માં,

હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે, અગાઉના કેટલાક નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, નીચે મુજબ નિર્ણય લીધો હતોઃ

> "... જો કે, આ હોઈ શકે છે, મારા મતે, ન્યાયાધીશ દ્વારા તેના નિર્ણય માટે આપવામાં આવેલા કારણને આજ્ઞાકારી કહેવત તરીકે ગણવા માટે કોઈ વાજબીપણું નથી, કારણ કે તેણે બીજું કારણ પણ આપ્યું છે.જો તે પૂછવા માટે યોગ્ય પરીક્ષણ હોત કે શું નિર્ણય કથિત રીતે આજ્ઞાકારી હોવાની દરખાસ્ત સિવાય સમાન હોત, તો જે કેસ બે બાબતોનો નિર્ણય લે છે તે કંઈ નક્કી કરશે નહીં.લંડન જ્વેલર્સ લિમિટેડ વિ. માં એક સારું ઉદાહરણ મળશે.એટનબરો, (૧૯૩૪) ૨ KB ૨૦૬ (CA).તે કિસ્સામાં એક મુદ્દાનો નિર્ણય તેના પર નિર્ભર હતો કે અપીલ કોર્ટ ફોક્સ વિ. આર., (૧૯૨૩) ૧ કે. બી. ૨૮૨ (સી. એ.) માં તેના અગાઉના નિર્ણયથી કેટલી હદ સુધી બંધાયેલી હતી, [જેમાં] કોર્ટે તેના નિર્ણય માટે બે આધારો આપ્યા હતા, જેમાંથી બીજો [ગ્રીર, એલ. જે., એટનબરો કેસમાં, (૧૯૩૪) ૨ કે. બી. ૨૦૬ દ્વારા જણાવ્યા મુજબ] હતો કેઃ(કે. બી. પૃષ્ઠ ૨૨૨):

‘... જ્યાં કોઈ માણસ વેચવાનો, અથવા પોતે માલિક બનવાનો અધિકાર સાથે કબજો મેળવે છે, અને પછી વેચે છે, તેને યુક્તિ દ્વારા લૂંટ દ્વારા માલ મેળવ્યો હોવાનું ગણી શકાય નહીં.’”

એટનબરો કેસમાં, (૧૯૩૪) ૨ કે. બી. ૨૦૬ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, ફોક્સ કેસમાં (૧૯૨૩) ૧ કે. બી. ૨૮૨ ના નિર્ણય માટે બીજું કારણ આપવામાં આવ્યું હોવાથી, બીજું કારણ આજ્ઞાકારી હતું, પરંતુ એલ. જે. ગ્રીરે વકીલની દલીલના સંદર્ભમાં કહ્યું: (એટનબરો કેસ, કે. બી. પી. ૨૨૨)

“હું એવું અનુભવવામાં મદદ કરી શકતો નથી કે જો આપણે સત્તા દ્વારા અવરોધિત ન હોઈએ તો આ દરખાસ્ત માટે ઘણું કહેવામાં આવે છે, જેણે સ્વિફ્ટ, જે. ને પોતાની પ્રશંસા કરી હતી અને જેણે ફોક્સ વિ. આર., (૧૯૨૩) ૧ કે. બી. ૨૮૨ માં મારી પ્રશંસા કરી હતી, પરંતુ તે અભિપ્રાય ફોક્સ વિ. આર., (૧૯૨૩) ૧ કે. બી. ૨૮૨ માં અપીલ કોર્ટના નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને અમારા માટે ખુલ્લો નથી. તે કિસ્સામાં અપીલ અદાલતના તમામ સભ્યોએ તેમના નિર્ણય માટે બે કારણો આપ્યા હતા અને અમે પ્રથમ કારણને ગુણોત્તર તરીકે પસંદ કરવા અને બીજાની અવગણના કરવા, અથવા બીજા કારણને ગુણોત્તર તરીકે પસંદ

કરવા અને પ્રથમની અવગણના કરવા માટે હકદાર નથી; આપણે બંનેને ચુકાદાના આધાર તરીકે લેવા જોઈએ."

તેથી, ચીટર વિ. કેટર, (૧૯૧૮) ૧ KB ૨૪૭ (CA) પિકફોર્ડ, L. J. માં પણ, એર્સ્કિન વિ. એડિન, (૧૮૭૩) LR ૮ Ch એપ ૭૫૬ માં મેલિશ, L. J. ના ચુકાદામાંથી એક પેસેજ ટાંકીને કહ્યું:(ચીટર કેસ, કે. બી. પી. ૨૫૨)

"... તે કાયદાનું એક અલગ નિવેદન છે અને કહેવત નથી. તે ભગવાન ન્યાય દ્વારા તેમના ચુકાદા માટે આપવામાં આવેલ બીજો આધાર છે.જો કોઈ ન્યાયાધીશ તેના ચુકાદા માટે બે આધારો જણાવે અને તેના નિર્ણયને બંને પર આધારિત કરે, તો તેમાંથી કોઈ પણ આધાર કહેવત નથી."

(પાન ૭૪૧ પર)

આ ચુકાદાને **ગુજરાત રાજ્ય વિરુદ્ધ મનોહરસિંહજી પ્રદ્યુમનસિંહજી જાડેજા,** (૨૦૧૩) ૨ એસસીસી ૩૦૦ (ફકરા ૭૮ અને ૭૯ પર) અને શાયરા બાનો વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૨૦૧૭) ૯ એસસીસી ૧ (ફૂટનોટ ૬૫ પર) માં અનુસરવામાં આવ્યો છે.

૩૦. દેખીતી રીતે, **એટલાસ** (સુપ્રા) માં અપીલકર્તાની દલીલને નકારી કાઢવાના બે કારણો હતા–પ્રથમ કારણ સ્પષ્ટ રીતે ગુણદોષ પર હતું.બીજું કારણ નિઃશંકપણે આ અરજીને ધ્યાનમાં લેવાનો ઇનકાર કરે છે કારણ કે તે અગાઉ ઉઠાવવામાં આવી ન હતી.જો કે, આ હકીકત એ હકીકત સાથે જોડાયેલી હતી કે પક્ષકારોએ મધ્યસ્થીની કાર્યવાહીમાં ભાગ લીધો હતો અને ચુકાદો સહન કર્યો હતો, જેના પછી આવી અરજી લેવામાં આવી હતી. તેથી, અમે શ્રી હિમાનીની એ દલીલને સ્વીકારવામાં અસમર્થ છીએ કે આ કેસને એ દરખાસ્ત માટે સત્તા તરીકે ગણી શકાય નહીં કે કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ અને ૨૮ વિદેશી એવોર્ડ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ હેઠળ વિદેશી એવોર્ડ લાગુ કરવાની વાત આવે ત્યારે નુકસાનકારક છે, જ્યાં બંને પક્ષો ભારતીય કંપનીઓ છે.

૩૧. એ નોંધવું રસપ્રદ છે કે યુ. એસ. કાયદા હેઠળ, બે યુ. એસ. નાગરિકો વચ્ચે કરાયેલ આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ અથવા એવોર્ડ ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન હેઠળ નહીં આવે, સિવાય કે આવા સંબંધમાં વિદેશમાં સ્થિત મિલકતોનો સમાવેશ થાય, યુ. એસ. માં કરવામાં આવેલા કરારની કામગીરીની કલ્પના કરવામાં આવે, વિદેશમાં થાય, અથવા એક અથવા વધુ વિદેશી રાજ્યો સાથે કેટલાક વાજબી જોડાણ હોય.આમ, ફેડરલ આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨૦૨ [શીર્ષક ૯, યુ. એસ. કોડ] નીચે મુજબ જણાવે છેઃ

"**કલમ ૨૦૨. સંધિ હેઠળ આવતા કરાર અથવા એવોર્ડ**– કાનૂની સંબંધમાંથી ઉદ્ભવતા આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ અથવા આર્બિટ્રલ એવોર્ડ, પછી ભલે તે કરાર હોય કે ન હોય, જેને આ શીર્ષકની કલમ ૨ માં વર્ણવેલ વ્યવહાર, કરાર અથવા કરાર સહિત વ્યાપારી ગણવામાં આવે છે, તે સંધિ હેઠળ આવે છે.આવા સંબંધમાંથી ઉદ્ભવતા કરાર અથવા પુરસ્કાર કે જે સંપૂર્ણપણે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના નાગરિકો વચ્ચે હોય તે સંમેલન હેઠળ ન આવે તેવું માનવામાં આવશે સિવાય કે તે સંબંધમાં વિદેશમાં સ્થિત મિલકતનો સમાવેશ થાય, વિદેશમાં કામગીરી અથવા અમલીકરણની કલ્પના કરવામાં આવે અથવા એક અથવા વધુ વિદેશી રાજ્યો સાથે અન્ય કોઈ વાજબી સંબંધ હોય.આ વિભાગના હેતુ માટે કોર્પોરેશન યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો નાગરિક છે જો તે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં સમાવિષ્ટ છે અથવા તેનું વ્યવસાયનું મુખ્ય સ્થળ છે."

૩૨. એ નોંધવું અગત્યનું છે કે જ્યારે ભારતે ન્યૂયોર્ક સંમેલનને સ્વીકાર્યું અને વિદેશી પુરસ્કાર અધિનિયમ અને લવાદી અધિનિયમ, ૧૯૯૬ લાગુ કર્યો ત્યારે આવી કોઈ ચેતવણી દાખલ કરવામાં આવી નથી. તેનાથી વિપરીત, આપણે જોયું છે કે કલમ ૭૪ માં ઉલ્લેખિત "વ્યક્તિઓ" નો રાષ્ટ્રીયતા, રહેઠાણ અથવા નિવાસસ્થાનનો કોઈ સંદર્ભ નથી. આ એ હકીકતનો બીજો મહત્વનો

સંકેત છે કે, યુ. એસ. કોડથી વિપરીત, આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૪૪ આવી કોઈ ચેતવણી દાખલ કરતી નથી.

૩૩. **સાસણ–૧** (સુપ્રા) માં બે ભારતીય કંપનીઓ વચ્ચેના કરારમાં સમાવિષ્ટ વિવાદ નિવારણ કલમ ચુકાદાના ફકરા ૩૩માં નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવી હતીઃ

"૩૩. જો કે, અનુચ્છેદ ૧૨ સંચાલક કાયદો અને વિવાદ નિવારણ તંત્ર સાથે સંબંધિત છે.કલમ ૧૨.૧ અને ૧૨.૨ (એ), જે સુસંગત છે, તે નીચે મુજબ વાંચે છેઃ

> "કલમ ૧૨.૧–Governing કાયદો–આ કરાર યુનાઈટેડ કિંગડમના કાયદાના સિદ્ધાંતોના સંઘર્ષોને ધ્યાનમાં લીધા વિના તેના કાયદા અનુસાર સંચાલિત અને અર્થઘટન અને અર્થઘટન કરવામાં આવશે.
>
> કલમ ૧૨.૨–Dispute ઠરાવ
>
> મધ્યસ્થી

(ક) એક તરફ રિલાયન્સ અને બીજી તરફ એન. એ. સી. સાથે સંકળાયેલા કોઈપણ અને તમામ દાવાઓ, વિવાદો, પ્રશ્નો અથવા વિવાદો કે જે આ કરાર (સામૂહિક રીતે, 'વિવાદો') થી અથવા તેના સંબંધમાં ઉદ્ભવે છે કે જે આખરે આવા પક્ષો દ્વારા સૌહાર્દપૂર્ણ વાટાઘાટો દ્વારા ઉદ્ભવ્યાના ૬૦ (સાઠ) દિવસની અંદર ઉકેલી શકાતા નથી, તે આંતરરાષ્ટ્રીય ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ ('આઇ. સી. સી.') દ્વારા તેના વ્યાપારી લવાદ નિયમો ('નિયમો') અનુસાર સંચાલિત અંતિમ અને બંધનકર્તા લવાદ દ્વારા ઉકેલવામાં આવશે.લવાદીનું સ્થળ લંડન, ઈંગ્લેન્ડ હશે.દરેક પક્ષ એક (૧) લવાદની નિમણૂક કરશે અને આ રીતે નિમણૂક કરાયેલા બે (૨) લવાદો સાથે મળીને ત્રીજા લવાદની પસંદગી અને નિમણૂક કરશે.જો એક તરફ રિલાયન્સ અથવા બીજી તરફ એન. એ. સી., સામાવાળા (ઓ) દ્વારા લવાદની માંગ પ્રાપ્ત થયાના ૩૦ (ત્રીસ) દિવસની અંદર તેમના સંબંધિત લવાદની નિમણૂક કરવામાં નિષ્ફળ જાય અથવા જો બે (૨) પક્ષ દ્વારા નિયુક્ત લવાદ બીજા લવાદની નિમણૂકના ત્રીસ (૩૦) દિવસની અંદર લવાદ ન્યાયાધિકરણના અધ્યક્ષની નિમણૂક કરવામાં અસમર્થ હોય, તો આઇ. સી. સી. નિયમોની સૂચિ, ક્રમ અને પ્રહારની જોગવાઈઓ અનુસાર આવા લવાદ અથવા અધ્યક્ષની નિમણૂક કરશે.કલમ ૯ હેઠળની જોગવાઈ સિવાય, (ભારતીય) આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬ ના ભાગ ૧ ની જોગવાઈઓ, સુધારેલ ('આર્બિટ્રેશન એક્ટ') આર્બિટ્રેશન પર લાગુ થશે નહીં.મધ્યસ્થીઓ શિક્ષાત્મક, અનુકરણીય, બહુવિધ અથવા પરિણામી નુકસાન

નહીં આપે.આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહીના સંબંધમાં, પક્ષો આથી એકબીજા અને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ સાથે સદ્‌ભાવનાથી સહકાર આપવા અને આવા પક્ષ અને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરવામાં આવેલી કોઈપણ વાજબી શોધ માંગનો તાત્કાલિક જવાબ આપવા માટે તેમના સંબંધિત શ્રેષ્ઠ પ્રયાસોનો ઉપયોગ કરવા સંમત થાય છે.'

આ અનુચ્છેદની પેટા–અનુચ્છેદ (ડી) લવાદીના હેતુ માટે પક્ષો દ્વારા કરવામાં આવતી ચૂકવણી સાથે સંબંધિત છે.

'(ડી) દરેક પક્ષ પોતાનો મધ્યસ્થી ખર્ચ ઉઠાવશે, અને એક તરફ રિલાયન્સ અને બીજી તરફ એન. એ. સી., આઇ. સી. સી. અને અધ્યક્ષની ફી અને ખર્ચનો અડધો ભાગ ચૂકવશે, સિવાય કે મધ્યસ્થીઓ નક્કી કરે કે જો પ્રવર્તમાન પક્ષનો તમામ અથવા એક ભાગ અન્ય પક્ષ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવે તો તે ન્યાયી રહેશે.જ્યાં સુધી એવોર્ડમાં બિન–નાણાકીય ઉપાયોની જોગવાઈ ન હોય ત્યાં સુધી, આવા કોઈપણ એવોર્ડ આપવામાં આવશે અને તે (૧) એન. એ. સી. ને ચૂકવવાપાત્ર હોય તો યુએસ ડોલર અથવા (૨) રિલાયન્સ નેટને કોઈપણ કર અથવા અન્ય કપાત માટે ચૂકવવામાં આવે તો રૂપિયામાં તાત્કાલિક ચૂકવવાપાત્ર રહેશે.એવોર્ડમાં આ કરારના કોઈપણ ઉલ્લંઘન અથવા અન્ય ઉલ્લંઘનની તારીખથી વ્યાજનો સમાવેશ થશે અને વ્યાજનો દર મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નિર્દિષ્ટ

કરવામાં આવશે અને આવા કોઈપણ ઉલ્લંઘન અથવા અન્ય ઉલ્લંઘનની તારીખથી એવોર્ડની સંપૂર્ણ ચૂકવણીની તારીખ સુધી તેની ગણતરી કરવામાં આવશે.'"

ત્યારબાદ કોર્ટે બાલ્કો (સુપ્રા) નો ઉલ્લેખ કર્યો અને ચુકાદો આપ્યોઃ

"૪૬. છેવટે, ફકરા ૧૧૮ માં [ભારત એલ્યુમિનિયમ કંપની v.કૈસર એલ્યુમિનિયમ ટેકનિકલ સર્વિસીસ ઇન્ક., (૨૦૧૨) ૯ એસસીસી ૫૫૨], નિર્ણાયક ભાગ પર શ્રી દ્વારા ભારે આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.વી. કે. તન્ખા, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, કલમ ૨૮ નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે, અને તે નીચે મુજબ માનવામાં આવે છેઃ

> '૧૧૮.અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૨૮ એ સંસદના ઇરાદાનો બીજો સંકેત છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬નો ભાગ ૧ ભારતમાં થતી આર્બિટ્રેશન સુધી મર્યાદિત ન હતો.અમે પક્ષકારો માટે વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોને સ્વીકારવામાં અસમર્થ છીએ.કલમ ૨૮નું શીર્ષક સૂચવે છે તેમ, તેનો એકમાત્ર હેતુ એવા નિયમોને ઓળખવાનો છે જે 'વિવાદના પદાર્થ' ને લાગુ પડશે.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તે કાયદાના નિયમોના લાગુ સંઘર્ષ સાથે વ્યવહાર કરે છે.આ વિભાગ ભારતમાં બેઠક સાથે સંપૂર્ણપણે

સ્થાનિક લવાદો અને આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદો વચ્ચેનો તફાવત દર્શાવે છે.કલમ ૨૮ (૧) (એ) એ સ્પષ્ટ કરે છે કે ભાગ ૧ હેઠળની લવાદીમાં, જેને કલમ ૨ (૧) (એફ) લાગુ પડતી નથી, ટ્રિબ્યુનલ પાસે ભારતીય 'કરારને લાગુ પડતા મૂળ કાયદાને' લાગુ કરીને 'વિવાદ' નો નિર્ણય લેવા સિવાય કોઈ વિકલ્પ નથી.આ સ્પષ્ટ રીતે એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે છે કે બે અથવા વધુ ભારતીય પક્ષો મધ્યસ્થીનો આશરો લઈને મૂળ ભારતીય કાયદાને અવરોધે નહીં.આ જોગવાઈ આવા કરારમાં અન્ય કોઈપણ વિરોધાભાસી જોગવાઈ પર ઓવરરાઈડિંગ અસર કરશે.બીજી બાજુ, જ્યાં ભાગ ૧ હેઠળ મધ્યસ્થી એ કલમ ૨ (૧) હેઠળ આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થી છે.

(એફ) પક્ષકારો અન્ય કોઈપણ 'મૂળ કાયદો' સાથે સંમત થવા માટે સ્વતંત્ર હશે અને જો આમ સંમત ન થાય, તો લાગુ પડતો 'મૂળ કાયદો' ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવશે.આ કલમ માત્ર એ જ દર્શાવે છે કે વિધાનસભાએ સ્થાનિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય લવાદીને અલગ કરી દીધી છે.તેથી, ભારતને અનુકૂળ, કાયદાના નિયમોના સંઘર્ષમાં યોગ્ય રીતે ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે, જ્યાં મધ્યસ્થી ભારતમાં છે.જ્યાં બેઠક ભારતની બહાર છે ત્યાં આ લાગુ થશે નહીં.તે ઘટનામાં, જે દેશમાં આર્બિટ્રેશન થાય છે તે દેશના કાયદાના નિયમોનો સંઘર્ષ લાગુ કરવો પડશે.તેથી, અમારા મતે, અપીલકર્તાઓ માટે વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા

'જ્યાં લવાદીનું સ્થાન ભારતમાં આવેલું છે' તે સ્પષ્ટ કરવા પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, તે એ હકીકતનો સંકેત નથી કે સંસદનો ઈરાદો લવાદી અધિનિયમ, ૧૯૯૬ના ભાગ ૧ને વધારાની પ્રાદેશિક કામગીરી આપવાનો હતો.'

(ભારપૂર્વક)

૪૭. માનનીય સુપ્રીમ કોર્ટનું માનવું છે કે કલમ ૨૮ ભારતમાં બેઠક સાથે સંપૂર્ણ રીતે સ્થાનિક લવાદ અને આંતરરાષ્ટ્રીય લવાદ વચ્ચે સ્પષ્ટ તફાવત કરે છે, અને એવું સૂચવવામાં આવે છે કે કલમ ૨૮ (૧) (એ) એ સ્પષ્ટ કરે છે કે ભાગ ૧ હેઠળ લવાદમાં જેને કલમ ૨ (૧) (એફ) લાગુ પડતી નથી, ટ્રિબ્યુનલ પાસે કરારને લાગુ પડતા ભારતીય મૂળ કાયદાને લાગુ કરીને વિવાદનો નિર્ણય લેવા સિવાય કોઈ વિકલ્પ નથી.તે ચુકાદાનો આ ભાગ છે જેના પર શ્રી દ્વારા ભારે આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.વી. કે. તન્ખા, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ આગળ આગામી સજાનો ઉલ્લેખ કરે છે જે કહે છે કે બે અથવા વધુ ભારતીય પક્ષો લવાદીનો આશરો લઈને મૂળ ભારતીય કાયદાને અવરોધી શકતા નથી.આ ભાગ પર વધુ ભાર મૂકીને, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે સૂચવવાનો પ્રયાસ કર્યો કે વિદ્વાન જિલ્લા ન્યાયાધીશનો આદેશ બિનટકાઉ છે.

૪૮. જો કે, જો આપણે તે જ ફકરા ૧૧૮ માં સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલા તારણોને આગળ વાંચીએ, જે અહીં ઉપર પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યા છે, તો સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા એવું માનવામાં આવે છે કે જ્યારે બેઠક ભારતની બહાર હોય, ત્યારે દેશના કાયદાના શાસનનો સંઘર્ષ લાગુ કરવો પડશે જેમાં લવાદ થાય છે, અને ત્યારબાદ એવું માનવામાં આવે છે કે 'લવાદનું સ્થળ ભારતમાં સ્થિત છે કે કેમ' એ અભિવ્યક્તિ ૧૯૯૬ ના લવાદ અધિનિયમના ભાગ ૧ ને વધારાની પ્રાદેશિક કામગીરી આપવાનો સંસદનો ઇરાદો સૂચવતી નથી.ફકરા ૧૨૩ માં પણ, આ બાબતને કલમ ૨૮ હેઠળ વિચારવામાં આવેલી જોગવાઈઓની પૃષ્ઠભૂમિમાં ધ્યાનમાં લેવામાં આવી છે, આ આપણને અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ પર પણ લાવે છે કે જ્યાં લવાદીની બેઠક ભારતની બહાર હોય ત્યાં ભાગ ૧ ની જોગવાઈઓ લાગુ થશે નહીં.

૪૯. ટી.ડી.એમ. ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર (સુપ્રા) ના કેસમાં નિર્ધારિત કાયદાની વિચારણા પર, અમે શોધી કાઢીએ છીએ કે, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી કલમ ૧૧ (૬) હેઠળ મધ્યસ્થીની નિમણૂકના સંદર્ભમાં હતી અને કલમ ૨ (૧) (એફ) માં પૂરી પાડવામાં આવેલી આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદીની વ્યાખ્યાની નોંધ લીધા પછી, મધ્યસ્થીની નિમણૂક માટેની પ્રક્રિયા અને કલમ ૨૮ની જોગવાઈ, એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમનો ભાગ ૧ સ્થાનિક મધ્યસ્થી સાથે સંબંધિત છે અને ભાગ ૨ 'વિદેશી ચુકાદો' સાથે સંબંધિત છે, અને કલમ ૨૮ની જોગવાઈઓની ખાસ નોંધ

લઈને એવું માનવામાં આવ્યું છે કે ભારતમાં સમાવિષ્ટ કંપનીઓ અને જ્યારે બંને પક્ષો ભારતીય રાષ્ટ્રીયતા ધરાવે છે, ત્યારે આવા લવાદીને આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થી ન કહી શકાય.જો કે, એમ કહ્યા પછી, ફકરા ૨૩ માં કલમ ૨૮ નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે, જે વિધાનસભાનો ઈરાદો છે કે બે ભારતીય નાગરિકોને ભારતીય કાયદાનું અપમાન કરવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં.

૫૦. અંતે, પેરા ૨૩ માં ઉપરોક્ત કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા નીચેના અવલોકનો કરવામાં આવ્યા છેઃ

‘૨૩. ૧૯૯૬ના કાયદાની કલમ ૨૮ તેની કલમ ૨ (૬) ને ધ્યાનમાં રાખીને અનિવાર્ય છે, જેમાં તેને તે જોગવાઈઓમાંથી બાકાત રાખવામાં આવી છે જેનું પક્ષો અપમાન કરે છે (જો તે કાયદા દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવે તો).વિધાનસભાનો ઈરાદો સ્પષ્ટ જણાય છે કે ભારતીય નાગરિકોને ભારતીય કાયદાનું અપમાન કરવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં. આ દેશની જાહેર નીતિનો એક ભાગ છે.

૩૬. જો કે, તે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે અહીં અગાઉ કરવામાં આવેલા કોઈપણ તારણો/અવલોકનો માત્ર ૧૯૯૬ અધિનિયમની કલમ ૧૧ હેઠળ

કલ્પના કરાયેલ આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને નિર્ધારિત કરવાના હેતુ માટે હતા અને અન્ય કોઈ હેતુ માટે નહીં.'

(ભારપૂર્વક)

૫૧. જો આપણે આ ચુકાદાનું વિશ્લેષણ કરીએ, તો આપણને લાગે છે કે કલમ ૧૧ (૬) હેઠળ હાથ ધરવામાં આવેલી કાર્યવાહીમાં રજૂ કરાયેલી કાર્યવાહી ઉપરાંત, કલમ ૨૮ (૧) ના સંદર્ભમાં કરવામાં આવેલી વિચારણા પર આધારિત છે, જે શ્રી દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલા ફકરા ૨૩ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે.વી. કે. તન્ખા અને ત્યારબાદ ફકરા ૩૬ માં, આ ચુકાદાની લાગુતા અંગે સાવચેતી દર્શાવવામાં આવી છે.જ્યારે એટલાસ એક્સપોર્ટ્સ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં, આપણે જોઈએ છીએ કે એટલાસ એક્સપોર્ટ્સમાં, ફકરા ૧૦ અને ૧૧ માં, નીચેના સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છેઃ–

'૧૦. જોકે, અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે લવાદીને લગતા પક્ષો વચ્ચેના કરાર કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૮ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૨૩ હેઠળ જાહેર નીતિનો વિરોધ કરે છે તેટલા પ્રમાણમાં ચુકાદાને અમલપાત્ર ન ગણવો જોઈએ. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એટલાસ અને કોટક, જે પક્ષો વચ્ચે વિવાદ ઊભો થયો હતો, તે બંને ભારતીય પક્ષો છે અને કરાર કે જેની અસર તેમને વિદેશી મધ્યસ્થીઓ દ્વારા લવાદીનો આશરો લેવા માટે મજબૂર કરવાની

હતી અને તેથી ભારતના સામાન્ય કાયદા હેઠળ તેમને ઉપલબ્ધ ઉપાયને પરોક્ષ રીતે બાકાત રાખવો જોઈએ. ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ હેઠળ વિચારણા અથવા ઉદ્દેશ અથવા કરાર ગેરકાયદેસર છે જો તે જાહેર નીતિનો વિરોધ કરે છે.કલમ ૨૮ અને તેના માટે અપવાદ ૧, (જે ફક્ત આ કેસના હેતુ માટે સુસંગત છે) અહીં નીચે કાઢવામાં આવ્યા છે અને પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યા છેઃ

'૨૮. દરેક કરાર, જેના દ્વારા કોઈ પણ પક્ષ સામાન્ય ટ્રિબ્યુનલોમાં સામાન્ય કાનૂની કાર્યવાહી દ્વારા કોઈપણ કરાર હેઠળ અથવા તેના સંદર્ભમાં તેના અધિકારોને લાગુ કરવા માટે સંપૂર્ણપણે પ્રતિબંધિત છે, અથવા જે તે સમયને મર્યાદિત કરે છે કે જેમાં તે આ રીતે તેના અધિકારોને લાગુ કરી શકે છે, તે હદ સુધી રદબાતલ છે.

અપવાદ ૧–આ કલમ એવા કરારને ગેરકાયદેસર બનાવશે નહીં, જેના દ્વારા બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ સંમત થાય છે કે કોઈ પણ વિષય અથવા વિષયોના વર્ગના સંબંધમાં તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવતા કોઈપણ વિવાદને લવાદી માટે મોકલવામાં આવશે અને આવી લવાદીમાં આપવામાં આવેલી રકમ જ આમ ઉલ્લેખિત વિવાદના સંબંધમાં વસૂલવામાં આવશે.'

૧૧. હાથ પરનો કેસ સ્પષ્ટપણે કલમ ૨૮ ના અપવાદ ૧ દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો છે.કાનૂની કાર્યવાહીનો આશરો લેવાનો પક્ષકારોનો અધિકાર કરાર દ્વારા બાકાત નથી.પક્ષકારોએ માત્ર તેમના વિવાદ/વિવાદોને લવાદી માટે સંદર્ભિત કરીને ચુકાદો આપવો જરૂરી છે.માત્ર એટલા માટે કે મધ્યસ્થીઓ વિદેશમાં સ્થિત છે, જ્યારે પક્ષોએ તેમની આંખો ખુલ્લી રાખીને સ્વેચ્છાએ કરારમાં પ્રવેશ કર્યો હોય ત્યારે લવાદી કરારને રદ કરવા માટે પૂરતું ન હોઈ શકે.વધુમાં, હાથમાં રહેલા કેસમાં પક્ષકારોએ તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવેલા વિવાદો પર લવાદીની કાર્યવાહી શરૂ કરી છે.તેઓએ મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક કરી છે, લવાદની કાર્યવાહીમાં ભાગ લીધો છે અને પુરસ્કાર ભોગવ્યો છે.અમારી સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવેલી અરજી લવાદીની કાર્યવાહી પહેલાં અથવા દરમિયાન, ન તો હાઇકોર્ટ વિદ્વાન સિંગલ જજ સમક્ષ તેમના સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલા વાંધાઓમાં, ન તો ડિવિઝન બેંચ સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલી લેટર પેટન્ટ અપીલમાં ઉઠાવવામાં આવી હતી. અપીલકર્તા એટલાસ દ્વારા પ્રથમ વખત આ અદાલત સમક્ષ આવી અરજી ઉઠાવવા માટે ઉપલબ્ધ નથી.'

(ભારપૂર્વક)

૫૨. આ કિસ્સામાં એટલે કે એટલાસ એક્સપોર્ટ્સ (ઉપરોક્ત), કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ અને ૨૮ પર વિચાર કરવામાં આવે છે અને એવું માનવામાં આવે છે કે જ્યારે કોઈ વિવાદ ઊભો થાય છે જ્યાં બંને પક્ષો ભારતીય

હોય, અને જો કરારમાં તેમને વિદેશી મધ્યસ્થીઓ દ્વારા લવાદીનો આશરો લેવા માટે મજબૂર કરવાની અસર હોય અને તે રીતે ભારતના સામાન્ય કાયદા હેઠળ તેમને ઉપલબ્ધ ઉપાયને પરોક્ષ રીતે બાકાત રાખવામાં આવે, તો તે જાહેર નીતિનો વિરોધ કરતું નથી.કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૮ અપવાદ (૧) ની નોંધ લેવામાં આવે છે અને એવું માનવામાં આવે છે કે માત્ર એટલા માટે કે મધ્યસ્થીઓ વિદેશમાં સ્થિત છે, જે પક્ષોએ તેમની આંખો ખુલ્લી રાખીને સ્વેચ્છાએ કરાર કર્યો હોય ત્યારે લવાદી કરારને રદ કરવા માટે પૂરતા ન હોઈ શકે.જો સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા આ નિરીક્ષણની નોંધ લેવામાં આવે, તો આપણે જોઈએ છીએ કે માત્ર એટલા માટે કે બે ભારતીય કંપનીઓએ સંમત મધ્યસ્થીઓ દ્વારા વિદેશમાં યોજાનારી લવાદી સમજૂતી કરી છે, તે પોતે લવાદી કરારને રદ કરવા માટે પૂરતું નથી.

૫૩. શ્રી.વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ વી. કે. તન્ખાએ સૂચવવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો કે એટલાસ એક્સપોર્ટ્સ (સુપ્રા)કેસ આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૪૦ હેઠળ યોજાયેલી કાર્યવાહીમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જે ૧૯૯૬ના કાયદાથી સંપૂર્ણપણે અલગ છે અને તેથી, ઉપરોક્ત ચુકાદો વર્તમાન કેસમાં લાગુ થશે નહીં.તેના બદલે, ટી. ડી. એમ. ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર (સુપ્રા) ના કેસમાં ચુકાદો લાગુ થશે.

૫૪. અમે ઉપરોક્ત દરખાસ્તને સ્વીકારી શકતા નથી.વિદ્વાન વકીલ શ્રી અનિરુદ્ધ કૃષ્ણને આપણને ૧૯૪૦ના અધિનિયમ અને ૧૯૯૬ના અધિનિયમ બંનેની જોગવાઈઓ વિશે સમજાવ્યા હતા અને ત્યારબાદ તેમણે ફ્યુઅર્સ્ટ ડે લોસન લિમિટેડ (સુપ્રા) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જેમાં બંને અધિનિયમની વિવિધ કલમોની વિગતવાર સરખામણી કર્યા પછી, ફકરા ૬૫ પછી, માનનીય સુપ્રીમ કોર્ટે બંને અધિર્નિયમની જોગવાઈઓ પર ચર્ચા કરી હતી અને અંતે અવલોકન કર્યું હતું કે તેમની વચ્ચે વધારે તફાવત નથી.જો ફ્યુએર્સ્ટ ડે લૉસન લિમિટેડ (સુપ્રા) ના કેસમાં ઉપરોક્ત ચુકાદાને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે, તો તે જ માને છે કે ૧૯૮૦ [sic ૧૯૪૦] અને ૧૯૯૬ નો કાયદો બંને સમાન છે અને માનનીય અદાલતે પણ બંને કાયદાઓમાં સમાનતા દર્શાવી છે.આમ હોવાથી, એટલાસ એક્સપોર્ટ્સ (સુપ્રા) નો સિદ્ધાંત શા માટે મૂકવામાં આવ્યો છે તેનું અમને કોઈ કારણ દેખાતું નથી, જે મોટી બેન્ચ એટલે કે.ડિવિઝન બેન્ચ, ખાસ કરીને એ. આર. અંતુલે (સુપ્રા)ના કેસમાં નિર્ધારિત પૂર્વવર્તી કાયદાના પ્રકાશમાં લાગુ થવી જોઈએ નહીં.શ્રીની દલીલ.વી. કે. તન્ખા, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, કે વિદ્વાન જિલ્લા ન્યાયાધીશે એટલાસ એક્સપોર્ટ્સ (સુપ્રા) ના કેસમાં ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો હતો અને ટી. ડી. એમ. ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર (સુપ્રા) ના કેસ પર આધાર રાખવાનો ઇનકાર કર્યો હતો કારણ કે તે સિંગલ બેન્ચ દ્વારા છે તે ભરોસાપાત્ર અથવા સ્વીકાર્ય નથી, કારણ કે એટલાસ એક્સપોર્ટ્સ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં ડિવિઝન બેન્ચનો ચુકાદો એક બંધનકર્તા પૂર્વવર્તી છે અને એકવાર

ઉપરોક્ત કેસમાં એવું માનવામાં આવે છે કે બે ભારતીય કંપનીઓ વિદેશમાં મધ્યસ્થી કરવા માટે સંમત થઈ શકે છે અને તે જાહેર નીતિથી પ્રભાવિત નથી, અમે વિદ્વાન જિલ્લા ન્યાયાધીશ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશમાં કોઈ ભૂલ જોતા નથી.

૫૫. તે ઉપરાંત, આપણે એ પણ શોધી કાઢીએ છીએ કે ટી. ડી. એમ. ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર (સુપ્રા)ના કિસ્સામાં, ફકરા ૩૬ માં સાવચેતીની નોંધ દર્શાવવામાં આવી છે, જે ચુકાદાની જાહેરાત પછીના શુદ્ધિપત્ર દ્વારા ઉમેરવામાં આવી હતી, આ સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા નિર્ધારિત સિદ્ધાંત માત્ર કલમ ૧૧ હેઠળ અધિકારક્ષેત્ર નક્કી કરવા માટે હતો અને તેનાથી વધુ કંઈ નહીં.આપણે હવે વધુ પ્રશ્નોમાં જવાની જરૂર નથી, કારણ કે આપણે જોઈએ છીએ કે એટલાસ એક્સપોર્ટ્સ (સુપ્રા) ના કેસમાં ચુકાદો એક બંધનકર્તા પૂર્વવર્તી છે.

૫૬. શ્રી દ્વારા અન્ય વિવિધ દલીલો પણ રજૂ કરવામાં આવી હતી.વિદ્વાન વકીલ અનિરુદ્ધ કૃષ્ણન કહે છે કે ટી. ડી. એમ. ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર (સુપ્રા)ના કેસમાં ચુકાદો કોઈ અદાલત દ્વારા નથી અને તેથી બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૪૧ની જોગવાઈ લાગુ થશે નહીં.એકવાર આપણે એવું માની લઈએ કે એટલાસ એક્સપોર્ટ્સ (સુપ્રા)ના કિસ્સામાં સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા નિર્ધારિત કાયદાનો સિદ્ધાંત આપણા માટે બંધનકર્તા છે અને વર્તમાન વિવાદને લાગુ પડે છે, તો આપણે આ તમામ પ્રશ્નોમાં જવાની જરૂર નથી.

૫૭. આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬ ની યોજનામાંથી પસાર થતાં, આપણે જોઈએ છીએ કે આર્બિટ્રેશનની બેઠક તેમજ પક્ષકારોની રાષ્ટ્રીયતાના આધારે, આર્બિટ્રેશનને 'આંતરરાષ્ટ્રીય આર્બિટ્રેશન' તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે, અને સંચાલક કાયદો પણ નક્કી કરવામાં આવે છે.તેથી, તે સ્પષ્ટ છે કે લવાદીના આધાર પર, બે ભારતીય કંપનીઓ/પક્ષોને ભારતની બહાર મધ્યસ્થી કરવાની મંજૂરી આપવાનો પ્રશ્ન સ્વીકાર્ય છે.એટલાસ એક્સપોર્ટ્સ (સુપ્રા)ના કિસ્સામાં જ એ સિદ્ધાંત નક્કી કરવામાં આવ્યો છે કે બે ભારતીયો ભારતની બહાર લવાદીની બેઠક મેળવવા માટે સંમત થઈ શકે છે.હવે, જો બે ભારતીય કંપનીઓ વિદેશમાં લવાદીનું સ્થાન મેળવવા માટે સંમત થાય છે, તો પ્રશ્ન એ હશે કે ભાગ ૧ અથવા ભાગ ૨ ની જોગવાઈઓ લાગુ થશે કે કેમ.૧૯૯૬ના કાયદાની કલમ ૪૪, વિદેશી એવોર્ડને કાનૂની સંબંધોમાંથી ઉદ્ભવતા વ્યક્તિઓ વચ્ચેના તફાવતને લગતા હોવાનું માને છે, પછી ભલે તે કરારબદ્ધ હોય કે ન હોય, જે લવાદ માટે લેખિત કરારના અનુસરણમાં છે, જેના માટે પ્રથમ અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ પરંપરા લાગુ પડે છે.

૫૮. ૧૯૯૬ના કાયદાની પ્રથમ અનુસૂચિમાં, ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન તરીકે જાણીતા વિદેશી એવોર્ડની માન્યતા અને અમલીકરણ પરનું સંમેલન નક્કી કરવામાં આવ્યું છે અને સ્વીકાર્યું છે કે આ કિસ્સામાં પક્ષો ભારતની બહાર તેની

બેઠક સાથે મધ્યસ્થી કરવા માટે સંમત થયા છે.લંડન.જો તે સ્થિતિ હોય તો કલમ ૪૫ ની જોગવાઈઓ ત્યાં સુધી આકર્ષવામાં આવશે જ્યાં સુધી તે સ્થાપિત ન થાય કે કરાર રદબાતલ, નિષ્ક્રિય અથવા અમલ કરવામાં અસમર્થ છે.જો આપણે આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬ની યોજનાનું વિશ્લેષણ કરીએ, તો આપણે જોઈએ છીએ કે 'ઇન્ટરનેશનલ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન' અને 'ફોરેન એવોર્ડ' વચ્ચે તફાવત છે.તે અપીલકર્તાનો કેસ છે કે બે ભારતીય પક્ષો વચ્ચેના વિવાદમાં, જે એક સ્થાનિક મધ્યસ્થી છે, ૧૯૯૬ના કાયદાનો ભાગ II અને કલમ ૪૫ લાગુ થશે નહીં.જો કે, જ્યારે આપણે 'આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી' અને 'વિદેશી પુરસ્કાર' વચ્ચેના તફાવતને ધ્યાનમાં લઈએ છીએ, ત્યારે આપણે જોઈએ છીએ કે આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી અને લવાદી વચ્ચે તફાવત છે જે આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી નથી. તે જ પક્ષોની રાષ્ટ્રીયતા પર આધારિત છે અને આ તફાવત માત્ર કલમ ૧૧ હેઠળ માનવામાં આવેલી નિમણૂક પ્રક્રિયાને અનુસરવાના હેતુ માટે જ સુસંગત છે.જ્યાં સુધી પક્ષકારોની રાષ્ટ્રીયતાની વાત છે, તે ૧૯૯૬ના કાયદાના ભાગ–૨ની લાગુ પડતી બાબતોને ધ્યાનમાં લેવા માટે લાગુ પડતી નથી.ભાગ ૨ ની લાગુ પડવાની ક્ષમતા માત્ર લવાદીનું સ્થાન શું છે તેના આધારે નક્કી કરવામાં આવે છે, પછી ભલે તે એવા દેશમાં હોય કે જેણે ન્યૂયોર્ક સંમેલન પર હસ્તાક્ષર કર્યા હોય. જો આ જરૂરિયાત પૂર્ણ થાય છે, તો ભાગ ૨ લાગુ થશે અને વર્તમાન કિસ્સામાં આ જરૂરિયાત પૂર્ણ

થતાં, અમને એવું માનવા માટે કોઈ ખચકાટ નથી કે પ્રશ્નમાં વિવાદ ૧૯૯૬ના કાયદાના ભાગ ૨ દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો છે."

***

"**૭૨.** છેવટે, અમે અવલોકન કરી શકીએ છીએ કે એકવાર અમારા દ્વારા એવું જાણવા મળે કે પક્ષકારોએ પરસ્પર સમજૂતી દ્વારા તેમના વિવાદને મધ્યસ્થી દ્વારા ઉકેલવાનો નિર્ણય લીધો છે અને જ્યારે તેઓ જાતે જ વિદેશમાં લવાદીનું સ્થાન પસંદ કરે છે, ત્યારે ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૨(૨) ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, કાયદાનો ભાગ ૧ એવા કિસ્સામાં લાગુ થશે નહીં જ્યાં લવાદીનું સ્થાન ભારત ન હોય અને જો ભાગ ૧ લાગુ ન થાય અને જો પ્રશ્નમાં કરાર કલમ ૪૪ની જરૂરિયાતને પૂર્ણ કરે તો ભાગ ૨ લાગુ થશે અને જ્યારે ભાગ ૨ લાગુ થાય છે અને તે જાણવા મળે છે કે કરાર રદબાતલ અથવા રદબાતલ અથવા નિષ્ક્રિય નથી, ત્યારે કલમ ૪૫ હેઠળ બનાવવામાં આવેલ પ્રતિબંધ અમલમાં આવશે અને જો કલમ ૪૫ હેઠળ બનાવવામાં આવેલ પ્રતિબંધ અમલમાં આવે તો તે એક કેસ છે જ્યાં લવાદીનું સ્થાન ભારત નથી અને જો ભાગ ૧ લાગુ પડતો હોય તો તે કેસ લાગુ થશે."

કાયદાના આ નિવેદનને અમારી મંજૂરી છે.તે માત્ર ઉલ્લેખ કરી શકાય છે કે ફ્યુએર્સ્ટ ડે લૉસન લિમિટેડના ચુકાદા વિ.જિંદાલ એક્સપોર્ટ્સ લિમિટેડ, (૨૦૧૧) ૮ એસ. સી. સી. ૩૩૩ ["ફ્યુઅર્સ્ટ ડે લૉસન"] એ વિદેશી પુરસ્કાર અધિનિયમ, ૧૯૬૧ અને લવાદી અધિનિયમ, ૧૯૯૬ના ભાગ ૨ની જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, લવાદી અધિનિયમ, ૧૯૪૦નો નહીં, જે ઉપરોક્ત ચુકાદાના ફકરા ૫૩ અને ૫૪માં ખોટી રીતે દર્શાવવામાં આવ્યો છે.વધુમાં, તે માત્ર ઉલ્લેખ કરી શકાય છે કે ટી. ડી. એમ. (સુપ્રા)માં આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ હેઠળ વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા આ અદાલતના ચુકાદાને કોઈ પણ સંજોગોમાં બંધનકર્તા પૂર્વવર્તી તરીકે ગણી શકાય નહીં, જે કલમ ૧૧ હેઠળ મધ્યસ્થીની નિમણૂક કરતા સિંગલ જજ દ્વારા આપવામાં આવ્યો છે–જુઓ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વિરુદ્ધ એસોસિએટેડ કોન્ટ્રાક્ટર્સ, (૨૦૧૫) ૧ એસ. સી. સી. ૩૨ (ફકરા ૧૭ પર).

૩૪. બોમ્બે હાઈકોર્ટે સાસણ–૧ (સુપ્રા) ના વિરુદ્ધ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે ટી. ડી. એમ. (સુપ્રા) નો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને તેના પર આધાર રાખ્યો છે.આમ, સેવન આઈલેન્ડ્સ શિપિંગ લિમિટેડ વિ.સાહ પેટ્રોલીયમ્સ લિમિટેડ, (૨૦૧૨) ૫ માહ એલ. જે. ૮૨૨, બોમ્બે હાઈકોર્ટ સિંગલ જજ તરીકે બેઠેલા અમારામાંથી એક (ગવઈ, જે.) એ ટી. ડી. એમ. (સુપ્રા) પર નિર્ભરતા મૂક્યા પછી જણાવ્યું હતું કેઃ

"૧૩. વિવાદને મધ્યસ્થીને મોકલવાનો કલમ ૪૫નો આદેશ પણ એ શરત પર છે કે ઉપરોક્ત કરાર કાનૂની કરાર હોવો જોઈએ.જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું છે કે જ્યારે બંને કંપનીઓનો ભારતમાં સમાવેશ થાય છે ત્યારે કરારને "આંતરરાષ્ટ્રીય લવાદી કરાર" તરીકે ગણી શકાય નહીં, ત્યારે મારો મત છે કે વાદી અને સામાવાળા બંને દલીલ માટે પણ ભારતમાં સમાવિષ્ટ કંપનીઓ હોવાથી, લવાદી કરાર છે, તે "આંતરરાષ્ટ્રીય લવાદી કરાર" ન હોઈ શકે અને તે કાયદામાં માન્ય નથી.જો કે, હું સ્પષ્ટ કરી શકું છું કે હું આ પ્રશ્નમાંથી પસાર થયો નથી કે હકીકતમાં પક્ષો વચ્ચે આર્બિટ્રેશન કરાર છે કે નહીં."

૩૫. તેવી જ રીતે, બોમ્બે હાઇકોર્ટ અન્ય વિદ્વાન સિંગલ જજ, મેસર્સ આધાર મર્કેન્ટાઇલ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિ.શ્રી જગદમ્બા એગ્રીકો એક્સપોર્ટ્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ, ૨૦૧૪ ની આર્બિટ્રેશન એપ્લિકેશન નંબર ૧૯૭ (૧૨.૦૬.૨૦૧૫ પર નિર્ણય લેવામાં આવ્યો), ટી. ડી. એમ. (સુપ્રા) નો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, પછી જણાવ્યું:

"૮. તે વિવાદમાં નથી કે બંને પક્ષો ભારતના છે.કલમ ૨૩નું અવલોકન સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે બંને પક્ષોનો ઈરાદો સ્પષ્ટ છે કે આર્બિટ્રેશન

ભારતમાં અથવા સિંગાપોરમાં હશે.જો લવાદીની બેઠક સિંગાપોરમાં હોત, તો ચોક્કસપણે અંગ્રેજી કાયદો લાગુ કરવો પડશે.ટી. ડી. એમ. ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પ્રાઇવેટ લિમિટેડ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં સુપ્રીમ કોર્ટે ચુકાદો આપ્યો છે કે વિધાનસભાનો ઈરાદો સ્પષ્ટ હશે કે ભારતીય નાગરિકોને ભારતીય કાયદાનું અપમાન કરવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં.આ દેશની જાહેર નીતિનો એક ભાગ છે.

૯. જ્યાં સુધી સામાવાળા માટે વિદ્વાન વકીલની રજૂઆતની વાત છે કે જો આવી જોગવાઈનું અરજદારના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા જે રીતે પ્રચાર કરવામાં આવે છે તે રીતે અર્થઘટન કરવામાં આવે છે, તો તે કલમ ૨૮ (૧) (એ) નું ઉલ્લંઘન હશે, કારણ કે મારો મત છે કે લવાદી ભારતમાં હાથ ધરવામાં આવે છે, કલમ ૨૮ (૧) (એ) હેઠળ, મધ્યસ્થી ન્યાયાધિકરણે ભારતમાં હાલમાં અમલમાં રહેલા મૂળ કાયદા અનુસાર વિવાદોનો નિર્ણય લેવો પડશે.મારા મતે ભારતમાં લવાદીની જોગવાઈ કરતો આ કરાર સામાવાળાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરાયેલી કલમ ૨૮ (૧) (એ) નું ઉલ્લંઘન કરતો નથી."

૩૬. આ બંને નિર્ણયો ટી. ડી. એમ. (સુપ્રા)માં આ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખે છે અને કાયદાને તેના સાચા પરિપ્રેક્ષ્યમાં પ્રશંસા કરતા નથી અને તેથી, તેને નકારી કાઢવામાં આવે છે. બીજી બાજુ, **જી.એમ.આર. એનર્જી**

લિમિટેડ વિરુદ્ધ ડૂસન પાવર સિસ્ટમ્સ ઈન્ડિયા, સી.એસ.(સી.ઓ.એમ. એમ.) ૪૪૭/૨૦૧૭ (૧૪.૧૧.૨૦૧૭ના રોજ નિર્ણિત) માં દિલ્હી હાઇકોર્ટ વિદ્વાન સિંગલ ન્યાયાધીશે આ જ પ્રશ્ન પર વિચાર કર્યો અને સાસણ ૧ (સુપ્રા)માં મધ્ય પ્રદેશ હાઇકોર્ટ ચુકાદાને અનુસર્યો–ફકરા ૨૯,૩૦ અને ૩૧ જુઓ. તેણે ટી.ડી.એમ. (સુપ્રા)માં ચુકાદાને યોગ્ય રીતે અલગ પાડ્યો હતો, જે નીચે મુજબ છે:

> "૩૩. જો કે, ટી.ડી.એમ. ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર (સુપ્રા)ના પેરા–૩૬માં સુપ્રીમ કોર્ટે સ્પષ્ટતા કરી હતી કે અહીં ઉપર કરવામાં આવેલા કોઈપણ તારણો/અવલોકનો માત્ર ૧૯૯૬ના કાયદાની કલમ ૧૧ હેઠળ કલ્પના કરાયેલ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને નિર્ધારિત કરવાના હેતુ માટે હતા અને અન્ય કોઈ હેતુ માટે નહીં અને અહેવાલના પેરા ૨૦ અને ૨૨માં નોંધાયેલા તારણો પરથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે. આમ જી.એમ.આર. એનર્જી ટી.ડી.એમ. ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર (સુપ્રા)ના નિર્ણય પર આધાર રાખી શકે નહીં કે વર્તમાન કિસ્સામાં આર્બિટ્રેશન એક્ટનો ભાગ–૧ લાગુ થશે, ભાગ–૨ નહીં.

ત્યારબાદ દિલ્હી હાઇકોર્ટ વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે ફકરા ૪૧માં એટલાસ (સુપ્રા)માં આ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો હતો.ફકરા ૪૩ માં, વિદ્વાન

એકલ ન્યાયાધીશે પછી ફ્યુએર્સ્ટ ડે લોસન (સુપ્રા)માં દર્શાવેલ કોષ્ટકનો ઉલ્લેખ નીચે મુજબ કર્યો છેઃ

"**૪૩.** જી. એમ. આર. એનર્જી માટે વિદ્વાન વકીલની દલીલ કે એટલાસ (સુપ્રા)માં ચુકાદો આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬ પહેલાં આપવામાં આવ્યો હતો અને તેથી વર્તમાન કેસને લાગુ પડતો નથી, તે પણ સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને નકારી કાઢવાને પાત્ર છે, જેમાં (૨૦૧૧) ૮ એસ. સી. સી. ૩૩૩ ફ્યુર્સ્ટ ડે લોસન વિ. જિંદાલ એક્સપોર્ટ્સ લિમિટેડ તરીકે અહેવાલ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં પૂર્વ સુધારા અને સુધારા પછીના આર્બિટ્રેશન એક્ટની સરખામણીમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે નવો કાયદો તેના અગાઉના અવતાર કરતાં આંતરરાષ્ટ્રીય લવાદી માટે વધુ અનુકૂળ છે.બે કાયદાઓની જોગવાઈઓની સરખામણી કરતા અહેવાલમાં નોંધ્યું હતું કેઃ

૬૪. વિદેશી પુરસ્કારો (માન્યતા અને અમલીકરણ) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ની જોગવાઈઓ સાથે ૧૯૯૬ના અધિનિયમના ભાગ–૨ના પ્રકરણ–૧ની જોગવાઈઓ, જ્યાં સુધી વર્તમાન માટે સુસંગત છે, તે નીચે કોષ્ટક સ્વરૂપમાં મૂકવામાં આવી છેઃ

વિદેશી પુરસ્કારો (માન્યતા અને	આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન

અમલીકરણ) અધિનિયમ, ૧૯૬૧	એક્ટ, ૧૯૯૬ ભાગ ૨:અમુક વિદેશી પુરસ્કારોના અમલીકરણ પ્રકરણ ૧:ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શન એવોર્ડ્સ
૨. **વ્યાખ્યા.**—આ અધિનિયમમાં, સંદર્ભમાં અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી, 'વિદેશી પુરસ્કાર' એટલે ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ વાણિજ્યિક માનવામાં આવતા કાનૂની સંબંધોને કારણે ઉદ્ભવતા વ્યક્તિઓ વચ્ચેના મતભેદો પર ૧૧મી ઓક્ટોબર, ૧૯૬૦ના રોજ અથવા તે પછી આપવામાં આવેલ પુરસ્કાર, પછી ભલે તે કરારબદ્ધ હોય કે ન હોય.	(ક) લવાદી માટે લેખિત કરારને અનુસરીને, જેને અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ સંધિ લાગુ પડે છે; અને
૪૪. **વ્યાખ્યા.**—આ પ્રકરણમાં, સંદર્ભમાં અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી, 'વિદેશી ચુકાદો' એટલે ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ વાણિજ્યિક માનવામાં આવતા કાનૂની સંબંધોને કારણે ઉદ્ભવતા વ્યક્તિઓ વચ્ચેના મતભેદો પર મધ્યસ્થ ચુકાદો, પછી ભલે તે કરારબદ્ધ હોય કે ન હોય, જે ૧૧મી ઓક્ટોબર, ૧૯૬૦ના રોજ અથવા તે પછી આપવામાં આવ્યો હોય –	(ક) લવાદી માટે લેખિત કરારને અનુસરીને, જેને પ્રથમ અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ સંધિ લાગુ પડે છે; અને
(ખ) કેન્દ્ર સરકારને પારસ્પરિક	(ખ) કેન્દ્ર સરકાર જેવા પ્રદેશોમાંથી

જોગવાઈઓ કરવામાં આવી હોવાનું સંતોષ થાય તેવા પ્રદેશોમાંથી કોઈ એકમાં, સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામું બહાર પાડીને, તે પ્રદેશો જાહેર કરી શકે છે કે જેને ઉપરોક્ત સંમેલન લાગુ પડે છે.	કોઈ એકમાં, પારસ્પરિક જોગવાઈઓ કરવામાં આવી હોવાની સંતોષ થતાં, સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામા દ્વારા, તે પ્રદેશો જાહેર કરી શકે છે કે જેના પર ઉપરોક્ત સંમેલન લાગુ થાય છે.
૩. **આર્બિટ્રેશનને સોંપવામાં આવનારી બાબતોના સંદર્ભમાં કાર્યવાહી પર સ્ટે.** — આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૪૦ (૧૯૪૦ નો ૧૦મો) અથવા સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮ નો પમો) માં કંઈપણ હોવા છતાં, જો કોઈ કરારનો કોઈ પક્ષ કે જેના પર સંમેલનની અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ અનુચ્છેદ ૨ લાગુ થાય છે, અથવા તેના દ્વારા અથવા તેના હેઠળ દાવો કરનારી કોઈપણ વ્યક્તિ કરારના અન્ય કોઈ પક્ષ સામે અથવા તેના દ્વારા અથવા તેના હેઠળ દાવો કરનારી કોઈપણ વ્યક્તિ સામે કોઈપણ અદાલતમાં કોઈ કાનૂની કાર્યવાહી શરૂ કરે છે, તો આવી કાનૂની કાર્યવાહીનો કોઈ પણ પક્ષ, હાજર થયા પછી અને લેખિત નિવેદન દાખલ કરતા પહેલા અથવા કાર્યવાહીમાં કોઈ અન્ય પગલું	**૪૫. પક્ષોને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલવાની ન્યાયિક સત્તાની સત્તા.**— ભાગ ૧ અથવા સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮નો ૫) માં કંઈપણ હોવા છતાં, ન્યાયિક સત્તામંડળ જ્યારે કોઈ બાબતમાં કાર્યવાહી હાથ ધરે છે, જેના સંબંધમાં પક્ષકારોએ કલમ ૪૪માં ઉલ્લેખિત કરાર કર્યો હોય, ત્યારે તે પક્ષકારોમાંથી કોઈ એક પક્ષ અથવા તેના દ્વારા અથવા તેના હેઠળ દાવો કરતી કોઈપણ વ્યક્તિની વિનંતી પર પક્ષકારોને લવાદી માટે મોકલશે, સિવાય કે તેને લાગે કે ઉપરોક્ત કરાર રદબાતલ, નિષ્ક્રિય અથવા અમલમાં મૂકવા માટે અસમર્થ છે.

ભરતા પહેલા, કાર્યવાહી પર રોક લગાવવા માટે અદાલતમાં અરજી કરી શકે છે અને અદાલત, જ્યાં સુધી સંતોષ ન થાય કે કરાર રદબાતલ, નિષ્ક્રિય અથવા અસમર્થ છે.	
૪. વિદેશી પુરસ્કારોની અસર—(૧) વિદેશી ચુકાદો, આ કાયદાની જોગવાઈઓને આધિન, ભારતમાં અમલમાં મૂકવા યોગ્ય રહેશે, જાણે કે તે ભારતમાં લવાદી માટે સંદર્ભિત બાબત પર આપવામાં આવેલ ચુકાદો હોય.(૨) આ અધિનિયમ હેઠળ અમલમાં મૂકવા યોગ્ય હોય તેવા કોઈપણ વિદેશી ચુકાદાને તે વ્યક્તિઓ પર તમામ હેતુઓ માટે બંધનકર્તા ગણવામાં આવશે જેમની વચ્ચે તે બનાવવામાં આવ્યો હતો, અને તે મુજબ ભારતમાં કોઈ પણ કાનૂની કાર્યવાહીમાં તેમાંથી કોઈ પણ વ્યક્તિ દ્વારા બચાવ, સ્થગિત અથવા અન્યથા તેના પર આધાર રાખી શકાય છે અને વિદેશી ચુકાદાને લાગુ કરવા માટે આ અધિનિયમમાં કોઈ પણ સંદર્ભનો અર્થ ચુકાદા પર આધાર રાખવાના સંદર્ભો સહિત કરવામાં આવશે.	**૪૬. જ્યારે વિદેશી પુરસ્કાર બંધનકર્તા હોય.**—આ પ્રકરણ હેઠળ અમલમાં મૂકવા યોગ્ય હોય તેવા કોઈ પણ વિદેશી ચુકાદાને તે વ્યક્તિઓ પર તમામ હેતુઓ માટે બંધનકર્તા ગણવામાં આવશે જેમની વચ્ચે તે બનાવવામાં આવ્યો હતો, અને તે મુજબ તે વ્યક્તિઓમાંથી કોઈ પણ વ્યક્તિ ભારતમાં કોઈ પણ કાનૂની કાર્યવાહીમાં બચાવ, સેટ–ઓફ અથવા અન્યથા તેના પર આધાર રાખી શકે છે અને વિદેશી ચુકાદાને લાગુ કરવા માટે આ પ્રકરણના કોઈપણ સંદર્ભોનો અર્થ ચુકાદા પર આધાર રાખવાના સંદર્ભો સહિત કરવામાં આવશે.

૫. અદાલતમાં વિદેશી પુરસ્કારો દાખલ કરવા.—(૧) વિદેશી એવોર્ડમાં રસ ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ એવોર્ડના વિષય પર અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી કોઈપણ અદાલતમાં અરજી કરી શકે છે કે એવોર્ડ કોર્ટમાં દાખલ કરવામાં આવે. (૨) અરજી લેખિતમાં હોવી જોઈએ અને વાદી તરીકે અરજદાર અને સામાવાળા તરીકે અન્ય પક્ષો વચ્ચે દાવો તરીકે ક્રમાંકિત અને નોંધાયેલી હોવી જોઈએ.(૩) અદાલત અરજદાર સિવાયના પક્ષકારોને ચુકાદો શા માટે દાખલ ન કરવો જોઈએ તે સ્પષ્ટ કરેલા સમયની અંદર કારણ દર્શાવવાની જરૂર હોય તેવી લવાદીના પક્ષકારોને નોટિસ આપવાનો નિર્દેશ કરશે.	
૬. વિદેશી પુરસ્કારનો અમલ.— (૧) જો કોર્ટને સંતોષ થાય કે વિદેશી એવોર્ડ આ અધિનિયમ હેઠળ લાગુ કરવા યોગ્ય છે, તો કોર્ટ એવોર્ડ દાખલ કરવાનો આદેશ આપશે અને એવોર્ડ અનુસાર ચુકાદો આપવા માટે આગળ વધશે.(૨) આ રીતે જાહેર કરાયેલા ચુકાદા પછી હુકમનામું અનુસરવામાં આવશે, અને હુકમનામું ચુકાદાથી વધુ	**૪૯. વિદેશી પુરસ્કારોનો અમલ.**—જો કોર્ટને સંતોષ થાય કે વિદેશી એવોર્ડ આ પ્રકરણ હેઠળ લાગુ કરવા યોગ્ય છે, તો એવોર્ડ તે કોર્ટનો હુકમનામું માનવામાં આવશે.અપીલપાત્ર આદેશો. —(૧) કલમ ૪૫ હેઠળ પક્ષકારોને આર્બિટ્રેશન માટે મોકલવાનો ઇનકાર કરતા આદેશમાંથી અપીલ કરવામાં આવશે; કલમ ૪૮ હેઠળ વિદેશી

હોય કે ન હોય તે સિવાય આવા હુકમનામા સામે કોઈ અપીલ કરવામાં આવશે નહીં.	ચુકાદાને લાગુ કરવા માટે, આવા આદેશની અપીલ સાંભળવા માટે કાયદા દ્વારા અધિકૃત અદાલતમાં.(૨) આ કલમ હેઠળ અપીલમાં પસાર કરાયેલા આદેશ સામે કોઈ બીજી અપીલ કરવામાં આવશે નહીં, પરંતુ આ કલમની કોઈ પણ બાબત સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ કરવાના કોઈપણ અધિકારને અસર કરશે નહીં અથવા છીનવી લેશે નહીં.
૭. વિદેશી પુરસ્કારોના અમલીકરણ માટેની શરતો.—(૧) આ અધિનિયમ હેઠળ વિદેશી ચુકાદાનો અમલ થઈ શકશે નહીં–જો જે પક્ષની વિરુદ્ધ ચુકાદાનો અમલ કરવા માંગવામાં આવે છે તે પક્ષ આ કેસ સાથે કામ કરતી અદાલત સમક્ષ સાબિત કરે કે–કરારના પક્ષો તેમને લાગુ પડતા કાયદા હેઠળ હતા, કેટલીક અસમર્થતા હેઠળ, અથવા ઉપરોક્ત કરાર કાયદા હેઠળ માન્ય નથી કે જેમાં પક્ષોએ તેને આધિન કર્યો છે, અથવા તેના પર કોઈ સંકેત આપવામાં નિષ્ફળ જાય છે, તે દેશના કાયદા હેઠળ જ્યાં ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હતો; અથવા પક્ષને	**૪૮. વિદેશી પુરસ્કારોના અમલીકરણ માટેની શરતો.**—(૧) વિદેશી ચુકાદાનો અમલ કરવાનો ઇનકાર કરી શકાય છે, જે પક્ષની વિરુદ્ધમાં તેને બોલાવવામાં આવે છે તેની વિનંતી પર, માત્ર ત્યારે જ જો તે પક્ષ અદાલતને પુરાવો આપે કે–કલમ ૪૪ માં ઉલ્લેખિત કરારના પક્ષો, તેમને લાગુ પડતા કાયદા હેઠળ, કેટલીક અસમર્થતા હેઠળ હતા, અથવા ઉપરોક્ત કરાર જે કાયદા હેઠળ પક્ષોએ તેને આધિન કર્યો છે તે કાયદા હેઠળ માન્ય નથી અથવા તેના પર કોઈ સંકેત આપવામાં નિષ્ફળ જાય છે, તે દેશના કાયદા હેઠળ જ્યાં ચુકાદો આપવામાં

મધ્યસ્થીની નિમણૂક અથવા લવાદની કાર્યવાહીની યોગ્ય સૂચના આપવામાં આવી ન હતી અથવા અન્યથા તેનો કેસ રજૂ કરવામાં અસમર્થ હતો; અથવા (iii) ચુકાદો એવા પ્રશ્નો સાથે વ્યવહાર કરે છે જે ઉલ્લેખિત નથી અથવા કરારના અવકાશની બહારની બાબતો પર નિર્ણયો ધરાવે છેઃપરંતુ જો લવાદને સુપરત કરાયેલી બાબતો પરના નિર્ણયોને રજૂ ન કરાયેલી બાબતોથી અલગ કરી શકાય, તો લવાદને સુપરત કરાયેલી બાબતો પરના નિર્ણયો ધરાવતા ચુકાદાના તે ભાગને લાગુ કરી શકાય છે; અથવા (iv) લવાદ સત્તામંડળની રચના અથવા લવાદની પ્રક્રિયા પક્ષકારોના કરાર અનુસાર ન હતી અથવા આવા કરારમાં નિષ્ફળ રહી હતી, તે દેશના કાયદા અનુસાર ન હતી કે જ્યાં લવાદ યોજાયો હતો; અથવા (v) ચુકાદો હજુ સુધી પક્ષકારો માટે બંધનકર્તા બન્યો નથી અથવા તે દેશના સક્ષમ અધિકારી દ્વારા અલગ અથવા સસ્પેન્ડ કરવામાં આવ્યો નથી કે જેમાં તે ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હતો; અથવા (b) જો કેસ સાથે કામ	આવ્યો હતો; અથવા જે પક્ષની સામે ચુકાદો બોલાવવામાં આવ્યો છે તેને લવાદની નિમણૂક અથવા લવાદની કાર્યવાહીની યોગ્ય સૂચના આપવામાં આવી ન હતી અથવા અન્યથા તેનો કેસ રજૂ કરવામાં અસમર્થ હતો; અથવા (સી) ચુકાદો લવાદીની રજૂઆતની શરતોમાં આવતા અથવા ન આવતા તફાવત સાથે વ્યવહાર કરે છે.પરંતુ, જો લવાદને સુપરત કરાયેલી બાબતો પરના નિર્ણયોને આમ રજૂ ન કરાયેલી બાબતોથી અલગ કરી શકાય, તો લવાદને સુપરત કરાયેલી બાબતો પરના નિર્ણયો ધરાવતા ચુકાદાના તે ભાગને લાગુ કરી શકાય છે; અથવા (ડી) લવાદ સત્તામંડળ અથવા લવાદ પ્રક્રિયાની રચના પક્ષકારોના કરાર અનુસાર ન હતી, અથવા, આવા કરારમાં નિષ્ફળ રહેવું, તે દેશના કાયદા અનુસાર ન હતું કે જ્યાં લવાદ યોજાયો હતો; અથવા (ઈ) ચુકાદો હજુ સુધી પક્ષકારો માટે બંધનકર્તા બન્યો નથી, અથવા તે દેશના સક્ષમ અધિકારી દ્વારા અલગ અથવા સસ્પેન્ડ કરવામાં આવ્યો નથી કે જેમાં તે ચુકાદો

કરતી અદાલતને સંતોષ થાય કે–(i) તફાવતનો વિષય નથી.	આપવામાં આવ્યો હતો, અથવા જે કાયદા હેઠળ, તે ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હતો.(૨) મધ્યસ્થી ચુકાદાના અમલને પણ નકારી શકાય છે જો અદાલતને લાગે કે–(એ) તફાવતનો વિષય ભારતના કાયદા હેઠળ મધ્યસ્થી દ્વારા સમાધાન કરવામાં સક્ષમ નથી; અથવા (બી) ચુકાદાનો અમલ ભારતની જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ હશે.
(૨) જે અદાલત સમક્ષ વિદેશી એવોર્ડ પર ભરોસો રાખવા માંગવામાં આવે છે તે અદાલતને જો સંતોષ થાય કે એવોર્ડને રદ કરવા અથવા સ્થગિત કરવા માટેની અરજી પેટા કલમ (૧) ની કલમ (એ) ની પેટા–કલમ (વી) માં ઉલ્લેખિત સક્ષમ અધિકારીને કરવામાં આવી છે, તો કોર્ટ, જો તેને યોગ્ય લાગે, તો એવોર્ડના અમલીકરણ અંગેના નિર્ણયને સ્થગિત કરી શકે છે અને એવોર્ડના અમલીકરણનો દાવો કરનાર પક્ષની અરજી પર, અન્ય પક્ષને યોગ્ય જામીન આપવાનો આદેશ પણ આપી શકે છે.	સમજૂતી.—આ કલમની કલમ (બી) ની વ્યાપકતાને પૂર્વગ્રહ વિના, કોઈપણ શંકાને ટાળવા માટે, આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે જો પુરસ્કારની રચના છેતરપિંડી અથવા ભ્રષ્ટાચારથી પ્રેરિત અથવા પ્રભાવિત હતી તો તે ભારતની જાહેર નીતિ સાથે વિરોધાભાસી છે.(૩) જો ઉપ–કલમ (૧) ની કલમ (ઇ) માં ઉલ્લેખિત સક્ષમ અધિકારીને એવોર્ડને રદ કરવા અથવા સ્થગિત કરવા માટેની અરજી કરવામાં આવી હોય, તો અદાલત, જો તેને યોગ્ય માને તો, એવોર્ડના અમલીકરણ અંગેના નિર્ણયને સ્થગિત કરી શકે છે અને એવોર્ડના અમલીકરણનો દાવો કરનાર પક્ષની

	અરજી પર, અન્ય પક્ષને યોગ્ય સુરક્ષા આપવાનો આદેશ પણ આપી શકે છે.
૮. **પુરાવા.**—(૧) વિદેશી એવોર્ડના અમલીકરણ માટે અરજી કરનાર પક્ષ, અરજીના સમયે, મૂળ એવોર્ડ અથવા તેની એક નકલ રજૂ કરશે, જે તે દેશના કાયદા દ્વારા જરૂરી રીતે યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત કરવામાં આવી હતી જેમાં તે બનાવવામાં આવી હતી; આર્બિટ્રેશન માટેનો મૂળ કરાર અથવા તેની યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત નકલ; અને એવોર્ડ એ વિદેશી એવોર્ડ છે તે સાબિત કરવા માટે જરૂરી પુરાવા.(૨) જો પેટા કલમ (૧) હેઠળ રજૂ કરવા માટે જરૂરી એવોર્ડ અથવા કરાર વિદેશી ભાષામાં હોય, તો એવોર્ડનો અમલ કરવા માંગતો પક્ષ તે દેશના રાજદ્વારી અથવા કોન્સ્યુલર એજન્ટ દ્વારા સાચા તરીકે પ્રમાણિત અંગ્રેજીમાં અનુવાદ રજૂ કરશે, જેમાં તે પક્ષ સંબંધિત છે અથવા ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા અનુસાર પૂરતી હોય તેવી અન્ય રીતે સાચા તરીકે પ્રમાણિત છે.	**૪૭. પુરાવા.**—(૧) વિદેશી એવોર્ડના અમલીકરણ માટે અરજી કરનાર પક્ષ, અરજીના સમયે, અદાલત સમક્ષ રજૂ કરશે–મૂળ એવોર્ડ અથવા તેની એક નકલ, જે દેશના કાયદા દ્વારા જરૂરી રીતે યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત કરવામાં આવી હતી જેમાં તે બનાવવામાં આવી હતી; આર્બિટ્રેશન માટેનો મૂળ કરાર અથવા તેની યોગ્ય પ્રમાણિત નકલ; અને એવોર્ડ એ વિદેશી એવોર્ડ છે તે સાબિત કરવા માટે જરૂરી પુરાવા.(૨) જો પેટા–કલમ (૧) હેઠળ રજૂ કરવાનો એવોર્ડ અથવા કરાર વિદેશી ભાષામાં હોય, તો એવોર્ડનો અમલ કરવા માંગતો પક્ષ તે દેશના રાજદ્વારી અથવા કોન્સ્યુલર એજન્ટ દ્વારા સાચા તરીકે પ્રમાણિત અંગ્રેજીમાં અનુવાદ રજૂ કરશે, જેમાં તે પક્ષનો સમાવેશ થાય છે અથવા ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા અનુસાર પૂરતી હોય તેવી અન્ય રીતે સાચા તરીકે પ્રમાણિત કરે છે.સમજૂતી.—આ કલમમાં અને આ પ્રકરણની નીચેની તમામ કલમોમાં,

	'અદાલત' એટલે જિલ્લામાં મૂળ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી મુખ્ય નાગરિક અદાલત, અને તેમાં તેના સામાન્ય મૂળ નાગરિક અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી હાઇકોર્ટનો સમાવેશ થાય છે, જે ચુકાદાના વિષય પર અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી હોય, જો તે દાવાનો વિષય હોત, પરંતુ તેમાં આવી મુખ્ય નાગરિક અદાલત અથવા નાના કારણોની કોઈપણ અદાલત કરતાં નીચલા દરજ્જાની કોઈ દીવાની અદાલતનો સમાવેશ થતો નથી.
૯. **સેવિંગ્સ**—આ અધિનિયમમાં કંઈપણ–જો આ અધિનિયમ પસાર કરવામાં આવ્યો ન હોત તો કોઈ પણ વ્યક્તિને ભારતમાં કોઈ ચુકાદાનો અમલ કરવા અથવા ભારતમાં કોઈ ચુકાદાનો લાભ લેવાના કોઈપણ અધિકારો પર પૂર્વગ્રહ નહીં કરે; અથવા (બી) ભારતના કાયદા દ્વારા સંચાલિત લવાદી કરાર પર કરવામાં આવેલા કોઈપણ ચુકાદાને લાગુ થશે.	**૫૧. સેવિંગ્સ**—જો આ પ્રકરણ ઘડવામાં આવ્યું ન હોત તો કોઈ પણ વ્યક્તિને ભારતમાં કોઈ પુરસ્કારનો અમલ કરવા અથવા ભારતમાં કોઈ પુરસ્કારનો લાભ લેવા માટેના કોઈપણ અધિકારો પર આ પ્રકરણની કોઈ બાબત પક્ષપાત કરશે નહીં.
૧૦. **રદ કરો**.—આર્બિટ્રેશન (પ્રોટોકોલ અને કન્વેન્શન) એક્ટ, ૧૯૩૭ (૧૯૩૭ નો ૬), જે વિદેશી	૫૨. **પ્રકરણ II લાગુ નહીં થાય.**— જે વિદેશી પુરસ્કારોને આ પ્રકરણ લાગુ પડે છે તેના સંબંધમાં આ ભાગનો

પુરસ્કારોને આ કાયદો લાગુ પડે છે તેના સંબંધમાં તેની અસર બંધ થઈ જશે.	બીજો અધ્યાય લાગુ થશે નહીં.
૧૧. **હાઈકોર્ટની નિયમ બનાવવાની સત્તા.**—હાઈકોર્ટ આ અધિનિયમ સાથે સુસંગત નિયમો બનાવી શકે છે– વિદેશી પુરસ્કારો દાખલ કરવા અને તેના પરિણામે અથવા આનુષંગિક તમામ કાર્યવાહી; આ અધિનિયમ હેઠળ વિદેશી પુરસ્કારો લાગુ કરવા માંગતા પક્ષ દ્વારા જે પુરાવા રજૂ કરવા આવશ્યક છે; અને (સી) સામાન્ય રીતે, આ અધિનિયમ હેઠળ અદાલતમાં તમામ કાર્યવાહી.	

૬૫. જોગવાઈઓના બે સમૂહની સરખામણી દર્શાવે છે કે કલમ ૪૪,૧૯૯૬ના અધિનિયમની વ્યાખ્યા કલમ અગાઉના અધિનિયમની કલમ ૨નું શાબ્દિક પુનઃઉત્પાદન છે (પરંતુ "અધિનિયમ" ની જગ્યાએ "પ્રકરણ", "અનુસૂચિ" ની જગ્યાએ "પ્રથમ અનુસૂચિ" અને કલમ ૪૪માં "પુરસ્કાર" શબ્દની પહેલાં "મધ્યસ્થી" શબ્દનો ઉમેરો).કલમ ૪૫ અગાઉના અધિનિયમની કલમ ૩ ને અનુરૂપ છે.

૬૬. કલમ ૪૬ એ કલમ ૪ (૨) નું શાબ્દિક પુનઃઉત્પાદન છે, સિવાય કે "અધિનિયમ" માટે "પ્રકરણ" શબ્દની અવેજી.કલમ ૪૭ એ પેટા–કલમ (૧) માં "અદાલત સમક્ષ" શબ્દોના ઉમેરા અને તે કલમમાં "અદાલત" નો અર્થ શું છે તે અંગેના સ્પષ્ટીકરણ સિવાય કલમ ૮નું લગભગ પુનઃઉત્પાદન છે.

૬૭. કલમ ૪૮ કલમ ૭; કલમ ૪૯ થી કલમ ૬ (૧) અને કલમ ૫૦ થી કલમ ૬ (૨) ને અનુરૂપ છે.

૬૮. જોગવાઈઓ વધુ સુવ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવવામાં આવી છે તે હકીકત ઉપરાંત, એ નોંધવું જોઈએ કે ૧૯૯૬ના કાયદાની જોગવાઈઓ સ્પષ્ટપણે ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શન એવોર્ડ્સના અમલીકરણને સરળ અને ઝડપી બનાવવાનો હેતુ ધરાવે છે.

૬૯. આર્બિટ્રેશનમાં મોકલવાની બાબતોના સંદર્ભમાં કાર્યવાહીના સ્ટે સાથે સંકળાયેલા ૧૯૬૧ના કાયદાની કલમ ૩ તેની અરજીમાં "કોઈપણ અદાલતમાં કાનૂની કાર્યવાહી" સુધી મર્યાદિત હતી અને અદાલતને તેની સામેની કાર્યવાહી પર સ્ટે ન મૂકવાનો વ્યાપક વિવેક હતો.વર્તમાન કાયદાની કલમ ૪૫ માં અનુરૂપ જોગવાઈનો વ્યાપક ઉપયોગ છે અને તે

કોઈપણ ન્યાયિક સત્તા સમક્ષ કાર્યવાહીને આવરી લે છે.વધુમાં, કલમ ૪૫ હેઠળ ન્યાયિક સત્તા પક્ષકારોને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલવાનો ઇનકાર કરવા માટે સંકુચિત વિવેકબુદ્ધિ ધરાવે છે."

ત્યારબાદ વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ તે કેસની હકીકતો પર એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા કે, બે ભારતીય પક્ષો વચ્ચે સિંગાપોરમાં આપવામાં આવેલ લવાદનો ચુકાદો લવાદ અધિનિયમના ભાગ–૧ હેઠળ નહીં પણ ભાગ–૨ હેઠળ લાગુ કરવામાં આવશે.

૩૭. તેવી જ રીતે, દિલ્હી હાઇકોર્ટ વિદ્વાન સિંગલ જજ, **ઢોલી સ્પિનટેક્સ વિરુદ્ધ લુઇસ ડ્રેફસ**, CS (COMM) ૨૮૬/૨૦૨૦ (૨૪.૧૧.૨૦૨૦ પર નિર્ણય) માં, કાયદાના સમાન મુદ્દાને ધ્યાનમાં લેવાનો પ્રસંગ હતો, અને **સાસણ** ▌(સુપ્રા) નો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, યોગ્ય રીતે ચુકાદો આપ્યો હતોઃ

"**૪૩.** વાદીના વિદ્વાન વકીલે કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ પર ભારે આધાર રાખ્યો છે, જે એવી વિચારણાઓ અને ઉદ્દેશોની જોગવાઈ કરે છે જે કાયદેસર છે અને જે નથી, આમ ભારપૂર્વક જણાવે છે કે ભારતીય કાયદાની બહાર કરાર કરનારા બે ભારતીય પક્ષો કાયદાની જોગવાઈઓને હરાવી દેશે અને જાહેર નીતિનો વિરોધ કરશે.વાદીના વિદ્વાન વકીલ કાં તો

પક્ષો વચ્ચેના કરારની કલમ ૬ ને રદબાતલ જાહેર કરવા માંગે છે અથવા બ્લુ પેન્સિલ ટેસ્ટ લાગુ કરીને કલમ–૬ ને અર્થપૂર્ણ અર્થઘટન આપે છે જેના દ્વારા પક્ષો પછી પોતાને ભારતીય કપાસ સંગઠનના અધિકારક્ષેત્રને આધિન કરી શકે છે.(૨૦૧૭) ૨ એસ. સી. સી. ૨૨૮ સેન્ટ્રોટ્રેડ મિનરલ્સ એન્ડ મેટલ ઇન્ક. વિ. માં માનનીય સુપ્રીમ કોર્ટની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ.હિન્દુસ્તાન કોપર લિમિટેડે લવાદીમાં પક્ષની સ્વાયત્તતાના સિદ્ધાંત પર ભાર મૂક્યો હતો અને એવું માન્યું હતું કે તે વર્ચ્યુઅલ રીતે કરોડરજ્જુ છે જે પક્ષોને લવાદીના યોગ્ય કાયદા તરીકે વિદેશી કાયદાને અપનાવવાની મંજૂરી આપે છે.(૨૦૦૫) ૫ એસ. સી. સી. ૪૬૫ ટેક્નીપ એસ. એ. વિ. એસ. એમ. એસ. હોલ્ડિંગ પ્રાઇવેટ લિમિટેડમાં, કાયદાના સંઘર્ષો સાથે વ્યવહાર કરતી માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે એવું માન્યું હતું કે વિદેશી કાયદાની લાગુ થવાની અવગણના નૈતિકતા અને ન્યાયના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો સાથે સંબંધિત હોવી જોઈએ અને જ્યારે વિદેશી કાયદો આવા સિદ્ધાંતનું ખુલ્લું અથવા ઘોર ઉલ્લંઘન સમાન હોય ત્યારે જ વિદેશી કાયદાને લાગુ કરવા માટે સત્તાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ, તે પણ અપવાદરૂપે અને ખૂબ જ સાવધાની સાથે.એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે એક અર્થમાં સંસદ અથવા રાજ્યો દ્વારા ઘડવામાં આવેલા તમામ કાયદાઓને ભારતીય જાહેર નીતિનો ભાગ કહી શકાય, પરંતુ વિદેશી કાયદાને માત્ર એટલા માટે નકારી

કાઢવો કે તે ભારતીય કાયદાની વિરુદ્ધ છે, તે ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાના આધારને હરાવી દેશે, જેને ભારત નિર્વિવાદપણે અનુસરે છે.

***

૪૭. તેથી, પક્ષકારો વચ્ચે આર્બિટ્રેશન કરાર મૂળ કરારથી સ્વતંત્ર કરાર હોવાથી અને પક્ષો આર્બિટ્રેશન માટે અલગ સંચાલિત કાયદો પસંદ કરી શકે છે, બે ભારતીય પક્ષો આર્બિટ્રેશનને સંચાલિત કરતા કાયદા તરીકે વિદેશી કાયદો પસંદ કરી શકે છે.વધુમાં પક્ષકારો વચ્ચેના કરારમાં સ્પષ્ટપણે એક વિદેશી તત્વ હોવાથી, બે ભારતીય પક્ષો, એટલે કે વાદી અને સામાવાળા ઇંગ્લેન્ડના કાયદા દ્વારા સંચાલિત આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદી માટે સંમત થઈ શક્યા હોત.આથી પક્ષો વચ્ચેના ૩૦મી મે, ૨૦૧૯ના કરારની કલમ ૬ રદબાતલ નથી."

<u>કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ અને ૨૮ના આધારે અપીલકર્તાની દલીલ</u>

૩૮. શ્રી હિમાનીએ દલીલ કરી છે કે જો **એટલાસ** (સુપ્રા)ને બંધનકર્તા પૂર્વવર્તી તરીકે લેવામાં આવે તો પણ તેમાં કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩નું ઉલ્લંઘન કેવી રીતે કરવામાં આવતું નથી તે અંગે કોઈ ચર્ચા નથી અને તે કોઈ પણ સંજોગોમાં લવાદી અધિનિયમની કલમ ૨૮ (૧) (એ) અને કલમ ૩૪ (૨એ)

ના આધારે તેમની દલીલ સાથે વ્યવહાર કરતું નથી. કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ અને ૨૮ નીચે મુજબ વાંચે છેઃ

"૨૩. **કયા વિચારણાઓ અને ઉદ્દેશો કાયદેસર છે, અને શું નથી.**— કરારની વિચારણા અથવા ઉદ્દેશ કાયદેસર છે, સિવાય કે –

તે કાયદા દ્વારા પ્રતિબંધિત છે; અથવા

તે એવી પ્રકૃતિનું છે કે, જો મંજૂરી આપવામાં આવે તો તે કોઈ પણ કાયદાની જોગવાઈઓને નિષ્ફળ બનાવશે; અથવા

કપટપૂર્ણ છે; અથવા તેમાં સામેલ છે અથવા

તે વ્યક્તિ અથવા અન્યની સંપત્તિને નુકસાન પહોંચાડે છે; અથવા કોર્ટ તેને અનૈતિક અથવા જાહેર નીતિનો વિરોધ કરતી હોવાનું માને છે.

આ દરેક કેસમાં, કરારની વિચારણા અથવા હેતુ ગેરકાયદેસર હોવાનું કહેવાય છે.દરેક કરાર કે જેનો ઉદ્દેશ અથવા વિચારણા ગેરકાયદેસર છે, તે રદબાતલ છે."

"૨૮. **કાનૂની કાર્યવાહીના પ્રતિબંધમાં કરારો રદબાતલ છે.**— દરેક સમજૂતી –

(ક) જેના દ્વારા કોઈ પણ પક્ષને સામાન્ય ટ્રિબ્યુનલોમાં સામાન્ય કાનૂની કાર્યવાહી દ્વારા કોઈપણ કરાર હેઠળ અથવા તેના સંદર્ભમાં તેના અધિકારોનો અમલ કરવા માટે સંપૂર્ણપણે પ્રતિબંધિત કરવામાં આવે છે, અથવા જે તે સમયને મર્યાદિત કરે છે કે જેમાં તે આ રીતે તેના અધિકારોનો અમલ કરી શકે છે; અથવા

(બી) જે કોઈ પણ પક્ષના અધિકારોને નાબૂદ કરે છે, અથવા કોઈ પણ પક્ષને કોઈ ચોક્કસ સમયગાળાની સમાપ્તિ પર કોઈ કરાર હેઠળ અથવા તેના સંદર્ભમાં કોઈપણ જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરે છે, જેથી કોઈ પણ પક્ષને તેના અધિકારોને લાગુ કરવાથી પ્રતિબંધિત કરી શકાય, તે હદ સુધી રદબાતલ છે.

અપવાદ ૧.—**આર્બિટ્રેશન વિવાદનો સંદર્ભ આપવા માટે કરારની બચત જે ઊભી થઈ શકે છે.**—આ કલમ એવા કરારને ગેરકાયદેસર બનાવશે નહીં, જેના દ્વારા બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ સંમત થાય છે કે કોઈ પણ વિષય અથવા વિષયોના વર્ગના સંબંધમાં તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવતા કોઈપણ વિવાદને લવાદી માટે મોકલવામાં આવશે અને

આવી લવાદીમાં આપવામાં આવેલી રકમ જ આમ ઉલ્લેખિત વિવાદના સંબંધમાં વસૂલવામાં આવશે."

***

૩૯. કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ માં દેખાતી પ્રપંચી અભિવ્યક્તિ "જાહેર નીતિ" એ વિજ્ઞાન અને કાયદામાં માનવજાત દ્વારા કરવામાં આવેલી પ્રગતિને અનુરૂપ ફેરફાર કરવા માટે સક્ષમ એક સંબંધિત ખ્યાલ છે.કોર્ટ ઓફ અપીલનો એક મહત્વપૂર્ણ પ્રારંભિક ચુકાદો, એટલે કે, **મેક્સિમ નોર્ડનફેલ્ટ ગન્સ એન્ડ એમ્યુનિશન કંપની વિ. નોર્ડનફેલ્ટ,** [૧૮૯૩] ૧ Ch. ૬૩૦ ["નોર્ડેનફેલ્ટ"] તેને આ રીતે મૂકે છેઃ

"જે નિયમો જાહેર નીતિના પાયા પર આધારિત હોય છે, જે નિયત અથવા રૂઢિગત કાયદાને લગતા નિયમો ન હોય, તે યોગ્ય પ્રસંગે વિસ્તરણ અથવા ફેરફાર કરવામાં સક્ષમ હોય છે.સંજોગો બદલાઈ શકે છે અને વ્યાપારી પ્રથાને અનુકૂળ બનાવી શકે છે જે અગાઉ વાણિજ્ય માટે તોફાની હતી.પરંતુ એક વાત કહેવાની છે કે એક એવો પ્રસંગ ઊભો થયો છે કે જેના પર નિયમના અક્ષરનું પાલન કરવું એ તેની ભાવનાની અવગણના કરવી હશે, અને બીજી બાબત એ છે કે નિયમ હજુ પણ અસ્તિત્વમાં છે તેનો ઇનકાર કરવો. લોર્ડ જસ્ટિસ ફ્રાય હિચકોક વિ. કોકર [૧૪૨] માંથી જે કહેવત ટાંકે છે. ૬ એ. એન્ડ ઇ. ૩૪૮], તાલિસ વિ. ટાલિસ [૧ ઇ.

એન્ડ બી. ૩૯૧] માંથી, અને મલ્લન વિ. મે [૧૧ એમ. એન્ડ ડબલ્યુ. ૬૫૩] માંથી, આંશિક સંયમના કિસ્સાઓમાં તમામ આદેશો છે, જ્યાં ચોક્કસ કરારની વાજબીતાને ધ્યાનમાં લેવી જરૂરી છે.આવા કિસ્સાઓમાં વ્યક્તિની જરૂરી સુરક્ષા એ સોદાની વાજબીતાનું યોગ્ય માપ હોઈ શકે છે. જ્યારે લોર્ડ જસ્ટિસ ફ્રાય મૃત્યુ પામે છે [૧૪ Ch. ડી. ૩૬૬] સામાન્ય કાયદાના શાસનના અસ્તિત્વના પ્રશ્નની તપાસ કરવા માટે, તે ધારે છે કે, મને લાગે છે તેમ, પૂરતા સમર્થન વિના, વ્યક્તિનું સંપૂર્ણ રક્ષણ એ એકમાત્ર કારણ છે જે સિદ્ધાંતના મૂળમાં હોવું જોઈએ.પરંતુ કાયદાકીય સિદ્ધાંતની વાજબીતા જે સામાન્ય સંયમને સંપૂર્ણપણે પ્રતિબંધિત કરે છે તે કોઈ પણ ચોક્કસ કેસમાં સોદાની વાજબીતા (પક્ષો વચ્ચેની જેમ) સમાન નથી.એ દલીલના સંદર્ભમાં કે નિયમ, જો તે અસ્તિત્વમાં હોય, તો તે કૃત્રિમ હશે, અને તેથી કોઈ અપવાદને સ્વીકારશે નહીં, એજર્ટન વિ. અર્લ બ્રાઉનલો [૪ એચ. એલ. સી. ૧] ના કિસ્સામાં ન્યાયાધીશો અને હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સના ચુકાદાઓ, ઉદાહરણ તરીકે, હું રજૂ કરું છું, રૂઢિગત કાયદાના નિશ્ચિત નિયમ અને કારણ અને નીતિ પર આધારિત નિયમ વચ્ચેનો તફાવત. બાદમાં અપવાદોને સ્વીકારી શકે છે, જો કે પહેલું ન પણ હોય."

(પૃષ્ઠો પર ૬૬૧–૬૬૨)

***

"મને પરિણામ નીચે મુજબ લાગે છેઃસામાન્ય નિયંત્રણો, અથવા, બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વિસ્તારમાં સંપૂર્ણપણે અમર્યાદિત નિયંત્રણો, એક નિયમ તરીકે, કાયદા દ્વારા મંજૂરી નથી, તેમ છતાં નિયમ અપવાદોને સ્વીકારે છે.આંશિક નિયંત્રણો, અથવા, બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, નિયંત્રણો કે જેમાં માત્ર એવી જગ્યાઓની મર્યાદા સામેલ હોય કે જ્યાં, જેની સાથે, અથવા જે પદ્ધતિઓમાં, વેપાર ચલાવવાનો હોય, તે સારી વિચારણા માટે માન્ય હોય છે, અને જ્યાં તેઓ કરારના વાજબી રક્ષણ માટે જરૂરી હોય તે કરતાં વધુ વિસ્તારતા નથી.સમયની મર્યાદા, પોતે જ, સામાન્ય સંયમને આંશિકમાં રૂપાંતરિત કરતી નથી."જે બાબતને કાયદો મંજૂરી આપતો નથી તેને સહન ન કરવી જોઈએ કારણ કે તે માત્ર ટૂંકા સમય માટે જ ચાલે છે." જો કે, આંશિક સંયમની વાજબીતાને ધ્યાનમાં લેતા, તે જે સમય માટે લાદવામાં આવે છે તે ધ્યાનમાં લેવાનું એક ભૌતિક તત્વ હોઈ શકે છે."

(પૃષ્ઠો પર ૬૬૨–૬૬૩)

૪૦. **ઘેરૂલાલ પારેખ વિરુદ્ધ મહાદેવદાસ મૈયા,** ૧૯૫૯ સપ (૨) એસસીઆર ૪૦૬ [ઘેરૂલાલ] માં આ અદાલતના ઉત્કૃષ્ટ ચુકાદામાં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છેઃ

"... ચેશાયર અને ફીકૂટે લો ઓફ કોન્ટ્રાક્ટ ૩ જી આવૃત્તિ પરના તેમના પુસ્તકમાં, પૃષ્ઠ પર અવલોકન કર્યું છે.૨૮૦ આમઃ

"તે જે જાહેર હિતોનું રક્ષણ કરવા માટે રચાયેલ છે તે એટલા વ્યાપક અને વૈવિધ્યસભર છે, અને શું હાનિકારક છે તે અંગેના મંતવ્યો આવશ્યકપણે સામાજિક અને નૈતિક માન્યતાઓ સાથે એટલા મોટા પ્રમાણમાં બદલાય છે, અને કેટલીકવાર રાજકીય મંતવ્યો સાથે પણ, વિવિધ ન્યાયાધીશો, તે કાનૂની નિર્ણય માટે વિશ્વાસઘાતી અને અસ્થિર આધાર બનાવે છે.... આ પ્રશ્નોએ ભૂતકાળમાં અદાલતોને ઉશ્કેર્યા છે, પરંતુ કાયદાની હાલની સ્થિતિ વાજબી રીતે સ્પષ્ટ જણાય છે.અમુક અંશે ખાતરી સાથે બે અવલોકનો કરી શકાય છે.

પ્રથમ, જો કે પૂર્વવર્તી દ્વારા પહેલેથી જ સ્થાપિત નિયમોને બદલાતી દુનિયાની નવી પરિસ્થિતિઓને અનુરૂપ ઘડવા જોઈએ, પરંતુ હવે અદાલતો માટે જાહેર નીતિના નવા વડાની શોધ કરવી કાયદેસર નથી.ન્યાયાધીશ તેમના મતે સમુદાયના ભલા માટે શું છે તે અંગે અનુમાન લગાવવા માટે સ્વતંત્ર નથી. તેણે અગાઉના નિર્ણયોમાં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતોને સીધા અથવા સામ્યતા દ્વારા લાગુ કરવામાં સંતોષ હોવો જોઈએ. તેણે કાયદાની આ ચોક્કસ શાખાને વિસ્તૃત નહીં પણ વિસ્તૃત કરવી જોઈએ.

બીજું, જો કે કરાર એ એક છે જે પ્રથમ દૃષ્ટિએ જાહેર નીતિના માન્યતા પ્રાપ્ત વડાઓમાંથી એક હેઠળ આવે છે, જ્યાં સુધી તેના હાનિકારક ગુણો નિર્વિવાદ ન હોય ત્યાં સુધી તેને ગેરકાયદેસર ગણવામાં આવશે નહીં. લોર્ડ એટકિને એક અગ્રણી કેસમાં ટિપ્પણી કરી હતી તેમ, આ સિદ્ધાંત "માત્ર એવા સ્પષ્ટ કિસ્સાઓમાં લાગુ થવો જોઈએ જેમાં જનતાને નુકસાન નોંધપાત્ર રીતે નિર્વિવાદ છે, અને તે કેટલાક ન્યાયિક દિમાગના વિશિષ્ટ તારણો પર આધારિત નથી. લોકપ્રિય ભાષામાં. કરારને શંકાનો લાભ આપવો જોઈએ." એન્સન તેમના કરારના કાયદામાં આ જ નિયમ જણાવે છે, p.૨૧૬:

"૧૮૭૫માં જેસલ, એમ. આર. એ એક સિદ્ધાંત રજૂ કર્યો હતો જે અદાલતો માટે હજુ પણ માન્ય છે, જ્યારે તેમણે કહ્યું હતું:'તમારી પાસે ધ્યાનમાં લેવાની આ સર્વોચ્ચ જાહેર નીતિ છે, કે તમે કરારની સ્વતંત્રતામાં દખલ કરવા માટે હળવાશથી નથી; અને તે અન્ય જાહેર હિતો સાથે કરારની સ્વતંત્રતાને સમાધાન કરવામાં છે જેને ઓછા મહત્વ તરીકે ગણવામાં આવે છે કે આ કિસ્સાઓમાં મુશ્કેલી ઊભી થાય છે.

જો કે, આપણે એમ કહી શકીએ કે કાયદાની નીતિ, અમુક વિષયો પર, સહન કરી શકાય તેવા ચોક્કસ નિયમોના સમૂહમાં કામ કરવામાં આવી

છે.ચોક્કસ કિસ્સાઓમાં આનો ઉપયોગ સમયની શરતો અને જાહેર અભિપ્રાય અને નૈતિકતાના પ્રગતિશીલ વિકાસ સાથે આવશ્યકપણે બદલાય છે, પરંતુ, લોર્ડ રાઈટે કહ્યું છે તેમ, 'જાહેર નીતિ, સામાન્ય કાયદાની અન્ય કોઈપણ શાખાની જેમ, હોવી જોઈએ, અને મને લાગે છે કે, પૂર્વવર્તીઓના ન્યાયિક ઉપયોગ દ્વારા સંચાલિત છે.જો એવું કહેવામાં આવે કે જાહેર નીતિના નિયમોને બદલાતી દુનિયાની નવી પરિસ્થિતિઓને અનુરૂપ બનાવવાની જરૂર છે, તો તે સાચું છે; પરંતુ સામાન્ય રીતે સામાન્ય કાયદાના સિદ્ધાંતો માટે પણ આ જ સાચું છે."

હેલ્સબરીઝ લોઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડમાં, ત્રીજી આવૃત્તિ, વોલ્યુમ. ૮, સિદ્ધાંત પી પર જણાવવામાં આવ્યો છે.૧૩૦ આમઃ

"કોઈપણ સમજૂતી જે જાહેર જનતા માટે હાનિકારક હોય અથવા જાહેર હિતની વિરુદ્ધ હોય તે જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ હોવાને કારણે રદબાતલ છે.જોકે, એવું લાગે છે કે કાયદાની આ શાખાને લંબાવવામાં આવશે નહીં.કાયદાની કહેવાતી નીતિથી વિપરીત શું છે તેનો નિર્ણય સમયાંતરે બદલાતો રહે છે.ઘણા વ્યવહારો હવે જાળવી રાખવામાં આવ્યા છે જે અગાઉની પેઢીમાં કાયદાની માનવામાં આવતી નીતિથી વિપરીત તરીકે

ટાળવામાં આવ્યા હોત. નિયમ રહે છે, પરંતુ તેનો અમલ સિદ્ધાંતો સાથે બદલાય છે જે હાલમાં જાહેર અભિપ્રાયને માર્ગદર્શન આપે છે." ..."

(પૃષ્ઠો પર ૪૩૨–૪૩૪)

***

"... જાહેર નીતિના સિદ્ધાંતનો સારાંશ આ રીતે આપી શકાય:જાહેર નીતિ અથવા કાયદાની નીતિ એક ભ્રામક ખ્યાલ છે; તેને "અવિશ્વસનીય માર્ગદર્શક", "પરિવર્તનશીલ ગુણવત્તા", "અનિશ્ચિત", "અનિયંત્રિત ઘોડો" વગેરે તરીકે વર્ણવવામાં આવી છે; કાયદાની અદાલતની પ્રાથમિક ફરજ એ છે કે પક્ષકારોએ આપેલા વચનને અમલમાં મૂકવું અને કરારની પવિત્રતાને જાળવી રાખવી જે સમાજનો આધાર બનાવે છે, પરંતુ અમુક કિસ્સાઓમાં, કોર્ટ તેમને જાહેર નીતિ પર આધારિત નિયમ પર તેમની ફરજમાંથી મુક્ત કરી શકે છે; વધુ સારા શબ્દોની અછત માટે લોર્ડ એટકિને વર્ણવ્યું છે કે જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ કંઈક કરવું એ હાનિકારક વસ્તુ છે, પરંતુ સિદ્ધાંત માત્ર હાનિકારક કેસોમાં જ નહીં પણ હાનિકારક વૃત્તિઓ માટે પણ વિસ્તૃત છે; જાહેર નીતિનો આ સિદ્ધાંત માત્ર સામાન્ય શાખાની એક શાખા છે."

(પૃષ્ઠો પર ૪૩૯–૪૪૦)

૪૧. આ ચુકાદાને પછીના કેટલાક નિર્ણયોમાં મંજૂરી સાથે સંદર્ભિત કરવામાં આવ્યો છે.આમ, મુરલીધર અગ્રવાલ વિરુદ્ધ યુ. પી. રાજ્ય, (૧૯૭૪) ૨ એસ. સી. સી. ૪૭૨ માં, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતોઃ

"૩૦. "સાર્વજનિક નીતિને વિનફિલ્ડ દ્વારા "ન્યાયિક કાયદા અથવા સમુદાયની વર્તમાન જરૂરિયાતો પર આધારિત અર્થઘટનના સિદ્ધાંત" તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે [પર્સી એચ. વિનફિલ્ડ, પબ્લિક પોલિસી ઇન ઇંગ્લિશ કોમન લો, ૪૨ હાર્વર્ડ લો રેવ. ૭૬].હવે, આ બતાવશે કે સમગ્ર જનતાના હિતોને ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ; પરંતુ તે વ્યવહારમાં વિરોધાભાસ તરફ દોરી જાય છે કે ઘણા કિસ્સાઓમાં જે ચિંતનમાં હોય તેવું લાગે છે તે માત્ર એક વર્ગનું હિત છે, અને તેમાં એક નાનો વર્ગ છે.વિરોધાભાસની સમજૂતી એ છે કે અદાલતોએ ચોક્કસપણે સમગ્ર સમુદાયના હિતો તેમજ તેના નોંધપાત્ર વર્ગના હિતોને તોલવું જોઈએ, જેમ કે ભાડૂતો, ઉદાહરણ તરીકે, આ કેસમાં એક વર્ગ તરીકે.જો નિર્ણય તેમની તરફેણમાં હોય, તો તેનો અર્થ એ છે કે તેમના આચરણમાં એવું કંઈ નથી જે સમગ્ર રાષ્ટ્ર માટે પૂર્વગ્રહયુક્ત હોય.ન તો સમગ્ર સમુદાયનો લાભ હંમેશા માત્ર મૌન વિચારણા છે.અદાલતોએ સામુદાયિક હિતો અને વિભાગીય હિતો વચ્ચે સ્પષ્ટ દ્રષ્ટિએ સંતુલન જાળવવું પડી શકે છે.તેથી, અહીં આપણે કરારની સામાન્ય સ્વતંત્રતા સાથે સંબંધિત

છીએ જે દરેક વ્યક્તિ પાસે આ સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધમાં છે કે આ સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ કોઈ વર્ગને આધિન કરવા માટે, માન્ય અથવા વાજબી આધારો વિના દાવાની સતામણી માટે કરવામાં આવશે નહીં.અદાલતો જાહેર નીતિના કોઈ (એસ. આઈ. સી.) નવા વડાઓ ન બનાવી શકે [ઘેરૂલાલ પારેખ વિરુદ્ધ મહાદેવદાસ મૈયા, ૧૯૫૯ સપ (૨) એસ. સી. આર. ૪૦૬,૪૦] એ દ્રષ્ટિકોણ માટે ન્યાયિક આદેશમાં નોંધપાત્ર સમર્થન હોવા છતાં, જાહેર નીતિના વડાઓની શ્રેણીઓ બંધ નથી અને એક વ્યાપક ક્ષેત્ર છે જેમાં અદાલતો ન્યાયિક કાયદા અથવા સમુદાયની વર્તમાન જરૂરિયાતો પર આધારિત અર્થઘટનના સિદ્ધાંત તરીકે નીતિની પરિવર્તનશીલ કલ્પનાને લાગુ કરી શકે છે તે દ્રષ્ટિકોણ માટે ન્યાયિક સત્તાનો પણ અભાવ છે [ડેનિસ લોયડ, જાહેર નીતિ (૧૯૫૩) પૃષ્ઠો ૧૧૨ અને૧૧૩.]."

૪૨. **ભારત સંઘ વિરુદ્ધ ગોપાલ ચંદ્ર મિશ્રા,** (૧૯૭૮) ૨ એસ. સી. સી. ૩૦૧ માં આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતોઃ

"૩૮. તે યાદ રાખવું જોઈએ કે જાહેર નીતિનો સિદ્ધાંત સામાન્ય કાયદાની માત્ર એક શાખા છે, અને તેના સિદ્ધાંતોને સ્ફટિકીકૃત કરવામાં આવ્યા છે અને તેનો અવકાશ ન્યાયિક ઉદાહરણો દ્વારા સારી રીતે વર્ણવવામાં

આવ્યો છે.તેને કેટલીકવાર "ખૂબ જ અનિયંત્રિત ઘોડો" તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે.જાહેર નીતિ, ન્યાયમૂર્તિમ કે બરોઝ, ન્યાયમૂર્તિ. એ તેને ફૉન્ટલરોય કેસમાં મૂકી [એમિકેબલ સોસાયટી વિ. બોલેન્ડ, (૧૮૩૦) ૪ બ્લાઇ, (એનએસ) ૧૯૪:૨ ડાઉ એન્ડ સી૧૧], "એક અશાંત ઘોડો છે અને જ્યારે તમે તેની આડઅસર કરો છો, ત્યારે તે તમને ક્યાં લઈ જશે તે ખબર નથી".તેથી, જાહેર નીતિ ન્યાયિક નિર્ણય માટે ખૂબ જ અસુરક્ષિત, શંકાસ્પદ અને અવિશ્વસનીય આધાર બની શકે છે અને અદાલતો આ વિશ્વાસઘાતી ઘોડા પર ચઢવા માટે ખૂબ જ સાવધ રહી શકે છે, ભલે તે જરૂરી હોય.આ સિદ્ધાંત, જેમ કે આ અદાલતે ઘેરૂલાલ પારેખ કેસમાં [AIR ૧૯૫૯ SC ૭૮૧:૧૯૫૯ ધારો કે ૨ એસસીઆર ૪૦૬] (આઇબીઆઇડી.), માત્ર એવા કિસ્સામાં લાગુ કરી શકાય છે જ્યાં જનતાને સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ નુકસાન થાય છે.સુબ્બા રાવના શબ્દો ટાંકવા માટે, ન્યાયમૂર્તિ. (ન્યાયમૂર્તિ તે સમયે હતા):

જોકે સૈદ્ધાંતિક રીતે બદલાતી દુનિયાના અપવાદરૂપ સંજોગોમાં (જાહેર નીતિના) નવા વડા વિકસાવવાની મંજૂરી હોઈ શકે છે, પરંતુ સમાજની સ્થિરતાના હિતમાં સલાહ આપવામાં આવે છે કે આ દિવસોમાં નવા વડાઓ શોધવાનો કોઈ પ્રયાસ ન કરવો.

એવા કોઈ સંજોગો નથી, ગમે તે હોય, જે દર્શાવે કે અપીલકર્તા દ્વારા રાજીનામું પાછું ખેંચવાથી જનતાને અથવા તો વ્યક્તિને પણ નુકસાન થશે.તેથી, વિવાદ દૂર કરવામાં આવે છે."

૪૩. **સેન્ટ્રલ ઈનલેન્ડ વોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન વિ. બ્રોજો નાથ ગાંગુલી,** (૧૯૮૬) ૩ એસસીસી ૧૫૬ માં આ કોર્ટનો ચુકાદો આ વિષય પરના કેસ કાયદાનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, પછી ચુકાદો આપ્યોઃ

"**૯૨.** ભારતીય કરાર કાયદો "જાહેર નીતિ" અથવા "જાહેર નીતિનો વિરોધ" અભિવ્યક્તિને વ્યાખ્યાયિત કરતો નથી.વસ્તુઓની પ્રકૃતિથી, "જાહેર નીતિ", "જાહેર નીતિનો વિરોધ" અથવા "જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ" અભિવ્યક્તિઓ ચોક્કસ વ્યાખ્યામાં અસમર્થ છે.જોકે, જાહેર નીતિ એ કોઈ ચોક્કસ સરકારની નીતિ નથી.તે એવી કેટલીક બાબતોને સૂચિત કરે છે જે જાહેર હિત અને જાહેર હિત સાથે સંબંધિત છે.જાહેર હિત માટે અથવા જાહેર હિતમાં શું છે અથવા જાહેર હિત અથવા જાહેર હિત માટે શું હાનિકારક અથવા હાનિકારક હશે તેનો ખ્યાલ સમયાંતરે બદલાતો રહ્યો છે.જેમ જેમ નવી વિભાવનાઓ જૂનીનું સ્થાન લે છે તેમ, એક સમયે જાહેર નીતિ વિરુદ્ધ માનવામાં આવતા વ્યવહારોને હવે અદાલતો દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવી રહ્યું છે અને તેવી જ રીતે જ્યાં જાહેર નીતિના સારી રીતે

માન્યતા પ્રાપ્ત વડા છે, ત્યાં અદાલતો તેને નવા વ્યવહારો અને બદલાયેલા સંજોગો સુધી વિસ્તારવામાં અચકાતી નથી અને કેટલીકવાર જાહેર નીતિના નવા વડા શોધવામાં પણ અચકાતી નથી.વિચારની બે શાળાઓ છે–"સંકુચિત દૃશ્ય" શાળા અને "વ્યાપક દૃશ્ય" શાળા.પહેલાના અનુસાર, અદાલતો જાહેર નીતિના નવા વડાઓ બનાવી શકતી નથી, જ્યારે કે પછીની અદાલતો આ ક્ષેત્રમાં ન્યાયિક કાયદો ઘડવાની તરફેણ કરે છે."સંકુચિત દૃષ્ટિકોણ" શાળાના અનુયાયીઓ જાહેર નીતિના આધારે કરારને અમાન્ય ઠેરવશે નહીં સિવાય કે તે ચોક્કસ આધાર સત્તાવાળાઓ દ્વારા સારી રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો હોય.જેનસન વિ. ડ્રિફોન્ટેઇન કોન્સોલિડેટેડ ગોલ્ડ માઇન્સ લિમિટેડ [(૧૯૦૨) એસી ૪૮૪,૫૦૦] માં લોર્ડ ડેવીના આ શબ્દો કરતાં વધુ સ્પષ્ટ રીતે અને મોટેથી બોલાયેલા ડરપોકનો અવાજ ભાગ્યે જ ક્યારેય જોવા મળે છે:"જાહેર નીતિ હંમેશા કાનૂની નિર્ણય માટે અસુરક્ષિત અને વિશ્વાસઘાતી આધાર હોય છે.તે ૧૯૦૨ની વાત છે.સિત્તેર–આઠ વર્ષ અગાઉ, બરો, જે., રિચાર્ડસન વિ. મેલિશમાં [(૧૮૨૪) ૨ બિંગ ૨૨૯,૨૫૨:૧૩૦ ER ૨૯૪,૩૦૩ અને (૧૮૨૪–૩૪) ઓલ ER ૨૫૮,૨૬૬] એ જાહેર નીતિને "ખૂબ જ અનિયંત્રિત ઘોડો" તરીકે વર્ણવી હતી, અને જ્યારે એકવાર તમે તેને ભટકાવી દો છો ત્યારે તમને ક્યારેય ખબર નથી પડતી કે તે તમને ક્યાં લઈ જશે ".માસ્ટર ઓફ ધ રોલ્સ, લોર્ડ ડેનિંગ, જોકે, અનિયંત્રિત

ઘોડાઓથી દૂર રહેવાનો માણસ ન હતો અને શબ્દોમાં જે આપણી આંખો સામે યુવાન એલેક્ઝાન્ડર ધ ગ્રેટ ટેમિંગ બુસેફાલુસનું ચિત્ર રજૂ કરે છે, તેમણે એન્ડરબી ટાઉન ફૂટબોલ ક્લબ લિમિટેડમાં જણાવ્યું હતું.ફૂટબોલ એસોસિએશન. લિમિટેડ [(૧૯૭૧) Ch ૫૯૧,૬૦૬]:"કાઠીમાં એક સારા માણસ સાથે, અનિયંત્રિત ઘોડાને નિયંત્રણમાં રાખી શકાય છે.તે અવરોધોને પાર કરી શકે છે." જો ડરપોક હંમેશા આ ક્ષેત્રમાં હોત, તો માત્ર જાહેર નીતિનો સિદ્ધાંત જ નહીં, પરંતુ સામાન્ય કાયદો અથવા સમાનતાના સિદ્ધાંતો પણ ક્યારેય વિકસિત ન થયા હોત.સર વિલિયમ હોલ્ડસ્વર્થ તેમના હિસ્ટ્રી ઓફ ઇંગ્લિશ લૉ વોલ્યુમમાં. III,પૃ. ૫૫એ કહ્યું છે:

"હકીકતમાં, સામાન્ય કાયદો જેવા કાયદાનું માળખું, જે રાષ્ટ્રના વિકાસ સાથે ધીમે ધીમે વિકસ્યું છે, તે જરૂરી રીતે કેટલાક નિશ્ચિત સિદ્ધાંતો પ્રાપ્ત કરે છે, અને જો તે આ સિદ્ધાંતોને જાળવી રાખવાનું હોય તો તે જાહેર નીતિના આધારે અથવા અન્ય કોઈ સમાન આધાર પર, એવી પ્રથાઓને દબાવવા માટે સક્ષમ હોવું જોઈએ, જે હંમેશા નવા વેશમાં, તેમને નબળા અથવા નકારાત્મક બનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે."

આમ તે સ્પષ્ટ છે કે જાહેર નીતિને સંચાલિત કરતા સિદ્ધાંતો યોગ્ય પ્રસંગે વિસ્તરણ અથવા ફેરફાર કરવા માટે સક્ષમ હોવા જોઈએ અને હોવા જોઈએ.જે પ્રથાઓ એક સમયે સંપૂર્ણપણે સામાન્ય માનવામાં આવતી હતી તે આજે જાહેર અંતરાત્મા માટે અપ્રિય અને દમનકારી બની ગઈ છે.જો કોઈ કેસને આવરી લેતી જાહેર નીતિનો કોઈ વડા ન હોય, તો અદાલતે જાહેર અંતઃકરણ સાથે સુસંગત રહેવું જોઈએ અને જાહેર હિત અને જાહેર હિતને ધ્યાનમાં રાખીને આવી પ્રથાને જાહેર નીતિનો વિરોધ કરતી જાહેર કરવી જોઈએ.સૌથી ઉપર, કોઈ પણ કેસનો નિર્ણય કરતી વખતે જે સત્તા દ્વારા આવરી લેવામાં ન આવે, આપણી અદાલતો તેમની સમક્ષ બંધારણની પ્રસ્તાવનાનો પ્રકાશ ધરાવે છે.પૂર્વવર્તી અભાવે, અદાલતને હંમેશા તે પ્રકાશ અને આપણા બંધારણમાં સ્થાપિત મૂળભૂત અધિકારો અને નિર્દેશક સિદ્ધાંતો અંતર્ગત રહેલા સિદ્ધાંતો દ્વારા માર્ગદર્શન આપી શકાય છે."

૪૪. તેવી જ રીતે, રતન ચંદ હીરા ચંદ વિરુદ્ધ અસ્કર નવાઝ જંગ, (૧૯૯૧) ૩ એસસીસી ૬૭ માં, આ અદાલતે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કેઃ

"૧૭. હું હાઇકોર્ટ દ્વારા લેવામાં આવેલા નિષ્કર્ષ સાથે આદરપૂર્વક સંમત છું.તે વિવાદિત ન હોઈ શકે કે જે કરાર જાહેર હિતો અથવા જાહેર કલ્યાણને

નુકસાન પહોંચાડવાનું વલણ ધરાવે છે તે જાહેર નીતિ વિરુદ્ધ છે.જાહેર હિતો અથવા કલ્યાણને શું નુકસાન થાય છે તે સમય અને આબોહવા પર આધાર રાખે છે.જે સામાજિક વાતાવરણમાં કરાર લાગુ કરવાની માંગ કરવામાં આવે છે તે હકીકત, પ્રકૃતિ અને ઈજાની માત્રા નક્કી કરશે.તે જાહેર નીતિની વિભાવનાથી વિપરીત છે કે તે અપરિવર્તનીય છે, કારણ કે તે સમાજની વિવિધ જરૂરિયાતો અનુસાર બદલાતી રહેવી જોઈએ.તે જરૂરિયાતો શું છે તે સમાજના પ્રબુદ્ધ વર્ગના સર્વસંમતિ મૂલ્યના ચુકાદાઓ પર આધારિત હશે.આ મૂલ્યો કેટલીકવાર કાયદામાં સમાવિષ્ટ થઈ શકે છે, પરંતુ કેટલીકવાર તેઓ ન પણ હોઈ શકે.વિધાનસભા ઘણીવાર બદલાતી જરૂરિયાતો અને મૂલ્યો સાથે તાલમેળ જાળવવામાં નિષ્ફળ જાય છે અને ન તો તે અપેક્ષા રાખવી વાસ્તવિક છે કે તેણે તમામ આકસ્મિકતાઓ અને સંભવિતતાઓ પૂરી પાડી હશે.તેથી, તે માત્ર જરૂરી જ નથી પરંતુ અદાલતોએ ખામીને ભરવા માટે પગલું ભરવું ફરજિયાત છે.જ્યારે અદાલતો આ કાર્ય કરે છે ત્યારે નિઃશંકપણે તેઓ ન્યાયિક રીતે કાયદો બનાવે છે.પરંતુ તે એક પ્રકારનો કાયદો છે જે કાયદાના ઉદ્દેશને આગળ વધારવા અને સમાજના લક્ષ્યોને પ્રોત્સાહન આપવા માટે તેમને પરોક્ષ રીતે સોંપવામાં આવ્યો છે.અથવા નકારાત્મક રીતે કહીએ તો, કાયદાની હતાશા અથવા સમાજના લક્ષ્યો અને મૂલ્યોની વિકૃતિને રોકવા માટે.જ્યાં સુધી અદાલતો પોતાને સમાજના મૂલ્યો સાથે બંધાયેલી રાખે છે અને તેના

માર્ગથી દૂર ન જાય ત્યાં સુધી, જ્યાં સુધી તેઓ સમયની અનુભવાયેલી જરૂરિયાતો પૂરી પાડવાનો પ્રયાસ કરે છે અને તેમને નવીનીકૃત કરતી નથી, ત્યાં સુધી આ સંદર્ભમાં તેમની ભૂમિકાને આવકારવી પડશે."

૪૫. **રેનુસાગર પાવર કંપની લિમિટેડ વિ.જનરલ ઇલેક્ટ્રિક કંપની,** ૧૯૯૪ સપ્લિમેન્ટ (૧) એસ. સી. સી. ૬૪૪, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યોઃ

"**૪૮.** જાહેર નીતિનો સિદ્ધાંત કંઈક અંશે ખુલ્લો હોવાથી –

ટેક્સ્ચર અને લવચીક, ઇંગ્લેન્ડના ન્યાયાધીશોએ સ્થાનિક કાયદામાં તેનો ઉપયોગ કરવા માટે અમુક અંશે અનિચ્છા દર્શાવી છે.બે વિરોધાભાસી સ્થિતિઓ છે જેને 'સંકુચિત દૃષ્ટિકોણ' અને 'વ્યાપક દૃષ્ટિકોણ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.સંકુચિત દ્રષ્ટિકોણ અનુસાર અદાલતો જાહેર નીતિના નવા વડાઓ બનાવી શકતી નથી, જ્યારે કે વ્યાપક દ્રષ્ટિકોણ આ ક્ષેત્રોમાં ન્યાયિક કાયદો ઘડવાની તરફેણ કરે છે.(જુઓઃચિટ્ટી ઓન કોન્ટ્રાક્ટ્સ, ૨૬મી આવૃત્તિ, વોલ્યુમ. I, પેરા ૧૧૩૩, pp. ૬૮૫–૬૮૬).ભારતમાં આ નિર્ણયનો ટ્રેન્ડ પણ આવો જ છે.ઘેરૂલાલ પારેખ વિરુદ્ધ મહાદેવ માઈયા [૧૯૫૯ સપ્લિમેંટ ૨ એસસીઆર ૪૦૬:એ. આઈ. આર. ૧૯૫૯ એસ. સી. ૭૮૧] આ અદાલતે આ સંકુચિત દ્રષ્ટિકોણની તરફેણ કરી હતી જ્યારે તેણે કહ્યું હતુંઃ

"... વડાઓ બંધ ન હોવા છતાં અને બદલાતી દુનિયાના અપવાદરૂપ સંજોગોમાં સૈદ્ધાંતિક રીતે નવા વડા વિકસાવવાની મંજૂરી હોવા છતાં, આ દિવસોમાં નવા વડાઓ શોધવાનો કોઈ પ્રયાસ ન કરવો તે સમાજની સ્થિરતાના હિતમાં સ્વીકાર્ય છે "(પૃષ્ઠ ૪૪૦)

૪૯. જોકે, પછીના નિર્ણયોમાં આ અદાલતે વ્યાપક દ્રષ્ટિકોણ તરફ ઝૂક્યું છે.[જુઓઃમુરલીધર અગ્રવાલ વિરુદ્ધ યુ. પી. રાજ્ય [(૧૯૭૪) ૨ એસ. સી. સી. ૪૭૨,૪૮૨:(૧૯૭૫) ૧ એસસીઆર ૫૭૫,૫૮૪]; સેન્ટ્રલ ઇનલેન્ડ વોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન.વિ. બ્રોજો નાથ ગાંગુલી [(૧૯૮૬) ૩ એસસીસી ૧૫૬,૨૧૭]; રતન ચંદ હીરા ચંદ વિ. અસ્કર નવાઝ જંગ [(૧૯૯૧) ૩ એસસીસી ૬૭,૭૬–૭૭].]"

૪૬. **ઝોરોસ્ટ્રિયન કોપમાં.હાઉસિંગ સોસાયટી લિમિટેડ વિ.જિલ્લા પંજીયક, સહકારી સમિતિ.સોસાયટીઓ (શહેરી),** (૨૦૦૫) ૫ એસ.સી.સી. ૬૩૨, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યોઃ

"૩૮. એ વાત સાચી છે કે આપણા બંધારણે આપણા માટે લક્ષ્યાંકો નક્કી કર્યા છે અને આવો જ એક ધ્યેય ધર્મ અથવા જાતિ આધારિત ભેદભાવને દૂર કરવાનો છે.પરંતુ તે લક્ષ્ય કાયદાકીય હસ્તક્ષેપ દ્વારા પ્રાપ્ત

કરવું પડશે, અદાલત દ્વારા નહીં કે જે પણ યોજના અથવા બંધારણની જોગવાઈ સાથે સુસંગત નથી, તે ભાગ III અથવા તેના ભાગ IV હેઠળ હોય, તેને અદાલત દ્વારા જાહેર નીતિનો વિરોધ હોવાનું જાહેર કરી શકાય છે.સામાન્ય રીતે, આ અદાલત દ્વારા ઘેરૂલાલ પારેખ વિરુદ્ધ મહાદેવદાસ મૈયા [૧૯૫૯ સપ્લિમેન્ટ (૨) એસસીઆર ૪૦૬ માં જણાવ્યા મુજબઃએ. આઈ. આર. ૧૯૫૯ એસ. સી. ૭૮૧] જાહેર નીતિનો સિદ્ધાંત પૂર્વવર્તીઓ દ્વારા સંચાલિત થાય છે, તેના સિદ્ધાંતોને વિવિધ શીર્ષકો હેઠળ સ્ફટિકીકૃત કરવામાં આવ્યા છે અને તેમ છતાં તેને વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાં વિસ્તૃત કરવા અને લાગુ કરવા માટે મંજૂરી આપવામાં આવી હતી, તે માત્ર જાહેર જનતાને નુકસાન પહોંચાડવાના સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ કિસ્સાઓમાં જ લાગુ કરી શકાય છે.જો કે, સૈદ્ધાંતિક રીતે અપવાદરૂપ સંજોગોમાં જાહેર નીતિનો નવો વડા વિકસાવવાની મંજૂરી હતી, તેમ છતાં, સમાજના સ્થિરતાના હિતમાં આ પ્રકારનો અભ્યાસક્રમ અસ્વીકાર્ય હશે."

૪૭. **રાજસ્થાન રાજ્ય વિરુદ્ધ બસંત નાહટા,** (૨૦૦૫) ૧૨ એસ.સી.સી. ૭૭ કેસમાં, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતોઃ

"૩૯. સિદ્ધાંતોને વિવિધ હેડ હેઠળ સ્ફટિકીકૃત કરવામાં આવ્યા છે અને જો કે અદાલતો માટે તેનો ખુલાસો કરવો અને તેને વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાં લાગુ કરવો શક્ય હોઈ શકે છે, પરંતુ તે સામાન્ય બાબત છે કે ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતને "જાહેર જનતાને નુકસાન પહોંચાડવાના સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ કિસ્સાઓમાં આશ્રય ન લેવો જોઈએ, જો કે હેડ બંધ નથી અને તેમ છતાં સૈદ્ધાંતિક રીતે બદલાતી દુનિયાના અપવાદરૂપ સંજોગોમાં નવું હેડ વિકસાવવાની મંજૂરી હોઈ શકે છે".(ઘેરૂલાલ પારેખ વિ. મહાદેવદાસ મૈયા [૧૯૫૯ સપ્લિમેંટ (૨) એસસીઆર ૪૦૬ જુઓ:AIR ૧૯૫૯ SC ૭૮૧].)"

૪૮. **વોડાફોન ઇન્ટરનેશનલ હોલ્ડિંગ્સ બીવી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા,** (૨૦૧૨) ૬ એસસીસી ૬૧૩ માં, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતોઃ

"૨૬૩. ઘેરૂલાલ પારેખ વિરુદ્ધ મહાદેવ માઇયા [એ. આઈ. આર. ૧૯૫૯ એસ. સી. ૭૮૧:૧૯૫૯ સપ્લિમેન્ટ (૨) એસ. સી. આર. ૪૦૬] એવું માન્યું હતું કે કરારની સ્વતંત્રતા કાયદા દ્વારા માત્ર એવા કિસ્સાઓમાં પ્રતિબંધિત કરી શકાય છે જ્યાં તે સમુદાયના કેટલાક સારા માટે હોય.કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ અથવા FERA, ૧૯૭૩, RBI નિયમન અથવા IT અધિનિયમ કંપનીના શેરધારકોને તેમના શેર સાથે જોડાયેલા

મતદાન અધિકારોનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તે અંગે કરાર કરવા માટે સ્પષ્ટપણે અથવા ગર્ભિત રીતે પ્રતિબંધિત કરતા નથી."

૪૯. ઉપરોક્ત ચુકાદાઓનું વાંચન એ નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે કે કરારની સ્વતંત્રતાને જનતાને સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ નુકસાન સાથે સંતુલિત કરવાની જરૂર છે, ભલે કોઈ ચોક્કસ કેસની હકીકતો જાહેર નીતિના સુસ્થાપિત 'હેડ' માં ગણાયેલા સ્ફટિકીકૃત સિદ્ધાંતોમાં ન આવે.પછી જે પ્રશ્ન ઊભો થાય છે તે એ છે કે શું ભારતની જાહેર નીતિમાં એવું કંઈ છે કે જે બે ભારતીય વ્યક્તિઓની પક્ષની સ્વાયત્તતામાં દખલ કરે છે, જે તેમના વિવાદોને ભારતની બહારના તટસ્થ મંચ પર લવાદી માટે સંદર્ભિત કરે છે.

૫૦. તે જોઈ શકાય છે કે કરાર અધિનિયમની કલમ ૧ થી કલમ ૨૮ નો અપવાદ ખાસ કરીને લવાદીનો આશરો લઈ શકે તેવી વ્યક્તિઓની રાષ્ટ્રીયતાના સંદર્ભ વિના બે વ્યક્તિઓ વચ્ચેના વિવાદોની લવાદીને બચાવે છે. આ જ કારણ છે કે એટલાસ (સુપ્રા)માં આ અદાલતે કલમ ૨૮ના ઉપરોક્ત અપવાદનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને જાણવા મળ્યું હતું કે કલમ ૨૩ અથવા કલમ ૨૮માં એવું કંઈ નથી જે બે ભારતીય પક્ષોને ભારતની બહારના તટસ્થ મંચ પર તેમના વિવાદોની મધ્યસ્થી કરાવતા અટકાવે.

૫૧. જો કે, શ્રી હિમાની દ્વારા આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨૮ (૧) (એ) અને કલમ ૩૪ (૨એ) ના ચોક્કસ સંદર્ભમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે બે ભારતીય પક્ષો ભારતના મૂળ કાયદાની બહાર નીકળી શકતા નથી અને તેથી, ભારતમાં આર્બિટ્રેશન સુધી મર્યાદિત રહેવું જોઈએ, ભારતીય જાહેર નીતિ, જે આ બે વિભાગોમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે, તે પ્રબળ હોવી જોઈએ.અમે આ દલીલ સાથે સહમત થઈ શકતા નથી.તે જોવામાં આવશે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨૮ (૧) (એ), જ્યારે કલમ ૨ (૨), કલમ ૨ (૬) અને કલમ ૪ સાથે વાંચવામાં આવે છે, ત્યારે તે માત્ર એટલું જ સ્પષ્ટ કરે છે કે જ્યાં આર્બિટ્રેશનનું સ્થળ ભારતમાં સ્થિત છે, ત્યાં આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન સિવાયના આર્બિટ્રેશનમાં (એટલે કે એક આર્બિટ્રેશન જ્યાં કોઈ પણ પક્ષ, અન્ય બાબતોની સાથે, વિદેશી દેશનો નાગરિક નથી અથવા વિદેશમાં આદતનાં રહેવાસી નથી), આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ ભારતમાં હાલમાં અમલમાં રહેલા મૂળ કાયદા અનુસાર વિવાદનો નિર્ણય કરશે.

૫૨. તે જોઈ શકાય છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨૮ (૧) (એ) ભારત સિવાયના દેશમાં બે ભારતીય પક્ષો વચ્ચે હાથ ધરવામાં આવતા આર્બિટ્રેશનનો કોઈ સંદર્ભ આપતી નથી, અને તર્કની કેટલીક જટિલ પ્રક્રિયા દ્વારા, બે ભારતીય પક્ષોને ભારત સિવાયના દેશમાં તટસ્થ મંચ પર તેમના વિવાદોનું સમાધાન કરવામાં દખલ કરી શકાતી નથી.

૫૩. એક ભારતીય નાગરિકનો દાખલો લો જે આદતન ભારતની બહારના દેશમાં રહે છે.આવા ભારતીય નાગરિક અને ભારતમાં આદતન નિવાસી ભારતીય નાગરિક વચ્ચેનો કોઈપણ વિવાદ આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨ (૧) (એફ) (આઈ) અને પરિણામે કલમ ૨૮ (૧) (બી) ની જોગવાઈઓને આકર્ષિત કરશે, જે કિસ્સામાં બે ભારતીય નાગરિકો વિવાદના સારને લાગુ પડતા પક્ષો દ્વારા નિયુક્ત કાયદાના નિયમો અનુસાર ભારતમાં તેમના વિવાદનો નિર્ણય લેવાનો હકદાર હશે, જે ભારતીય કાયદો હોવો જરૂરી નથી.આ પોતે જ એક મજબૂત સંકેત છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨૮ને શ્રી હિમાની દ્વારા સૂચવવામાં આવેલી રીતે વાંચી શકાતી નથી.

૫૪. અન્યથા પણ, **બાલ્કો** (સુપ્રા), જેનો મધ્યપ્રદેશ હાઈકોર્ટ દ્વારા **સાસણ–૧** (સુપ્રા) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તેના ફકરા ૧૧૮માં ખાસ સંકેત આપવામાં આવ્યો છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨૮(૧)(એ) જ્યાં બેઠક ભારતની બહાર હોય ત્યાં લાગુ થશે નહીં, કારણ કે તે સ્થિતિમાં, જે દેશમાં આર્બિટ્રેશન થાય છે તે દેશના કાયદાના નિયમોનો સંઘર્ષ લાગુ કરવો પડશે.

૫૫. શ્રી હિમાની દ્વારા આપવામાં આવેલા ઉદાહરણ પર આવીએ, એટલે કે બે ભારતીય નાગરિકો દ્વારા ભારતની બહારની બેઠક પર લવાદીનો

આશરો લઈને બેનામી વ્યવહાર અધિનિયમની અરજીને અવરોધી શકાય નહીં, તે સંભવિત છે કે, વર્તમાન કેસની જેમ, બે ભારતીય નાગરિકો ભારતમાં થતા કરારના ઉલ્લંઘનથી ઉદ્ભવતા તેમની વચ્ચેના વિવાદો પર ભારતના મૂળ કાયદાને લાગુ કરશે.વિવાદના સાર પર કયા નિયમો લાગુ થશે તે કોઈ હોદ્દાની ગેરહાજરીમાં પણ, જે વિવાદ ભારતમાં પૂર્ણ થયેલા વ્યવહારો અને તેના ઉલ્લંઘન સાથે સંબંધિત છે, મધ્યસ્થી દ્વારા ભારતનો મૂળ કાયદો તે દેશના કાયદાના નિયમોના સંઘર્ષ અનુસાર લાગુ કરવામાં આવશે જેમાં મધ્યસ્થી થાય છે.ડાયસી, મોરિસ અને કોલિન્સ ઓન ધ કોન્ફ્લિક્ટ ઓફ લોઝ (સ્વીટ એન્ડ મેક્સવેલ, ૧૫મી આવૃત્તિ) નીચે મુજબ જણાવે છેઃ

> "નિયમ ૨૨૪–(૧) (એ) પસંદગીના સમયે પરિસ્થિતિ સાથે સંબંધિત અન્ય તમામ તત્વો જે દેશનો કાયદો પસંદ કરવામાં આવ્યો હોય તે દેશ સિવાયના અન્ય દેશમાં સ્થિત હોય, તો પક્ષકારોની પસંદગી તે અન્ય દેશના કાયદાની જોગવાઈઓના અમલને પૂર્વગ્રહ નહીં કરે જેને કરાર દ્વારા અવગણવામાં ન આવે."

***

"**રહ્લી બ્રધર્સમાં સિદ્ધાંત**.:તે પહેલેથી જ જોવામાં આવ્યું છે કે સામાન્ય કાયદામાં એક સિદ્ધાંત હોવાનું માનવામાં આવતું હતું કે કરાર (પછી ભલે

તે તેના સંચાલિત કાયદા દ્વારા કાયદેસર હોય કે નહીં), સામાન્ય રીતે, જ્યાં સુધી તેની કામગીરી દેશના કાયદા દ્વારા ગેરકાયદેસર હતી જ્યાં કરાર કરવામાં આવવાનો હતો (લેક્સ લોકી સોલ્યુશનિસ).આ કાર્યની બીજી આવૃત્તિમાં ઘડવામાં આવેલા આ સિદ્ધાંતને અપીલ અદાલતે રલ્હી બ્રધર્સ કેસમાં અપનાવ્યો હતો.જો કે, એક પ્રશ્ન રહે છે કે શું તે કાયદાના સંઘર્ષનો નિયમ છે (તેની રચના સૂચવે છે તેમ) અથવા, તેનાથી વિપરીત, ગેરકાયદેસર દેખરેખ સંબંધિત કરારના સ્થાનિક કાયદાનો સિદ્ધાંત છે.જવાબ એ પ્રશ્નને અસર કરે છે કે શું રોમ કન્વેન્શનના સમાવેશ અને રોમ I રેગ્યુલેશનના અમલ પછી આ સિદ્ધાંતનો કોઈ ઉપયોગ થયો છે કે કેમ.તે સ્પષ્ટ છે કે જો અંગ્રેજી કરાર વિદેશમાં કરવાનો હતો, તો અંગ્રેજી અદાલત તેને લાગુ કરવાનો ઇનકાર કરશે જો તેનું પ્રદર્શન પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે પ્રદર્શનના સ્થળના કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરશે.તેથી સ્પેનમાં સ્પેનિશ કાયદા દ્વારા મંજૂરી આપવામાં આવેલી મહત્તમ મર્યાદાથી વધુ ચાર્ટર્ડ નૂરની ચુકવણી માટે અંગ્રેજી કાયદા દ્વારા સંચાલિત કરાર ઇંગ્લેન્ડમાં કાર્યવાહીને સમર્થન આપતો ન હતો.જ્યાં આવો કરાર વિદેશી કાયદા અનુસાર શરૂઆતમાં ગેરકાયદેસર હતો અને વિદેશી કાયદાની અવગણના કરવાના હેતુથી પક્ષો દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યાં તેની અયોગ્યતા ઘણીવાર નિયમ ૨૨૯ ના સંબંધમાં નીચે જણાવેલા જાહેર નીતિના સામાન્ય સિદ્ધાંતને અનુસરશે.અમે અહીં મુખ્યત્વે એવા કરારો

સાથે સંબંધિત છીએ જે વિદેશી સરકાર પ્રત્યેના મૈત્રીપૂર્ણ સંબંધોમાં તેમની દખલગીરીને કારણે આ દેશની જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ નથી, પરંતુ તેમ છતાં તેમાં દેશના કાયદા અનુસાર ગેરકાયદેસર કંઈક કરવું સામેલ છે જેમાં કરારની જવાબદારી નિભાવવાની છે, દા. ત. કારણ કે કરાર કર્યા પછી લેક્સ લોકી સોલ્યુશન્સ દ્વારા કામગીરીને ગેરકાયદેસર ગણાવવામાં આવી હતી.જો અંગ્રેજી કાયદો કરારનો સંચાલક કાયદો હોય, તો કામગીરીના સ્થળના કાયદા અનુસાર ગેરકાયદેસરતાના પરિણામો, પછી ભલે તે પ્રારંભિક હોય કે સુપરવેનિંગ, ઇંગ્લેન્ડમાં કરવાના કરારના અંગ્રેજી સ્થાનિક કાયદા અનુસાર પ્રારંભિક અથવા સુપરવેનિંગ ગેરકાયદેસરતાથી ઉદ્ભવતા પરિણામો સાથે સમાન હશે.

રલ્ફી બ્રધર્સના સિદ્ધાંતને લાગુ પાડવા માટે, જેમ કે સમજવામાં આવે છે, તે જરૂરી છે કે "પ્રદર્શનમાં વિદેશમાં કંઈક કરવું શામેલ છે જે તે દેશના કાયદાઓ તેને ગેરકાયદેસર બનાવે છે.આનો અર્થ એ નથી કે જ્યારે પણ તે એવા દેશમાં કોઈ અધિનિયમનો સમાવેશ કરે છે કે જેનો કાયદો આ અધિનિયમને ગેરકાયદેસર બનાવે છે ત્યારે પ્રદર્શનને માફ કરવામાં આવે છે.તે પૂરતું નથી કે કામગીરીને માફ કરવામાં આવે, અથવા તે દેશના કાયદા દ્વારા ગેરકાયદેસર છે કે જેમાં તે કરવામાં આવે છે, અથવા કરાર કામગીરીના સ્થળના કાયદા અનુસાર જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ છે.તે "દેશના

કાયદા દ્વારા ગેરકાયદેસર હોવું જોઈએ જેમાં કાર્ય કરવું પડે છે", એટલે કે દેશના કાયદા દ્વારા, જેમાં તેની સ્પષ્ટ અથવા ગર્ભિત શરતો અનુસાર કરાર કરવામાં આવે છે.જો તે દેશનો કાયદો ન તો કરારનો સંચાલક કાયદો છે અને ન તો લેક્સ લોકી સોલ્યુશન્સ છે, તો તે કોઈ બાબત નથી કે આવું કરવા માટે જવાબદાર વ્યક્તિ, તે વિદેશી દેશના કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરશે કે જેમાં તે રહેવાસી છે અથવા વ્યવસાય કરે છે, અથવા જેનો તે રાષ્ટ્રીય છે.આ બિંદુ સુધી લેક્સ લોકી સોલ્યુશન્સ અનુસાર ગેરકાયદેસરતાના પરિણામોનો પ્રશ્ન સત્તા દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો છે.જો કે, તે શંકાસ્પદ અને અત્યંત વિવાદાસ્પદ હતું કે, કાયદાના સંઘર્ષના અંગ્રેજી નિયમો અનુસાર, લેક્સ લોકી સોલ્યુશન્સ અનુસાર ગેરકાયદેસરતા વિદેશી કાયદા દ્વારા સંચાલિત કરારની માન્યતા અથવા કામગીરી પર કોઈ અસર કરે છે અને ત્રીજા દેશમાં, એટલે કે સંચાલિત કાયદા સિવાયના વિદેશી દેશમાં કરવામાં આવે છે.શું અંગ્રેજી અદાલત સ્પેનમાં સ્પેનિશ કાયદા દ્વારા મંજૂરી આપવામાં આવેલી મહત્તમ મર્યાદાની બહાર ચાર્ટર્ડ નૂરની ચુકવણી માટે ફ્રેન્ચ કરાર લાગુ કરશે?શું તે એવું માનશે કે આવી ગેરકાયદેસરતાના પરિણામો સ્પેનિશ કાયદા, લેક્સ લોકી સોલ્યુશન્સ દ્વારા સંચાલિત હતા, અથવા તે તેને ફ્રેન્ચ કાયદા, કરારના સંચાલક કાયદા પર છોડી દેશે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે કે લેક્સ લોકી સોલ્યુશન્સ અનુસાર ગેરકાયદેસરતા છે કે કેમ, અને જો એમ હોય તો,

કરારની માન્યતા અને કામગીરી પર શું અસર થશે?પ્રવર્તમાન શૈક્ષણિક દ્રષ્ટિકોણ એ હતો કે પ્રદર્શનના સ્થળના કાયદા અનુસાર ગેરકાયદેસરતા પર દેખરેખ રાખવી એ અંગ્રેજી અદાલતને કરાર લાગુ કરવાથી અટકાવતું નથી, સિવાય કે તે અંગ્રેજી કાયદા દ્વારા સંચાલિત હોય.આ દ્રષ્ટિકોણ પર, રલ્લી બ્રધર્સનો સિદ્ધાંત, કાયદાના સંઘર્ષનો સિદ્ધાંત નહોતો, પરંતુ ગેરકાયદેસરતાની દેખરેખ રાખીને કરારની જવાબદારીઓના વિસર્જન અથવા સસ્પેન્શનના સંદર્ભમાં અંગ્રેજી સ્થાનિક નિયમોની માત્ર એક અરજી હતી, અને લેક્સ લોકી સોલ્યુશન્સ હેઠળ કામગીરીની ગેરકાયદેસરતા એ એક હકીકત કરતાં વધુ ન હતી કે જે પ્રદર્શન અશક્ય બની ગયું છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે અંગ્રેજી અદાલત દ્વારા ધ્યાનમાં લેવામાં આવી હતી.શું અંગ્રેજી અદાલત સ્પેનમાં કંઈક કરવા માટે ફ્રેન્ચ કરાર લાગુ કરશે કે કેમ જે કરાર કર્યા પછી સ્પેનિશ કાયદાએ પ્રતિબંધિત કર્યો હતો તે ફ્રેન્ચ કાયદા પર અને ખાસ કરીને, કરારના સસ્પેન્શન અથવા ડિસ્ચાર્જના ફ્રેન્ચ કાયદા પર આધારિત હશે.આ મુદ્દા પર કોઈ સીધો અધિકાર નહોતો. કાહલર વિ. મિડલેન્ડ બેંક લિમિટેડમાં લોર્ડ રીડે કહ્યું હતું કે "જો આવું કાર્ય હોય તો ઇંગ્લેન્ડના કાયદામાં અંગ્રેજી કરારની કામગીરીમાં કોઈ કાર્ય કરવાની જરૂર રહેશે નહીં.જે દેશમાં આ કૃત્ય કરવાનું છે તે દેશના કાયદા દ્વારા તે ગેરકાયદેસર હશે." જોકે, ઝિવનોસ્ટેન્સ્કા બાંકા વિ. ફ્રેન્કમેનમાં, તેમણે તેને "સ્થાયી કાયદો" ગણાવ્યો હતો કે,

કરારનો યોગ્ય કાયદો ગમે તે હોય, અંગ્રેજી અદાલતમાં કોઈ પક્ષને કરારની કામગીરીમાં કોઈ કાર્ય કરવાની જરૂર રહેશે નહીં જે કાયદા હેઠળ ગુનો હશે."

૫૬. **રલ્લી બ્રધર્સનો કેસ ફોસ્ટર વિ. ડ્રિસ્કોલ** ૧૯૨૯ ૧ કિંગ્સ બેન્ચ ૪૭૦ માં અનુસરવામાં આવ્યો હતો.આ બંને ચુકાદાઓ પછી **રેગાઝોની વિ. કે. સી. સેથિયા** [૧૯૫૮] એ.સી. ૩૦૧ માં ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યા હતા.આ કેસમાં, હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે એક કેસનો નિર્ણય લીધો હતો જેમાં સામાવાળાઓ અપીલકર્તાને શણની થેલીઓ વેચવા અને પહોંચાડવા માટે સંમત થયા હતા. બંને પક્ષોએ વિચાર્યું કે તેમને દક્ષિણ આફ્રિકામાં પુનર્વેચાણ માટે ભારતમાંથી જેનોઆ મોકલવા જોઈએ.પક્ષો એ વાતથી પણ વાકેફ હતા કે ભારતમાંથી દક્ષિણ આફ્રિકામાં શણની નિકાસ પર ભારતીય કાયદા દ્વારા પ્રતિબંધ છે.અંગ્રેજી કાયદો કરારનો યોગ્ય કાયદો હોવા છતાં, હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે એવું માન્યું હતું કે કરાર અમલમાં મૂકી શકાય તેમ નથી કારણ કે અંગ્રેજી અદાલત એવા કરારને લાગુ કરશે નહીં જે વિદેશી અને મૈત્રીપૂર્ણ રાજ્યના કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરે.વિકાઉન્ટ સિમોન્ડ્સે તેને આ રીતે મૂક્યું:

"પછી પ્રશ્ન ઊભો થાય છે–અને તે, હું કહું છું તેમ, તમારા લોર્ડશીપ્સના વિચારણા માટેનો એકમાત્ર પ્રશ્ન છે–શું સામાવાળાઓ કરારને નકારી

કાઢવામાં ન્યાયી હતા.મેં પહેલેથી જ કહ્યું છે તે આધાર પર તેઓ ન્યાયી હોવાનો દાવો કરે છે.તેમનો વ્યાપક પ્રસ્તાવ એ છે કે કરારનો યોગ્ય કાયદો અંગ્રેજી કાયદો હોય કે ન હોય, અંગ્રેજી અદાલત કરારને લાગુ કરશે નહીં, અથવા તેના ઉલ્લંઘન માટે વળતર આપશે નહીં, જો તેના પ્રદર્શનમાં વિદેશી અને મૈત્રીપૂર્ણ રાજ્યમાં કોઈ કાર્ય કરવું સામેલ હશે જે તે રાજ્યના કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરે છે.આ માટે તેઓ ફોસ્ટર વિ. ડ્રિસ્કોલ, [૧૯૨૯] ૧ કે. બી. ૪૭૦ ના જાણીતા કેસની સત્તાનો ઉલ્લેખ કરે છે અને આ ગૃહમાં મોટાભાગની ચર્ચા એ રહી છે કે શું તે કેસ યોગ્ય રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો, અને જો એમ હોય તો, તે વર્તમાન કેસથી અલગ છે કે કેમ.અપીલકર્તા દલીલ કરે છે કે તે યોગ્ય રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યો ન હતો, અને આગળ એક પરિચિત સિદ્ધાંતનો ઉલ્લેખ કરે છે જે તે આ વ્યાપક પરંતુ શંકાસ્પદ શબ્દોમાં જણાવે છે, "અંગ્રેજી અદાલત દંડાત્મક, મહેસૂલ અથવા રાજકીય પાત્રના વિદેશી કાયદાને ધ્યાનમાં લેશે નહીં", અને દાવો કરે છે કે અહીં પ્રશ્નમાં ભારતીય કાયદો આવા પાત્રનો છે."

(પૃષ્ઠો પર ૩૧૭–૩૧૮)

***

“અહીં, મારા સ્વામીઓ, સત્તાની એક પ્રચંડ રેખા હતી જ્યારે ૧૯૨૦ માં રલ્લી બ્રધર્સ વિ. કોમ્પેનીયા નેવેરા સોટા વાય અઝનાર, [૧૯૨૦] ૨ કે. બી. ૨૮૭ અપીલ કોર્ટ સમક્ષ આવ્યા હતા.તે કિસ્સામાં દાવામાંનો કરાર અંગ્રેજી કાયદા દ્વારા સંચાલિત હતો પરંતુ તેને સ્પેનમાં સ્પેનિશ કાયદા દ્વારા ગેરકાયદેસર કૃત્યની કામગીરીની જરૂર હતી, અને એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે તે કારણોસર તેનો અમલ કરી શકાતો નથી.હું સ્કુટન એલ. જે. ના ચુકાદામાંથી માત્ર એક ભાગનો ઉલ્લેખ કરીશ. "ક્યાં", તેમણે કહ્યું, [૧૯૨૦] ૨ કે. બી. ૨૮૭,૩૦૪:“કરાર માટે કોઈ કાર્ય વિદેશમાં કરવું જરૂરી છે, તે ખૂબ જ ખાસ સંજોગોની ગેરહાજરીમાં, આવી જોગવાઈની સતત માન્યતાની ગર્ભિત મુદત છે કે વિદેશમાં કરવામાં આવતું કાર્ય તે દેશના કાયદા દ્વારા ગેરકાયદેસર રહેશે નહીં.મારા મતે આ દેશે અન્ય સ્વતંત્ર રાજ્યોના કાયદાના ઉલ્લંઘનમાં મદદ અથવા મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં.” રલ્લી બ્રધર્સ કેસમાં, [૧૯૨૦] ૨ કે. બી. ૨૮૭, સંબંધિત કાયદો મહેસૂલ કાયદો ન હતો, અને હું એમ માનીને સંતુષ્ટ છું કે જો સ્કુટન એલ. જે. એ આવા કાયદાને ધ્યાનમાં રાખ્યો હોત તો તેમણે તેમના નિવેદનને યોગ્ય ઠેરવ્યું હોત.પરંતુ હું આ અભિપ્રાયમાં અગાઉ જે કહ્યું હતું તેના પર પાછા ફરવાનું સાહસ કરું છું.તે એ હકીકતથી અનુસરતું નથી કે આજે કોર્ટ વિદેશી રાજ્યના દાવામાં મહેસૂલ કાયદો લાગુ કરશે નહીં કે આજે તે એક કરાર લાગુ કરશે જેમાં વિદેશમાં કોઈ કાર્ય કરવું જરૂરી છે જે તે દેશના

મહેસૂલ કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરે છે.આ બંને બાબતો પૂરક કે સહ–વ્યાપક નથી.જો મહેસૂલ કાયદા માટે દંડાત્મક કાયદો બદલવામાં આવે તો આ જોઈ શકાય છે.અંગ્રેજી અદાલત વિદેશી રાજ્યના દાવામાં દંડાત્મક કાયદો લાગુ કરશે નહીં, તેમ છતાં તે આશ્ચર્યજનક હશે જો તે એવા કરારને લાગુ કરશે કે જેમાં તે રાજ્યમાં ગુનો કરવાની જરૂર હોય.જો કે, વર્તમાન હાલની અપીલના હેતુઓ માટે એમ કહેવું પૂરતું છે કે, જૂની સત્તાને ધ્યાનમાં રાખીને મહેસૂલ કાયદાના ઉલ્લંઘનના સંદર્ભમાં અપવાદ હોવો જોઈએ કે નહીં, અન્ય કોઈ કાયદાના સંદર્ભમાં અપવાદ કરવા માટે કોઈ આધાર નથી.મારે જાતે જ કહેવું જોઈતું હતું–અને મને લાગે છે કે, આ એકમાત્ર મુદ્દો છે જેના પર હું અપીલ કોર્ટ સાથે સહમત નથી–કે વર્તમાન કેસ ચોક્કસપણે રલ્લી બ્રધર્સ, [૧૯૨૦] ૨ કે. બી. ૨૮૭ ના નિર્ણય દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો હતો.કારણ કે જ્યારે હકીકત જાણવા મળે છે કે પક્ષો જે વસ્તુ કરવા માંગતા હતા તે જ ભારતમાંથી શણની થેલીઓની નિકાસ કરવાનો હતો જેથી તેઓ જેનોઆ થઈને દક્ષિણ આફ્રિકા સંઘમાં જઈ શકે, ત્યારે મને તે અપ્રસ્તુત લાગે છે કે દસ્તાવેજોની સામે કે ખોટો ઈરાદો જાહેર કરવામાં આવ્યો ન હતો.પરંતુ, આ આવું છે કે નહીં, તે ફોસ્ટર વિ. ડ્રિસ્કોલ, [૧૯૨૯] ૧ કે. બી. ૪૭૦ દ્વારા સ્પષ્ટપણે આવરી લેવામાં આવ્યું છે, જે નિર્ણયની ચોકસાઈ પર શંકા કરવાની જરૂર નથી.આ કેસની વિશિષ્ટતા એ હતી કે સ્કુટન એલ. જે. એ વિચાર્યું હતું કે

તે કરાર કાયદેસર રીતે હાથ ધરવામાં આવી શકે છે, અને તે કારણોસર, લોરેન્સ અને સેન્કી એલ. જે. જે. થી અલગ, એવું માન્યું હતું કે તે અમાન્ય નથી.રલ્હી બ્રધર્સ, [૧૯૨૦] ૨ કે. બી. ૨૮૭ માં નિર્ણયના સિદ્ધાંતને ભારપૂર્વક પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો હતો અને દસ્તાવેજોની દેખીતી નિર્દોષતાની અવગણના કરવામાં આવી હતી, જેમાં દોષિત હેતુ વધુ સાબિત થયો હતો.તેથી, અહીં, તે નિર્ણાયક રીતે જાણવા મળ્યું છે કે પક્ષોનો સામાન્ય ઈરાદો ભારતના કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવાનો હતો, અને તે કોઈ પરિણામ નથી કે દસ્તાવેજોએ તેમનો ઈરાદો જાહેર કર્યો નથી.સેન્કી એલ. જે. એ અવલોકન કર્યું હતું કે મહેસૂલ કાયદાના ઉલ્લંઘનને લગતા કેસો આ મુદ્દા સાથે સંબંધિત ન હતા તેની નોંધ લીધા વિના મારે કેસમાંથી અલગ થવું જોઈએ નહીં.ન તો તેઓ આ અપીલને સ્વીકારે છે.શું તેમને હજુ પણ બંધનકર્તા સત્તા તરીકે ગણવામાં આવે છે કે કેમ તે એક એવો પ્રશ્ન છે જે નિર્ધારણની રાહ જોવી જોઈએ."

(પૃષ્ઠો પર ૩૨૧–૩૨૩)

લોર્ડ રીડે સંમતિ દર્શાવતા કહ્યું:

"એકમાત્ર તાજેતરની સત્તા જે સીધા મુદ્દામાં છે તે ફોસ્ટર વિ. ડ્રિસ્કોલ, [૧૯૨૯] ૧ કે. બી. ૪૭૦ છે.ત્યાં સ્કુટન એલ. જે. એ અસંમત થયા

કારણ કે તેમણે હકીકતો અંગે અલગ દ્રષ્ટિકોણ અપનાવ્યો હતો:જો તેમણે એવું માન્યું હોત કે કરારની કામગીરીમાં અમેરિકન કાયદાનું ઉલ્લંઘન સામેલ છે, તો મને લાગે છે કે તેઓ બહુમતી સાથે સંમત થયા હોત.તેમણે કહ્યું, [૧૯૨૯] ૧ કે. બી. ૪૭૦,૪૯૬:"મને કોઈ શંકા નથી કે જો વિક્રેતા અને ખરીદનાર તે દેશના કાયદાની વિરુદ્ધ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં વ્હિસ્કી મોકલવા માટે સંમત થાય તો કરાર અહીં લાગુ કરવામાં આવશે નહીં.રશ્લીનો કેસ, [૧૯૨૦] ૨ કે. બી. ૨૮૭, એટલા માટે નહીં કે તે અહીં ગેરકાયદેસર હતો, પરંતુ આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાય પર આધારિત જાહેર નીતિની બાબત તરીકે." ત્યારબાદ તેમણે મંજૂરી સાથે ટાંક્યું, [૧૯૨૯] ૧ કે. બી. ૪૭૦,૪૯૭, ડાયસીઝ કોન્ફ્લક્ટ ઓફ લોઝ, ચોથી આવૃત્તિ.,પી. ૬૨૦:"'જો કે, એ નોંધવું આવશ્યક છે કે જો કોઈ કરાર અંગ્રેજી કરાર હોય, તો તેને ગેરકાયદેસરતાના કારણે અમાન્ય ઠેરવવામાં આવશે જો તે ખરેખર વિદેશી અને મૈત્રીપૂર્ણ દેશમાં કોઈ કાર્યની કામગીરીની જરૂર હોય જે આવા દેશના કાયદા દ્વારા ગેરકાયદેસર છે.'" અને તેમણે વો વિ. મોરિસ, (૧૮૭૩) એલ. આર. ૮ ક્યૂ. બી. ૨૦૨,૨૦૮ માં બ્લેકબર્ન ન્યાયમૂર્તિ. ના ચુકાદામાંથી એક ફકરો પણ મંજૂરી સાથે ટાંક્યો હતો:"અમે તદ્દન સંમત છીએ કે, જ્યાં કોઈ કરાર એવી વસ્તુ કરવાનો હોય જે કાયદાના ઉલ્લંઘન વિના કરી શકાતો નથી, તે રદબાતલ છે, પછી ભલે પક્ષો કાયદાને જાણતા હોય કે નહીં.પરંતુ અમારું

માનવું છે કે, કાયદેસર રીતે કરી શકાય તેવા કરારને ટાળવા માટે, તે ગેરકાયદેસર રીતે કરવાનો ઈરાદો હતો તે આધારે, તે બતાવવું જરૂરી છે કે કાયદો તોડવાનો દુષ્ટ ઈરાદો હતો; અને, જો એમ હોય તો, કાયદો શું છે તેનું જ્ઞાન ખૂબ મહત્વનું બની જાય છે." "એક વસ્તુ ન્યાયમૂર્તિ કાયદાના ઉલ્લંઘન વિના કરી શકાતી નથી" દ્વારા, મને લાગે છે કે બ્લેકબર્ન ન્યાયમૂર્તિ. નો અર્થ એ હતો કે કરાર સ્પષ્ટ રીતે અથવા સ્પષ્ટ સૂચિતાર્થ દ્વારા કરવો જરૂરી છે.આ કરારમાં વેચનારને ભારતમાંથી માલ મેળવવાની જરૂર નથીઃહકીકતોની તપાસ કર્યા પછી જ એવું લાગે છે કે તે તેમને બીજે ક્યાંય મેળવી શક્યો ન હોત.અને આ કરાર ખરીદદારનો માલ દક્ષિણ આફ્રિકામાં મોકલવાનો ઈરાદો જાહેર કરતો નથી.જો કે, આ કરાર કોઈપણ દેશના કાયદાના ઉલ્લંઘન વિના કરી શકાય છે.લોરેન્સ એલ. જે. એ ફોસ્ટરના કેસમાં જે કહ્યું હતું તેમાંથી પણ હું ટાંકું છું, [૧૯૨૯] ૧ કે. બી. ૪૭૦,૫૧૦:"જો કે, સૈદ્ધાંતિક રીતે, મારો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે વિદેશી અને મૈત્રીપૂર્ણ દેશમાં ફોજદારી ગુનાના કમિશનમાંથી નફો મેળવવાના મુખ્ય હેતુ માટે રચાયેલી ભાગીદારી ગેરકાયદેસર છે, ભલે પક્ષો તેમના સાહસને અમલમાં મૂકવામાં સફળ ન થયા હોય, અને હકીકતમાં આવો કોઈ ફોજદારી ગુનો કરવામાં આવ્યો નથી; અને તેનાથી ઓછું નહીં કારણ કે પક્ષોએ વિચાર્યું હશે કે જો તેઓ સફળતાપૂર્વક ગુનો કરવાની વ્યવસ્થા ન કરી શકે તો તેઓ ઉશ્કેરશે અથવા મદદ કરશે અને અન્ય કોઈ વ્યક્તિને

તે કરવા માટે ઉશ્કેરશે." આ ફકરાઓ વર્તમાન કેસને આવરી લે છે, અને હું તેમની સાથે સંમત છું.

છેવટે, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, જો કોઈ સામાન્ય નિયમ હોય કે આપણી અદાલતો વિદેશી કાયદાઓની નોંધ લેશે જેથી તેમને તોડવા માટેના કરારો અમલમાં ન આવે, તો તે નિયમ અપવાદોને આધિન હોવો જોઈએ અને આ ભારતીય કાયદો તેમાંથી એક છે જેની આપણે નોંધ લેવી જોઈએ નહીં.તે હોઈ શકે છે કે ત્યાં અપવાદો છે.હું એવા વિદેશી કાયદાની કલ્પના કરી શકું છું જેમાં આવા પાત્રના દમનનો સમાવેશ થાય છે કે આપણે તેને તોડવા માટેના કરારને યોગ્ય ગણીશું.પરંતુ આ ભારતીય કાયદો તે પ્રકારની કોઈપણ વસ્તુથી ઘણો દૂર છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં નિકાસ પર પ્રતિબંધ એ કોમનવેલ્થ દેશ સામે પ્રતિકૂળ કૃત્ય હતું, જેની સાથે આપણા ગાઢ સંબંધો છે, કે આવા પ્રતિબંધ આંતર રાષ્ટ્રીય ઉપયોગની વિરુદ્ધ છે, અને આપણે ભારત અને દક્ષિણ આફ્રિકા વચ્ચેના વિવાદમાં પક્ષ લીધા વિના તેને માન્યતા આપી શકતા નથી.

મારા સ્વામીઓ, આ દેશની અદાલત માટે બે મિત્ર દેશો વચ્ચેના વિવાદના અધિકારો અને ખોટાઓના ન્યાયાધીશ તરીકે પોતાને

સ્થાપિત કરવું તદ્દન અશક્ય છે, અમે આ બાબતોમાં અન્ય દેશોની સરકારોના હેતુઓ અથવા સમર્થનોનો ન્યાય કરી શકતા નથી અને, જો આપણે આમ કરવાનો પ્રયાસ કરીએ, તો પરિણામો આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધોને ગંભીર રીતે પૂર્વગ્રહિત કરી શકે છે.આ ભારતીય કાયદાને માન્યતા આપીને જેથી ભારતીય ક્ષેત્રની અંદર તે કાયદાના ઉલ્લંઘનનો સમાવેશ કરતી સમજૂતીને અમલમાં મૂકી શકાય નહીં, અમે તે નીતિ અંગે કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરતા નથી, જે તેના અમલ માટે કારણભૂત હતી.મારા ચુકાદામાં આ અપીલ રદ થવી જોઈએ."

(પૃષ્ઠો પર ૩૨૪–૩૨૬)

૫૭. આમ એ જોવામાં આવશે કે જ્યાં ભારતનો કાયદો કોઈ ચોક્કસ અધિનિયમ પર પ્રતિબંધ મૂકે છે, ત્યાં ડાયસીના અધિકૃત ગ્રંથમાં નિર્ધારિત કાયદાના નિયમોનો સંઘર્ષ મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં આ પરિસ્થિતિનું ધ્યાન રાખશે કારણ કે મધ્યસ્થીઓ પછી આ નિયમોને ભારતની બહાર કરવામાં આવેલા ચુકાદામાં બે ભારતીય નાગરિકો વચ્ચે ઉદ્ભવતા કિસ્સાઓમાં રાષ્ટ્રો વચ્ચે આંતરરાષ્ટ્રીય સૌહાર્દના આધારે લાગુ કરશે, જે ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૪૪ હેઠળ "વિદેશી ચુકાદા" ની વ્યાખ્યામાં આવે છે.

૫૮. અન્યથા પણ, કલમ ૪૮ હેઠળ વિદેશી ચુકાદાના અમલીકરણ સામે આધાર બનાવી શકાય છે જ્યાં આવા ચુકાદાનો અમલ ભારતની જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ હશે.જો, આપેલ કેસની હકીકતો પર, એવું જોવા મળે છે કે બે ભારતીય નાગરિકોએ ભારતની મૂળભૂત નીતિ સાથે સંબંધિત કાયદાની અવગણના કરી છે, તો આવા વિદેશી ચુકાદાને લવાદી અધિનિયમની કલમ ૪૮ (૨) (બી) હેઠળ લાગુ કરી શકાશે નહીં. શ્રી હિમાનીનું બેનામી ટ્રાન્ઝેક્શન એક્ટનું ઉદાહરણ ભારતીય કાયદાની મૂળભૂત નીતિ સાથે સંબંધિત છે એવી ધારણા પર, જો વિદેશી એવોર્ડ આવી મૂળભૂત નીતિથી વિપરીત છે, તો આવા એવોર્ડ ભારતમાં લાગુ કરવામાં આવશે નહીં.

૫૯. જ્યારે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૩૪ (૨એ) હેઠળ ઉઠાવવામાં આવેલા આધારની વાત આવે છે, ત્યારે તે સ્પષ્ટ છે કે આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદીમાં, જેમ કે, ભારતની બહાર આદતન નિવાસી ભારતીય નાગરિક અને ભારતમાં નિવાસી ભારતીય નાગરિક વચ્ચે, જ્યારે લવાદી ભારતમાં થાય છે, જેના પરિણામે ભારતમાં ચુકાદો આપવામાં આવે છે, ત્યારે પણ કલમ ૩૪ (૨એ) હેઠળ ઉપલબ્ધ આધાર ઉપલબ્ધ રહેશે નહીં, કારણ કે તે ભારતમાં યોજાયેલી આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદીને લાગુ પડશે નહીં.ભારતની બહારના તટસ્થ મંચ સાથે સંમત થવામાં, પક્ષો સંમત થાય છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૩૪ હેઠળ ચેરી પર એક ડંખને બદલે, જ્યાં ભારતમાં બે ભારતીય નાગરિકો

વચ્ચે આર્બિટ્રેશન હાથ ધરવામાં આવે છે [કલમ ૩૪ (૨એ) હેઠળ ઉપલબ્ધ એવોર્ડને અલગ રાખવાના આધારો સાથે], તેના બદલે પક્ષો દ્વારા જે મૂકવામાં આવે છે તે ચેરી પર બે ડંખ છે, એટલે કે, તે દેશમાં ઉપલબ્ધ આધારો (જે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૩૪ હેઠળ ઉપલબ્ધ આધારો કરતાં વધુ વ્યાપક હોઈ શકે છે) પર તે દેશમાં પસાર થયેલા આર્બિટ્રેશન એવોર્ડને અલગ રાખવા માટે ભારતની બહારના દેશની અદાલત અથવા ટ્રિબ્યુનલનો આશ્રય લેવો, અને પછી આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૪૮ માં ઉલ્લેખિત આધારો હેઠળ અમલનો વિરોધ કરવો. કરારની સ્વતંત્રતા અને જાહેર જનતાને સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ નુકસાન વચ્ચે સંતુલનકારી કાયદાનું સમાધાન કરારની સ્વતંત્રતાની તરફેણમાં થવું જોઈએ કારણ કે બે ભારતીય નાગરિકોને વિદેશી કાઉન્ટીની પડકાર પ્રક્રિયાનો લાભ લેવાની મંજૂરી આપવામાં જનતાને કોઈ સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ નુકસાન થતું નથી, જ્યારે તે પ્રક્રિયા હેઠળ વિદેશી એવોર્ડ પસાર થયા પછી, લવાદી અધિનિયમની કલમ ૪૮ માં સમાવિષ્ટ આધારો પર ભારતમાં તેના અમલીકરણનો વિરોધ કરી શકાય છે, જેમાં વિદેશી એવોર્ડ ભારતની જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ છે.

<u>પક્ષની સ્વાયત્તતા</u>

૬૦. લવાદીમાં પક્ષની સ્વાયત્તતાને અસર આપવા માટે હવે ડેકને સાફ કરવામાં આવ્યો છે. પક્ષની સ્વાયત્તતાને લવાદીની પ્રેરક અને માર્ગદર્શક ભાવના

માનવામાં આવી છે. આમ, **ભારત એલ્યુમિનિયમ કંપની વિ.કૈસર એલ્યુમિનિયમ ટેકનિકલ સર્વિસીસ ઇન્ક.,** (૨૦૧૬) ૪ એસસીસી ૧૨૬, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યોઃ

> "**૫.** પક્ષની સ્વાયત્તતા લવાદીમાં પ્રેરક અને માર્ગદર્શક ભાવના હોવાથી, પક્ષો તેમના સમગ્ર કરારને સંચાલિત કરતા ત્રણ જુદા જુદા કાયદાઓના અમલીકરણ પર સંમત થવા માટે સ્વતંત્ર છે–(૧) કરારનો યોગ્ય કાયદો, (૨) લવાદી કરારનો યોગ્ય કાયદો, અને (૩) લવાદીના સંચાલનનો યોગ્ય કાયદો, જે લોકપ્રિય અને કાનૂની બોલચાલમાં "ક્યુરિયલ કાયદો" તરીકે ઓળખાય છે.સુમિતોમો હેવી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. માં આ અદાલત દ્વારા મધ્યસ્થી માટે આ વિવિધ કાયદાઓની આંતરક્રિયા અને અમલીકરણને સંક્ષિપ્તમાં સમજાવવામાં આવ્યું છે.ઓ. એન. જી. સી. લિમિટેડ [સુમિતોમો હેવી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ.ઓ. એન. જી. સી. લિમિટેડ, (૧૯૯૮) ૧ એસ. સી. સી. ૩૦૫], જે તે દિશામાં લેવામાં આવેલા પ્રારંભિક નિર્ણયોમાંનો એક છે અને જે તાજેતરના રિલાયન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. સહિત અનુગામી તમામ નિર્ણયોમાં સતત અનુસરવામાં આવ્યો છે.યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [રિલાયન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ.ભારત સંઘ, (૨૦૧૪) ૭ SCC ૬૦૩:(૨૦૧૪) ૩ SCC (Civ) ૭૩૭]."

***

"**૧૦.** અર્થઘટનની બાબતમાં, અદાલતે અર્થઘટન માટે આવતા સાધનના આધારે અલગ અભિગમ અપનાવવો પડે છે.કાયદાકીય મુસદ્દો નિષ્ણાતો દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે અને તે અધિનિયમ, નિયમ અથવા નિયમનનું અંતિમ સ્વરૂપ લે તે પહેલાં વિવિધ તબક્કે તપાસને આધિન હોય છે.કાયદાશાસ્ત્રીઓ અથવા દસ્તાવેજ આર્ટિકલકો દ્વારા મુસદ્દાની અન્ય એક શ્રેણી છે, જેઓ વ્યાવસાયિક રીતે લાયક છે અને કાર્યોનો મુસદ્દો તૈયાર કરવા, સંધિઓ, અદાલતમાં સમાધાન વગેરે જેવા ક્ષેત્રમાં અનુભવી છે. અને પછી દસ્તાવેજોની ત્રીજી શ્રેણી છે જે સામાન્ય લોકો દ્વારા બનાવવામાં આવે છે જેમને કાયદાનું કોઈ જ્ઞાન નથી અથવા ક્ષેત્રમાં નિપુણતા નથી.દસ્તાવેજની કાનૂની ગુણવત્તા અથવા પૂર્ણતા ત્રીજી શ્રેણીમાં તુલનાત્મક રીતે ઓછી છે, બીજી શ્રેણીમાં ઊંચી અને પ્રથમ શ્રેણીમાં ઊંચી છે.નિઃશંકપણે, પ્રથમ શ્રેણીમાં અર્થઘટનની પ્રક્રિયામાં, અદાલતો કાયદાનો હેતુ, તેનો સંદર્ભ અને લખાણ એકત્રિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. બીજી શ્રેણીમાં પણ, લખાણ તેમજ હેતુ ચોક્કસપણે મહત્વપૂર્ણ છે, અને વસિયત જેવા દસ્તાવેજોની ત્રીજી શ્રેણીમાં, તે ફક્ત વહીવટકર્તાનો હેતુ છે જે સુસંગત છે. અમારી સામેના કેસમાં, બંને પક્ષો વચ્ચે અમલમાં મૂકાયેલ કરાર હોવાથી, અદાલત કાયદાનું અર્થઘટન કરવા માટે કોઈ અભિગમ અપનાવી શકતી નથી. કરારની શરતોને પક્ષો જે

રીતે ઇચ્છતા હતા અને તેમનો ઇરાદો હતો તે રીતે સમજવી પડશે.તે સંદર્ભમાં, ખાસ કરીને લવાદીના કરારોમાં, જ્યાં પક્ષની સ્વાયત્તતા એ કઠોર ધોરણ છે, પક્ષોએ કરારને કેવી રીતે અમલમાં મૂક્યો, તે અભિવ્યક્તિઓના સાદા અથવા વ્યાકરણના અર્થ અને કરારમાં યોગ્ય સ્થળોએ અભિવ્યક્તિઓના ઉપયોગ સિવાય, હેતુને સમજવા માટેના સૂચકાંકોમાંનું એક છે."

૬૧. તેવી જ રીતે, **સેન્ટ્રોટ્રેડ મિનરલ્સ એન્ડ મેટલ ઇન્ક. વિ.હિન્દુસ્તાન કોપર લિમિટેડ,** (૨૦૧૭) ૨ એસ. સી. સી. ૨૨૮, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે બે–સ્તરીય આર્બિટ્રેશન, એટલે કે મૂળ ફોરમમાં આર્બિટ્રેશન અને ત્યારબાદ અપીલીય ફોરમમાં અપીલ, આર્બિટ્રેશન એક્ટ દ્વારા અટકાવવામાં આવશે નહીં, જેમાં પક્ષોને આવા ફોરમમાં ફોરમની પસંદગી અને પ્રક્રિયા અંગે કરાર કરવા માટે મુક્ત પક્ષની સ્વાયત્તતા આપવામાં આવી છે.ત્યારબાદ, આ અદાલતે "પક્ષની સ્વાયત્તતા" શીર્ષક હેઠળ તેને આ રીતે મૂક્યું:

"પક્ષની સ્વાયત્તતા

૩૮. પક્ષની સ્વાયત્તતા વર્ચ્યુઅલ રીતે આર્બિટ્રેશનની કરોડરજ્જુ છે.આ અદાલતે ઘણા નિર્ણયોમાં આ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે.ભારત એલ્યુમિનિયમ કંપનીના બે નોંધપાત્ર ફકરાઓમાં v.કૈસર એલ્યુમિનિયમ

ટેકનિકલ સર્વિસીસ ઇન્ક. [ભારત એલ્યુમિનિયમ કંપની વિ.કૈસર એલ્યુમિનિયમ ટેકનિકલ સર્વિસીસ ઇન્ક., (૨૦૧૬) ૪ એસસીસી ૧૨૬:(૨૦૧૬) ૨ એસ. સી. સી. (સી. આઈ. વી.) ૫૮૦, માનનીય ન્યાયાધીશો/કોરમઃઅનિલ આર. દવે, કુરિયન જોસેફ અને અમિતાવ રોય, જે. જે.] આ અદાલતે કરાર કરનાર પક્ષોના દૃષ્ટિકોણથી પક્ષની સ્વાયત્તતા અને વ્યાપારી કરારમાં તેના મહત્વ સાથે વ્યવહાર કર્યો હતો.અહેવાલના પેરા ૫ માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કેઃ(એસ. સી. સી. પી. ૧૩૦)

"૫. પક્ષની સ્વાયત્તતા લવાદીમાં પ્રેરક અને માર્ગદર્શક ભાવના હોવાથી, પક્ષો તેમના સમગ્ર કરારને સંચાલિત કરતા ત્રણ જુદા જુદા કાયદાઓના અમલીકરણ પર સંમત થવા માટે સ્વતંત્ર છે–(૧) કરારનો યોગ્ય કાયદો, (૨) લવાદી કરારનો યોગ્ય કાયદો, અને (૩) લવાદીના સંચાલનનો યોગ્ય કાયદો, જે લોકપ્રિય અને કાનૂની બોલચાલમાં "ક્યુરિયલ કાયદો" તરીકે ઓળખાય છે.સુમિતોમો હેવી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. માં આ અદાલત દ્વારા મધ્યસ્થી માટે આ વિવિધ કાયદાઓની આંતરક્રિયા અને અમલીકરણને સંક્ષિપ્તમાં સમજાવવામાં આવ્યું છે.ઓએનજીસી લિમિટેડ, [સુમિતોમો હેવી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ.ઓ. એન. જી. સી. લિમિટેડ, (૧૯૯૮) ૧ એસ. સી. સી. ૩૦૫] જે તે દિશામાં લેવામાં આવેલા

પ્રારંભિક નિર્ણયોમાંનો એક છે અને જે તાજેતરના રિલાયન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. સહિત અનુગામી તમામ નિર્ણયોમાં સતત અનુસરવામાં આવ્યો છે.યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [રિલાયન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ.ભારત સંઘ, (૨૦૧૪) ૭ SCC ૬૦૩:(૨૦૧૪) ૩ SCC (Civ) ૭૩૭]."

(ભારપૂર્વક)

પાછળથી અહેવાલના પેરા ૧૦માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે:(SCC pp. ૧૩૧–૩૨)

"૧૦. અર્થઘટનની બાબતમાં, અદાલતે અર્થઘટન માટે આવતા સાધનના આધારે અલગ અભિગમ અપનાવવો પડે છે. કાયદાકીય મુસદ્દો નિષ્ણાતો દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે અને તે અધિનિયમ, નિયમ અથવા નિયમનનું અંતિમ સ્વરૂપ લે તે પહેલાં વિવિધ તબક્કે તપાસને આધિન હોય છે. કાયદાશાસ્ત્રીઓ અથવા દસ્તાવેજ આર્ટિકલકો દ્વારા મુસદ્દાની અન્ય એક શ્રેણી છે, જેઓ વ્યાવસાયિક રીતે લાયક છે અને કાર્યોનો મુસદ્દો તૈયાર કરવા, સંધિઓ, અદાલતમાં સમાધાન વગેરે જેવા ક્ષેત્રમાં અનુભવી છે. અને પછી દસ્તાવેજોની ત્રીજી શ્રેણી છે જે સામાન્ય લોકો દ્વારા બનાવવામાં આવે છે જેમને કાયદાનું કોઈ જ્ઞાન નથી અથવા ક્ષેત્રમાં નિપુણતા નથી.દસ્તાવેજની કાનૂની ગુણવત્તા અથવા પૂર્ણતા ત્રીજી

શ્રેણીમાં તુલનાત્મક રીતે ઓછી છે, બીજી શ્રેણીમાં ઊંચી અને પ્રથમ શ્રેણીમાં ઊંચી છે. નિઃશંકપણે, પ્રથમ શ્રેણીમાં અર્થઘટનની પ્રક્રિયામાં, અદાલતો કાયદાનો હેતુ, તેનો સંદર્ભ અને લખાણ એકત્રિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે.બીજી શ્રેણીમાં પણ, લખાણ તેમજ હેતુ ચોક્કસપણે મહત્વપૂર્ણ છે, અને વસિયત જેવા દસ્તાવેજોની ત્રીજી શ્રેણીમાં, તે ફક્ત વહીવટકર્તાનો હેતુ છે જે સુસંગત છે.અમારી સામેના કેસમાં, બંને પક્ષો વચ્ચે અમલમાં મૂકાયેલ કરાર હોવાથી, અદાલત કાયદાનું અર્થઘટન કરવા માટે કોઈ અભિગમ અપનાવી શકતી નથી. કરારની શરતોને પક્ષો જે રીતે ઇચ્છતા હતા અને તેમનો ઈરાદો હતો તે રીતે સમજવી પડશે.તે સંદર્ભમાં, ખાસ કરીને લવાદીના કરારોમાં, જ્યાં પક્ષની સ્વાયત્તતા એ કઠોર ધોરણ છે, પક્ષોએ કરારને કેવી રીતે અમલમાં મૂક્યો, તે અભિવ્યક્તિઓના સાદા અથવા વ્યાકરણના અર્થ અને કરારમાં યોગ્ય સ્થળોએ અભિવ્યક્તિઓના ઉપયોગ સિવાય, હેતુને સમજવા માટેના સૂચકાંકોમાંનું એક છે."

(ભારપૂર્વક)

૩૯. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. યુ. પી. સ્ટેટ બ્રિજ કોર્પોરેશન.લિ. [યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. યુ. પી. સ્ટેટ બ્રિજ કોર્પોરેશન.લિમિટેડ, (૨૦૧૫) ૨ એસસીસી ૫૨:(૨૦૧૫) ૧ એસ. સી. સી. (સી. આઈ.

વી.) ૭૩૨] આ અદાલતે એ અભિપ્રાય સ્વીકાર્યો [લવાદી અને સમાધાનના કાયદા અને વ્યવહાર પર ઓ. પી. મલ્હોત્રા (વરિષ્ઠ વકીલ શ્રીમતી ઇન્દુ મલ્હોત્રા દ્વારા સુધારેલ ત્રીજી આવૃત્તિ)] કે એ એન્ડ સી અધિનિયમમાં ચાર પાયાના આધારસ્તંભ છે અને પછી અહેવાલના પેરા ૧૬માં અવલોકન કર્યું કેઃ(એસ. સી. સી. પી. ૬૪)

"૧૬. પ્રથમ સ્તંભનો પ્રથમ અને સર્વોચ્ચ સિદ્ધાંત 'આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ન્યાયી, ઝડપી અને સસ્તી સુનાવણી' છે.બિનજરૂરી વિલંબ અથવા ખર્ચ આર્બિટ્રેશનના હેતુને નિષ્ફળ બનાવશે.રસપ્રદ વાત એ છે કે આ કાયદામાં જે બીજો સિદ્ધાંત માન્ય છે તે પ્રક્રિયાની પસંદગીમાં પક્ષની સ્વાયત્તતા છે.આનો અર્થ એ છે કે જો આર્બિટ્રેશન કરારમાં કોઈ ચોક્કસ પ્રક્રિયા સૂચવવામાં આવી હોય, જેના માટે પક્ષો સંમત થયા હોય, તો તેનો સામાન્ય રીતે આશરો લેવો પડે છે."

(ભારપૂર્વક)

૪૦. આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદીના કાયદા અને વ્યવહારમાં પણ આ દ્રષ્ટિકોણ લેવામાં આવ્યો છે [પ્રકરણ ૬.નિગેલ બ્લેકબી, કોન્સ્ટેન્ટાઇન પાર્ટીસાઇડ્સ વગેરેમાં કાર્યવાહીનું સંચાલન., રેડફર્ન એન્ડ હન્ટર ઓન ઇન્ટરનેશનલ આર્બિટ્રેશન [છઠ્ઠી આવૃત્તિ, કલૂવર લો ઇન્ટરનેશનલ,

ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ ૨૦૧૫] pp. ૩૫૩–૪૧૪, પેરા ૬.૦૭] જેમાં કહેવામાં આવ્યું છેઃ

"પક્ષની સ્વાયત્તતા એ આંતરરાષ્ટ્રીય લવાદીમાં અનુસરવાની પ્રક્રિયા નક્કી કરવા માટેનો માર્ગદર્શક સિદ્ધાંત છે.તે એક એવો સિદ્ધાંત છે જે માત્ર રાષ્ટ્રીય કાયદાઓમાં જ નહીં, પરંતુ વિશ્વભરની આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થી સંસ્થાઓ તેમજ ન્યૂયોર્ક સંમેલન અને આદર્શ કાયદો જેવા આંતરરાષ્ટ્રીય સાધનો દ્વારા પણ સમર્થન આપવામાં આવે છે.

૪૧. જો કે, તુલનાત્મક આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદીના આર્ટિકલકો [પ્રકરણ ૧૭:જુલિયન ડી. એમ. લ્યુ, લુકાસ એ. મિસ્ટેલિસ વગેરેમાં લાગુ પડતા કાયદાનું નિર્ધારણ., તુલનાત્મક આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી (કલુવર લો ઇન્ટરનેશનલ ૨૦૦૩) પૃષ્ઠ. ૪૧૧–૪૩૭, પેરા ૧૭–૮ તેમાં એક પગલું આગળ વધે છે, પ્રક્રિયા ઉપરાંત, તેઓ કહે છે કે પક્ષની સ્વાયત્તતા પક્ષોને તેમની મૂળ કાયદાની પસંદગી કરવાની પણ મંજૂરી આપે છે.એવું કહેવાય છેઃ

"તમામ આધુનિક આર્બિટ્રેશન કાયદાઓ પક્ષની સ્વાયત્તતાને માન્યતા આપે છે, એટલે કે, પક્ષો આર્બિટ્રેશન દ્વારા ઉકેલવામાં આવતા વિવાદના ગુણદોષને લાગુ પડતા મૂળ કાયદા અથવા નિયમો નક્કી કરવા માટે સ્વતંત્ર છે.પક્ષની સ્વાયત્તતા કરાર કરનાર પક્ષોને આંતરરાષ્ટ્રીય વિવાદમાં પ્રતિકૂળ અથવા અયોગ્ય કાયદાના

અમલીકરણને ટાળવાની પદ્ધતિ પ્રદાન કરે છે.આ પસંદગી આર્બિટ્રેશન ટ્રિબ્યુનલ માટે બંધનકર્તા છે અને હોવી જોઈએ.મોટાભાગના આર્બિટ્રેશન નિયમોમાં પણ આની પુષ્ટિ થાય છે."

(ભારપૂર્વક)

૪૨. તે ગમે તે હોય, આપણે જે કાયદાકીય સ્થિતિને સમજીએ છીએ તે એ છે કે આર્બિટ્રેશન કરારના પક્ષકારોને માત્ર અનુસરવાના પ્રક્રિયાગત કાયદા પર જ નહી પણ મૂળ કાયદા પર પણ નિર્ણય લેવાની સ્વાયત્તતા હોય છે.અધિકારક્ષેત્રની પસંદગી કરાર કરનાર પક્ષો પર છોડી દેવામાં આવે છે.વર્તમાન કેસમાં, પક્ષો કરારની કલમ ૧૪ દ્વારા બે–સ્તરીય લવાદી પ્રણાલી પર સંમત થયા છે અને કરારની કલમ ૧૬ ભારતના કાયદા અનુસાર કરવામાં આવેલા કરાર તરીકે કરારના નિર્માણની જોગવાઈ કરે છે.પક્ષકારો દ્વારા પરસ્પર સંમત થયેલી બેમાંથી કોઈ પણ કલમમાં અમને કંઈ ખોટું દેખાતું નથી."

એક ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ ફકરામાં, જ્યાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે દ્વિ–સ્તરીય લવાદી ભારતની જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ હશે, ત્યાં આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતોઃ

<u>"જાહેર નીતિ અને બે–સ્તરીય લવાદો</u>

૪૩. હવે જે પ્રશ્ન ઊભો થાય છે તે જાહેર નીતિ અને પક્ષની સ્વાયત્તતા વચ્ચેની આંતરક્રિયા છે અને તેથી શું દ્વિ–સ્તરીય મધ્યસ્થી પ્રણાલીને અપનાવવી એ જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ છે.

૪૪. વર્ષો પહેલાં, એમિકેબલ સોસાયટી વિ. બોલાન્ડ [એમિકેબલ સોસાયટી વિ. બોલાન્ડ, (૧૮૩૦) ૪ બ્લાઇ (એન. એસ.) ૧૯૪ માં બરોઝ, ન્યાયમૂર્તિ. મુજબ કહેવામાં આવ્યું હતું:૫ ઇઆર ૭૦:૨ ડાઉ એન્ડ સીએલ ૧:૬ ઇઆર ૬૩૦.[એડ.:રિચાર્ડસન વિ. મેલિશ, ૧૮૨૪માં ૨૫૨ પર બિંગ ૨૨૯માં બરોઝ, ન્યાયમૂર્તિ. અનુસાર પણ જુઓ:૧૩૦ ૩૦૩ પર ER ૨૯૩, જેમાં તેમણે પણ અવલોકન કર્યું:"જાહેર નીતિ–તે ખૂબ જ અનિયંત્રિત ઘોડો છે, અને જ્યારે એકવાર તમે તેને ભટકાવી દો છો ત્યારે તમને ક્યારેય ખબર નથી પડતી કે તે તમને ક્યાં લઈ જશે."]] (ફૉન્ટલરૉય કેસ):

"જાહેર નીતિ એક અશાંત ઘોડો છે અને જ્યારે તમે તેનાથી ભટકી જશો, ત્યારે તમને ખબર નહીં પડે કે તે તમને ક્યાં લઈ જશે."

કદાચ આ અનિશ્ચિતતાને દૂર કરવામાં મદદ કરવા માટે, મસ્ટિલ અને બોયડ [ધ લો એન્ડ પ્રેક્ટિસ ઓફ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન ઇન ઇંગ્લેન્ડ, લંડન, બટરવર્થ્સ ૧૯૮૨ પીપી. ૨૪૫–૨૪૬] અદાલતો દ્વારા જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ ગણાતી

જોગવાઈના ચાર વર્ગોને ઓળખે છે.તેઓ છેઃ((i) ચુકાદાની મૂળ સામગ્રીને અસર કરતી શરતો; (ii) એવી શરતો કે જે અદાલતના નિરીક્ષણ અધિકારક્ષેત્રને બાકાત અથવા પ્રતિબંધિત કરે છે; (iii) એવી શરતો કે જેમાં મધ્યસ્થીને અસ્વીકાર્ય રીતે સંદર્ભનું સંચાલન કરવાની જરૂર પડે છે; અને (iv) એવી શરતો કે જે મધ્યસ્થીને અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રમાં જ રહેલી પ્રક્રિયાઓ અથવા સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે સશક્ત બનાવે છે.પક્ષો વચ્ચેના કરારની કલમ ૧૪ આમાંની કોઈપણ પરિસ્થિતિ હેઠળ આવતી નથી."

***

"**૪૬.** હાલમાં આપણે ફક્ત ભારતની મૂળભૂત અથવા જાહેર નીતિ સાથે જ ચિંતિત છીએ.એસોસિયેટ બિલ્ડર્સ [એસોસિયેટ બિલ્ડર્સ વિ. ડીડીએ, (૨૦૧૫) ૩ એસસીસી ૪૯ માં જણાવ્યા મુજબ ભારતની મૂળભૂત નીતિનું વ્યાપક વર્ણન ધારીએ તો પણઃ(૨૦૧૫) ૨ એસ. સી. સી. (સી. આઈ. વી.) ૨૦૪] બે–સ્તરીય લવાદ પ્રણાલીને પસંદ કરતા અને સ્વીકારતા પક્ષકારોમાં અમને મૂળભૂત રીતે વાંધાજનક કંઈપણ લાગતું નથી.કરારના પક્ષકારોએ એ એન્ડ સી કાયદાની કોઈપણ ફરજિયાત જોગવાઈને બાયપાસ કરી નથી અને તેઓ જાણતા હતા, અથવા ઓછામાં ઓછું જાણતા હોવા જોઈએ કે તેઓ ભારતીય લવાદી પરિષદના લવાદીના નિયમો અનુસાર ભારતીય લવાદી પરિષદની લવાદી પેનલ દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાની અંતિમતા પર સંમત

થઈ શક્યા હોત.તેમ છતાં તેઓએ સ્વૈચ્છિક રીતે અને ઇરાદાપૂર્વક ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના સમાધાન અને લવાદીના નિયમો અનુસાર લંડન, યુકેમાં બીજી અથવા અપીલ લવાદ પર સંમત થવાનું પસંદ કર્યું.એ એન્ડ સી એક્ટમાં એવું કંઈ નથી કે જે કરાર કરનાર પક્ષોને સ્પષ્ટ રીતે અથવા પરોક્ષ રીતે બીજી ઘટના અથવા અપીલ લવાદ પર સંમત થવા પર પ્રતિબંધ મૂકે.આવા કોઈ પ્રતિબંધ અથવા આદેશને એ એન્ડ સી કાયદામાં ગેરવાજબી અને અણગમોભર્યા ગેરવહીવટ અને તેની ભાષાને લુપ્ત થવાના બિંદુ સુધી દબાવવા સિવાય વાંચી શકાતો નથી.પક્ષકારો (એચ. સી. એલ. સહિત) બીજી વખત લવાદી માટે શા માટે સંમત થયા તે કારણથી અમે ચિંતિત નથી–હકીકત એ છે કે તેઓએ કર્યું અને તેઓ તેમના દ્વારા કરવામાં આવેલા કરારથી બંધાયેલા છે.એચ. સી. એલ. સ્વેચ્છાએ, ઇરાદાપૂર્વક અને આંખો ખુલ્લી રાખીને તેના દ્વારા કરવામાં આવેલી ગંભીર પ્રતિબદ્ધતામાંથી બહાર નીકળી શકતી નથી."

ભારતની બહાર લવાદીની બેઠકને નિયુક્ત કરવામાં પક્ષની સ્વાયત્તતાના માર્ગમાં કંઈપણ અવરોધરૂપ નથી, ભલે બંને પક્ષો ભારતીય નાગરિકો હોય, જેમ કે અહીં ઉપર દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

<u>વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૦</u>.

૬૨. શ્રી હિમાનીએ એવી દલીલ કરવા માટે વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૨૧ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૧૦ પર આધાર રાખ્યો હતો કે ભારતીય નાગરિકો વચ્ચેના તમામ કેસોમાં કે જે ભારતની બહારના દેશમાં આપવામાં આવતા પુરસ્કારોમાં પરિણમે છે, કલમ ૧૦ (૩) લાગુ થશે, જેના પરિણામે હાઇકોર્ટ દ્વારા વિવાદિત ચુકાદો અધિકારક્ષેત્ર વિના આપવામાં આવ્યો છે.આ રજૂઆતની પ્રશંસા કરવા માટે, વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૦ અને ૨૧ નીચે દર્શાવેલ છેઃ

"૧૦. **આર્બિટ્રેશન બાબતોના સંદર્ભમાં અધિકારક્ષેત્ર**.—જ્યાં લવાદીનો વિષય ચોક્કસ મૂલ્યનો વ્યાપારી વિવાદ હોય અને –

(૧) જો આવી લવાદ આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદ હોય, તો લવાદ અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ (૧૯૯૬ નો ૨૬) ની જોગવાઈઓ હેઠળ આવી લવાદમાંથી ઉદ્ભવેલી તમામ અરજીઓ અથવા અપીલ, જે હાઇકોર્ટમાં દાખલ કરવામાં આવી છે, તેની સુનાવણી અને નિકાલ વાણિજ્યિક વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવશે, જ્યાં આવી વ્યાવસાયિક વિભાગની રચના આવી હાઇકોટ માં કરવામાં આવી હોય.

(૨) જો આવી લવાદ આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદ સિવાયની હોય, તો લવાદ અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ (૧૯૯૬નો ૨૬) ની

જોગવાઈઓ હેઠળ આવી લવાદમાંથી ઉદ્ભવેલી તમામ અરજીઓ અથવા અપીલ, જે હાઇકોર્ટની મૂળ બાજુએ દાખલ કરવામાં આવી છે, તેની સુનાવણી અને નિકાલ વાણિજ્યિક વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવશે, જ્યાં આવી હાઇકોર્ટમાં આવા વાણિજ્યિક વિભાગની રચના કરવામાં આવી હોય.

(૩) જો આવી આર્બિટ્રેશન આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન સિવાયની હોય, તો આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬ (૧૯૯૬નો ૨૬) ની જોગવાઈઓ હેઠળ આવી આર્બિટ્રેશનમાંથી ઉદ્ભવતી તમામ અરજીઓ અથવા અપીલ કે જે સામાન્ય રીતે કોઈ જિલ્લામાં મૂળ અધિકારક્ષેત્રની કોઈપણ મુખ્ય દીવાની અદાલત સમક્ષ હોય (જે ઉચ્ચ અદાલત ન હોય), તે એવી આર્બિટ્રેશન પર પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વાણિજ્યિક અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવશે અને તેની સુનાવણી કરવામાં આવશે અને તેનો નિકાલ કરવામાં આવશે, જ્યાં આવી વાણિજ્યિક અદાલતની રચના કરવામાં આવી હોય."

"૨૧. **ઓવરરાઈડિંગ અસર કરવા માટે કાર્ય કરો**.—અન્યથા જોગવાઈ સિવાય, આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હાલમાં અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદામાં અથવા આ અધિનિયમ સિવાય હાલમાં

અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદાના આધારે અસર કરતા કોઈપણ સાધનમાં અસંગત હોવા છતાં અસર કરશે.

૬૩. એ યાદ રાખવું જોઈએ કે જ્યારે આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ ૨ હેઠળ વિદેશી ચુકાદાને લાગુ કરવાની માંગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે કલમ ૪૭નો ખુલાસો સ્પષ્ટ કરે છે કે તે માત્ર હાઈકોર્ટ જ છે જેના દરવાજા અરજદારે ખખડાવવા જોઈએ.શ્રી હિમાનીએ એમ કહીને આનો જવાબ આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે કે કલમ ૪૭નું સમજૂતી વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૦ (૩) સાથે સીધી અથડામણમાં હોવાથી, વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૨૧ મુજબ, કલમ ૧૦ (૩) કલમ ૪૭ના સમજૂતી પર પ્રબળ રહેશે.

૬૪. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ વચ્ચે કોઈ સીધી અથડામણ છે કે કેમ તે અંગે ચર્ચા કરતા પહેલા, વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૦ (૧) માં સમાવિષ્ટ "આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી" અભિવ્યક્તિના હેતુની પ્રશંસા કરવી જોઈએ. આપણે પહેલેથી જ જોયું છે કે કેવી રીતે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨(૧)(એફ) જે "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન" અભિવ્યક્તિને વ્યાખ્યાયિત કરે છે તે ફક્ત મર્યાદિત હેતુ માટે છે, એટલે કે, આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ ૧ ના હેતુ માટે. વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૨ (૨) હેઠળ, વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમમાં ઉપયોગમાં લેવાતા અને વ્યાખ્યાયિત ન

હોય તેવા પરંતુ સી. પી. સી. અને ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨માં વ્યાખ્યાયિત શબ્દો અને અભિવ્યક્તિઓનો તે સંહિતા અને અધિનિયમમાં અનુક્રમે સમાન અર્થ સોંપવામાં આવશે. તેની ગેરહાજરી દ્વારા સ્પષ્ટ આર્બિટ્રેશન એક્ટમાં સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યાઓ છે.

૬૫. તેથી આપણે જોવું પડશે કે જ્યારે વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૦(૧) માં "આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદી" અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ત્યારે તેનો હેતુ શું છે.

૬૬. આપણે પહેલેથી જ જોયું છે કે કેવી રીતે "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદ" નો ઉપયોગ જ્યારે લવાદ અધિનિયમની કલમ ૨(૨) ની જોગવાઈમાં થાય છે, ત્યારે તે કલમ ૨(૧)(એફ) માં સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યાનો સંદર્ભ આપતું નથી, પરંતુ તેમાં ભારતની બહાર થતી લવાદનો સંદર્ભ હશે, આવા લવાદોમાં આપવામાં આવેલા પુરસ્કારો લવાદ અધિનિયમના ભાગ ૨ હેઠળ લાગુ કરી શકાય તેવા છે. એ નોંધવામાં આવશે કે કલમ ૧૦(૧) આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ I અને II બંને હેઠળ આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન અને તેમાંથી ઉદ્ભવતા અરજીઓ અથવા અપીલને લાગુ પડે છે. જ્યારે ભાગ ૧ હેઠળ આવી આર્બિટ્રેશનમાંથી અરજીઓ અથવા અપીલ ઊભી થાય છે, જ્યાં આર્બિટ્રેશનનું સ્થાન ભારતમાં છે, ત્યારે નિઃશંકપણે, કલમ ૨ (૧) (એફ) માં "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન" ની વ્યાખ્યા સંચાલિત થશે.જો કે, જ્યારે ભાગ II પર લાગુ

કરવામાં આવે છે, ત્યારે "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદ" એ લવાદના સ્થળનો સંદર્ભ ધરાવે છે જે ભારતની બહાર થતી લવાદના અર્થમાં આંતરરાષ્ટ્રીય છે.આમ અર્થઘટન કરવામાં આવે તો, વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૦ અને લવાદી અધિનિયમની કલમ ૪૭ની સમજૂતી વચ્ચે કોઈ ટકરાવ નથી, કારણ કે લવાદી અધિનિયમની કલમ ૪૪ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત કરાયેલ વિદેશી ચુકાદાને પરિણામે લવાદી, વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૦ (૧) હેઠળ માત્ર હાઇકોર્ટમાં લાગુ કરવામાં આવશે, અને કલમ ૧૦ (૨) અથવા કલમ ૧૦ (૩) હેઠળ જિલ્લા અદાલતમાં નહીં.

૬૭. અન્યથા પણ, આ અદાલતે BGS SGS SOMA JV વિરુદ્ધ NHPC, (૨૦૨૦) ૪ SCC ૨૩૪ (ફકરા ૧૨ અને ૧૩ પર) માં સ્પષ્ટ કર્યું છે કે અપીલ અને અરજીઓ અંગેનો મૂળ કાયદો આર્બિટ્રેશન એક્ટમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે, જ્યારે તેને સંચાલિત કરવાની પ્રક્રિયા કોમર્શિયલ કોર્ટ એક્ટમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. આ સંદર્ભમાં એવું પણ માનવામાં આવ્યું છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટ એ કોમર્શિયલ કોર્ટ એક્ટની સરખામણીમાં એક વિશેષ કાયદો છે જે સામાન્ય છે અને જે આર્બિટ્રેશન સિવાયના કેસોમાં અપીલ અને અરજીઓને સંચાલિત કરવાની પ્રક્રિયાને પણ લાગુ પડે છે.કંડલા એક્સપોર્ટ કોર્પોરેશનમાં.વી. ઓસીઆઈ કોર્પ., (૨૦૧૮) ૧૪ SCC ૭૧૫, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો:

"૨૦. ફ્યુએર્સ્ટ ડે લૉસન [ફ્યુએર્સ્ટ ડે લૉસન લિમિટેડ વિ. માં આ અદાલતના ચુકાદાને જોતાં.જિંદાલ એક્સપોર્ટ્સ લિમિટેડ, (૨૦૧૧) ૮ એસસીસી ૩૩૩:(૨૦૧૧) ૪ એસ. સી. સી. (સી. આઈ. વી.) ૧૭૮], જે સંસદને જાણ હોવાનું માનવામાં આવે છે કે તેણે ક્યારે આર્બિટ્રેશન એમેન્ડમેન્ટ એક્ટ, ૨૦૧૫ લાગુ કર્યો હતો અને એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે જ્યારે કોમર્શિયલ કોર્ટ એક્ટ અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો હતો ત્યારે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫૦માં કોઈ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો ન હતો, તે સ્પષ્ટ છે કે કલમ ૫૦ એ આર્બિટ્રેશન સંબંધિત બાબતો પર સ્વ–સમાવિષ્ટ કોડમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈ છે, અને જે સંપૂર્ણ પ્રકૃતિની છે.તે ફ્યુઅર્સ્ટ ડે લૉસન [ફ્યુઅર્સ્ટ ડે લૉસન લિમિટેડ વિ. ના પેરા ૮૯ માં ઉલ્લેખિત નકારાત્મક આયાત ધરાવે છે.જિંદાલ એક્સપોર્ટ્સ લિમિટેડ, (૨૦૧૧) ૮ એસસીસી ૩૩૩:(૨૦૧૧) ૪ એસ. સી. સી. (સી. આઈ. વી.) ૧૭૮] કે જે અપીલોનો તેમાં ઉલ્લેખ નથી, તે સ્વીકાર્ય નથી.આ કેસ હોવાથી, તે સ્પષ્ટ છે કે વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૩ (૧), વ્યાવસાયિક વિવાદોમાંથી ઉદ્ભવતા અપીલોને લગતી લવાદીની સામાન્ય જોગવાઈ હોવાથી, સ્પષ્ટ રીતે લવાદી અધિનિયમની કલમ ૫૦ હેઠળ આવતા કેસોને લાગુ પડશે નહીં.

***

"૨૭. આ બાબતને થોડા અલગ દ્રષ્ટિકોણથી જોઈ શકાય છે.બંને કાયદાના ઉદ્દેશોને જોતાં, તે સ્પષ્ટ છે કે આર્બિટ્રેશન પોતે જ પક્ષો વચ્ચેના વિવાદોનું ઝડપી નિરાકરણ છે.તેવી જ રીતે, જો ભારતને આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાયમાં વ્યાપારી રીતે સમાન ભાગીદાર તરીકે રહેવાનું હોય તો વિદેશી પુરસ્કારોનો અમલ શક્ય તેટલી વહેલી તકે થવો જોઈએ.હકીકતમાં, વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમના અમલીકરણ માટેનું કારણ એ છે કે મોટી રકમ સાથે સંકળાયેલા વ્યાવસાયિક વિવાદોનો ઝડપથી નિર્ણય લેવો જોઈએ.બંને કાયદાઓના ઉદ્દેશોને ધ્યાનમાં રાખીને, જો આપણે વધારાની અપીલ પ્રદાન કરીએ, જ્યારે કલમ ૫૦ વિદેશી પુરસ્કારોને ઝડપથી લાગુ કરવા માટે અપીલને દૂર કરે છે, ત્યારે અમે આર્બિટ્રેશન એક્ટ અને કોમર્શિયલ કોર્ટ એક્ટને તેમના માથા પર ફેરવીશું.એ સાચું છે કે, જો ભારતમાં લાગુ કરવાના વિદેશી ચુકાદામાં રહેલી રકમ ₹૧ કરોડથી ઓછી હોય અને હાઈકોર્ટના એક જ ન્યાયાધીશે આવા ચુકાદાને લાગુ કરવાનો હોય, તો વિદેશી પુરસ્કારોના ઝડપી અમલના ઉદ્દેશ્યને ધ્યાનમાં રાખીને કોઈ અપીલ કરવામાં આવશે નહીં.જો કે, જો તે જ સંજોગોમાં, વિદેશી એવોર્ડ ₹૧ કરોડ કે તેથી વધુનો હોય, જો અપીલકર્તાઓ સાચા હોય, તો વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૩(૧) હેઠળ અપીલ કરીને આવા એવોર્ડના અમલમાં વધુ વિલંબ થશે. આવું કોઈપણ અર્થઘટન વાહિયાતતા તરફ દોરી જશે, અને તે વાણિજ્યિક અદાલતો

અધિનિયમ દ્વારા હાંસલ કરવા માંગવામાં આવેલા ઉદ્દેશ્યની સીધી વિરુદ્ધ હશે, એટલે કે રૂ. ૧ કરોડ અને તેનાથી વધુની રકમ સાથે સંકળાયેલા વ્યાવસાયિક પ્રકૃતિના વિવાદોનું ઝડપી નિરાકરણ.આ કારણોસર પણ, અમને લાગે છે કે વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૩ (૧) નો અર્થ અધિનિયમ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવાના હેતુ અનુસાર થવો જોઈએ. વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૩નું કોઈપણ બાંધકામ, જે વિદેશી ચુકાદાના ઝડપી અમલીકરણને બદલે વધુ વિલંબ તરફ દોરી જશે, તેથી તેને ટાળવું જોઈએ.બંને કાયદાઓના સુમેળભર્યા નિર્માણના સિદ્ધાંતને લાગુ કરવા પર પણ, તે સ્પષ્ટ છે કે વિશેષ કાયદા એટલે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટને વધુ સામાન્ય કાયદા, એટલે કે કોમર્શિયલ કોર્ટ એક્ટને આર્બિટ્રેશન સિવાયના ક્ષેત્રોમાં કામ કરવા માટે છોડી દેવામાં આવે છે."

૬૮. એ નોંધવું રસપ્રદ છે કે આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન (એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૨૦૧૫ અને કોમર્શિયલ કોર્ટ્સ એક્ટ, ૨૦૧૫, બંને ૨૩.૧૦.૨૦૧૫ થી અમલમાં આવ્યા હતા.આર. એસ. રઘુનાથ વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય, (૧૯૯૨) ૧ એસ. સી. સી. ૩૩૫ માં, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે પછીનો સામાન્ય કાયદો કે જેમાં બિન–અવરોધક કલમ હોય તે પણ વિશેષ

કાયદાને ઓવરરાઇડ કરતો નથી કારણ કે બંનેને નીચે પ્રમાણે કામ કરવા માટે ઠેરવવા જોઈએઃ

"૧૩. પહેલેથી જ નોંધ્યું છે તેમ, નોન–ઓબ્સ્ટન્ટ કલમને ઓવરરાઈડિંગ અસર આપતા પહેલા બે કાયદાઓ વચ્ચે સ્પષ્ટ અસંગતતા હોવી જોઈએ પરંતુ જ્યારે અગાઉના કાયદાની જોગવાઈઓનો અવકાશ સ્પષ્ટ હોય ત્યારે તેને નોન–ઓબ્સ્ટન્ટ કલમનો આશરો લઈને કાપી શકાતો નથી. તાત્કાલિક કિસ્સામાં આપણે નોંધ્યું છે કે સામાન્ય નિયમો કે જેમાં નિયમ ૩ (૨) એક ભાગ બનાવે છે તે પણ પસંદગી દ્વારા બઢતી માટે પ્રદાન કરે છે.હકીકતમાં નિયમો ૧(૩)(એ) અને ૩(૧) અને ૪ પણ વિશેષ નિયમોની અમલીકરણક્ષમતા માટે જોગવાઈ કરે છે.સામાન્ય નિયમોના નિયમ ૩ જે ભરતીની જોગવાઈ કરે છે તે પણ પસંદગી દ્વારા બઢતીની જોગવાઈ કરે છે અને આગળ જણાવે છે કે ભરતીની પદ્ધતિઓ વિશેષ નિયમો, જો કોઈ હોય તો તેમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવશે.આ પૃષ્ઠભૂમિમાં જો આપણે સામાન્ય નિયમોની તપાસ કરીએ તો તે સ્પષ્ટ થાય છે કે આ નિયમોનો ઉદ્દેશ માત્ર તમામ વિભાગોની સેવાઓમાં ભરતી માટે વ્યાપકપણે જોગવાઈ કરવાનો છે અને તે સામાન્ય રીતે એવી પરિસ્થિતિઓને આવરી લેવા માટે બનાવવામાં આવે છે જે કોઈ ચોક્કસ વિભાગના વિશેષ નિયમોમાં આવરી લેવામાં આવતી નથી.આવી

સ્થિતિમાં સામાન્ય નિયમોના નિયમો ૧(૩)(એ), ૩(૧) અને ૪ સહિત બંને નિયમોને એકસાથે વાંચવા જોઈએ.જો આવું વાંચવામાં આવે તો તે સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે તેમાં કોઈ વિસંગતતા નથી અને નિયમ ૩(૨) દાખલ કરીને તે સુધારો માત્ર સામાન્ય નિયમોમાં સુધારો છે અને તેનું અર્થઘટન વિશેષ નિયમોનું સ્થાન લેવા માટે કરી શકાતું નથી.આ સુધારાને સામાન્ય નિયમોના નિયમો ૧ (૩)(એ), ૩ (૧) અને ૪(૨) ને આધીન હોવાનું પણ સમજવું જોઈએ.આ સુધારાને તમામ વિભાગોના સંબંધમાં અન્ય તમામ વિશેષ નિયમોને રદ કરવા તરીકે વાંચી શકાતો નથી. આપેલ કિસ્સામાં જ્યાં કોઈ વિશેષ નિયમો નથી તો સ્વાભાવિક રીતે સામાન્ય નિયમો લાગુ થશે. માત્ર કારણ કે ત્યાં એક બિન–અવરોધક કલમ છે, નિયમ ૩ (૨) માં એવું અર્થઘટન કરી શકાતું નથી કે સામાન્ય નિયમોમાં ઉપરોક્ત સુધારો જોકે પછીથી સમયના સમયે વિશેષ નિયમને રદ કરશે જેનો અવકાશ ખૂબ જ સ્પષ્ટ છે અને જે સહ અસ્તિત્વમાં છે ખાસ કરીને જ્યારે કોઈ પેટન્ટ સંઘર્ષ અથવા અસંગતતા જોડણી કરી શકાતી નથી.સામાન્ય નિયમોના નિયમો ૧(૩)(એ), ૩(૧) અને ૪ પોતે જ પસંદગી દ્વારા બઢતી અને તે સંબંધમાં વિશેષ નિયમોના અમલીકરણની જોગવાઈ કરે છે.તેથી સામાન્ય અને વિશેષ નિયમો વચ્ચે કોઈ પેટન્ટ સંઘર્ષ અથવા અસંગતતા નથી."

૬૯. પરિણામે, અપીલકર્તાની આ દલીલ પણ નિષ્ફળ જાય છે.

<u>આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૯ હેઠળ અરજી હશે કે કેમ</u>

૭૦. શ્રી દેવાને ક્રોસ ઓબ્જેક્શન દ્વારા ગુજરાત હાઈકોર્ટના એ ચુકાદાને પડકાર્યો છે કે સામાવાળા દ્વારા કરવામાં આવેલી કલમ ૯ હેઠળની અરજી આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨(૧)(એફ)માં ઉલ્લેખિત અર્થ ધરાવતી કલમ ૨(૨)ની જોગવાઈમાં દેખાતી "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી લવાદ" અભિવ્યક્તિને કારણે ટકવા પાત્ર ન હતી. અમે ઉપરના ફકરા ૧૪માં પહેલેથી જ જણાવ્યું છે કે કાયદાનો આ દ્રષ્ટિકોણ ખોટો છે.પરિણામે, ચુકાદાનો આ ભાગ રદ કરવામાં આવે છે, એવું માનવામાં આવે છે કે કલમ ૯ હેઠળ સામાવાળા દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી જાળવવા યોગ્ય રહેશે.

૭૧. અમારા દ્વારા કાઢવામાં આવેલા તારણોને ધ્યાનમાં રાખતા, સામાવાળાની કલમ ૯ હેઠળની અરજી પરના તારણો ટકવા પાત્ર નથી તેવા નિર્ણય સિવાય, ગુજરાત હાઈકોર્ટના વાદગ્રસ્ત ચુકાદાને અમે કાયમ રાખીએ છીએ. અપીલનો તે મુજબ નિકાલ કરવામાં આવે છે.

..... **ન્યાયમૂર્તિ.**

[રોહિંટન ફલી નરીમન]

..... ન્યાયમૂર્તિ.

[બી. આર. ગવાઇ]

..... ન્યાયમૂર્તિ.

[ઋષિકેશ રોય]

નવી દિલ્હી;

૨૦ એપ્રિલ, ૨૦૨૧.

લવાદી અને સમાધાન અધિનિયમ બાબત વિદેશી ચુકાદો લાગુ થવા બાબત

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.